

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

LOSINSKO – ŠUMPERSKÉ INKVIZIČNÍ PROCESY
A JEJICH ZPRACOVÁNÍ V DÍLE VÁCLAVA KAPLICKÉHO
KLADIVO NA ČARODĚJNICE (1963)
A VE STEJNOJMENNÉM FILMU
OTAKARA VÁVRY (1969)

David Pokorný

vedoucí diplomové práce:
Mgr. Gabriela Šarochová

2008 / 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím dostupné literatury a pramenů.

V Praze dne 25. listopadu 2008

David Pokorný

Handwritten signature of David Pokorný, consisting of three distinct strokes: a small loop on the left, a larger loop in the middle, and a single diagonal line on the right.

PODĚKOVÁNÍ

Za pomoc a radu při psaní bych chtěl poděkovat vedoucí diplomové práce
Mgr. Gabriele Šaročové,

za vstřícný přístup a jednání pracovníkům SOA Šumperk, Národního filmového
archivu Praha a také arcibiskupské knihovny Olomouc.

1. ÚVOD	
1.1 Kritéria pro výběr tématu, cíle diplomové práce	5
2. INKVIZICE	
2.1 Vymezení pojmu hereze	7
2.2 Instituce inkvizičního soudu a její pravidla	11
2.3 Inkviziční proces.....	15
2.4 Procesy s čarodějnicemi	27
3. LOSINSKO - ŠUMPERSKÉ INKVIZIČNÍ PROCESY	
3.1 Počátky inkvizičního procesu ve Velkých Losinách.....	36
3.2 Přípravy k zatčení děkana Lautnera.....	45
3.3 Proces s děkanem Lautnerem	49
3.4 Výsledky losinsko – šumperských procesů	66
4. ROMÁN VÁCLAVA KAPLICKÉHO: KLADIVO NA ČARODĚJNICE (1963)	
4.1 Václav Kaplický a román Kladivo na čarodějnice v kontextu jeho tvorby	68
4.2 Historický román Kladivo na čarodějnice	71
4.3 Historický román Kladivo na čarodějnice ve srovnání s procesy.....	75
4.3 Zhodnocení knihy	77
5. FILM OTAKARA VÁVRY: KLADIVO NA ČARODĚJNICE (1969)	
5.1 Otakar Vávra a film Kladivo na čarodějnice v kontextu jeho tvorby.....	79
5.2 Historický film Kladivo na čarodějnice.....	82
5.3 Využití látky pro film, zhodnocení filmu	87
6.1 Zpracování látky Václavem Kaplickým	91
6.2 Zpracování látky Otakarem Vávrou	93
7. PRAMENY A LITERATURA.....	97
8. PŘÍLOHY	99

1. ÚVOD

1.1 Kritéria pro výběr tématu, cíle diplomové práce

Při výběru tématu diplomové práce jsem se chtěl zaměřit na to, co mě nejvíce zajímá – historický film. Nejprve jsem se zabýval myšlenkou rozboru jednoho konkrétního historického filmu, ale samotný rozbor filmu jsem nakonec neshledal jako dostatečně nosné téma pro diplomovou práci. Poté jsem se rozhodl napsat srovnání historického filmu s historickými fakty. Zároveň jsem hledal film, který by byl pro tuto práci dostatečně zajímavý a také skutečně vycházel z historických faktů. Po pečlivém přemýšlení se rozhodl zpracovat film *Kladivo na čarodějnice* režiséra Otakara Vávry. Nejdříve jsem se zaměřil na rozdíly mezi skutečnými losinsko – šumperskými čarodějnickými procesy a filmem.

Dalším faktorem, který rozhodl pro zpracování tohoto tématu, byla knižní předloha Václava Kaplického, kterou jsem četl před zhlédnutím filmu. Existence knižní předlohy rozšířila možnosti srovnávání o novou dimenzi. Bylo možné provést srovnání ve dvou úrovních. Srovnat losinsko – šumperské procesy s románem Václava Kaplického a také s filmem Otakara Vávry.

V úvodní části práce jsem se zaměřil na principy fungování inkvizičních soudů a jejich historii, abych získal orientaci v problematice. Díky tomu jsem mohl posoudit, nakolik se praktiky inkvizitora Františka Bobliga z Edelstadtu lišily od obvyklých a zavedených praktik inkvizičních soudů. V této části práce, věnované obecně inkvizici, jsem čerpal téměř výhradně z literatury, od titulů vydaných v 70. a 80. letech,¹ ke kterým je nutno přistupovat s jistým kritickým odstupem a informace v nich uvedené hodnotit s ohledem na dobu vydání těchto publikací, přes později vydané tituly,² které již nejsou nijak ideologicky poznamenány.

¹ Např.: Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*. přel. Vlasta Boudyšová, Praha: Svoboda, 1973.

Skýblová, A. - Hroch, M.: *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel, 1987.

² Např.: Evans, G. R.: *Stručné dějiny kacířství*. Praha: Volvox Globator, 2006.

Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha – Litomyšl: Pascka, 2005.

Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka publishers, 2007.

Druhou část práce jsem věnoval losinsko – šumperským inkvizičním procesům. Za tímto účelem jsem navštívil Státní okresní archiv Šumperk, kde jsem získal přístup nejen k mnoha autentickým listinám z inkvizičních procesů,³ ale také k regionálním časopisům⁴ a publikaci *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, jejíž autoři⁵ byli zároveň členy arcibiskupské komise zřízené k revizi případu děkana Lautnera. Při psaní prvních dvou kapitol jsem zjistil, že pravidla inkvizičního soudnictví se postupem času značně měnila a uvolňovala. V druhé kapitole jsem se tedy rozhodl upozorňovat na rozdíly mezi původními zásadami inkvizičního soudnictví a pozdější praxí inkvizitora Františka Bobliga z Edelstadtu.

Ve třetí a čtvrté části diplomové práce jsem posuzoval zpracování losinsko – šumperských inkvizičních procesů v románu Václava Kaplického a filmu Otakara Vávry. Mým cílem nebylo psát literární ani filmovou kritiku, ale posoudit nakolik se obě díla odlišují od historické skutečnosti a také mezi sebou navzájem. Věnoval jsem se zjišťování rozdílů mezi oběma díly a skutečností, jejich rozboru a interpretacemi, nikoli rozboru a kritice děl samotných. Pokusil jsem se zjistit také inspirační zdroje obou autorů a jejich motivy k způsobu zpracování látky, který zvolili. V poměru k množství textu jsou tyto komparativní kapitoly mnohem menšího rozsahu než kapitoly předchozí, jejich zpracování bylo ovšem nesrovnatelně pracnější a detailnější.

V komparativních kapitolách byly mými prameny obě díla⁶ a materiály z Národního filmového archivu.⁷ Dále jsem pro potřeby těchto kapitol čerpal také z literatury.⁸

³ SOA Šumperk: fond AM Šumperk, materiál k čarodějnickým procesům, inv. č. 1114, poř. č. 170.

⁴ Především *Kulturní Život Šumperka*, ročník 1999 a 2000.

⁵ Fr. Spurný, V. Cěkota a M. Kouřil.

⁶ Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*. Praha: ČSS, 1987.

Vávra, O.: *Kladivo na čarodějnice*. Filmové studio Barrandov, výrobní skupina Bor – Šebor, 1969; Státní fond ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, 2005.

⁷ Fond referáty denního tisku, sign. IIa 2458, Fond filmové scénáře, filmové revue.

⁸ Viz seznam použité literatury.

2. INKVIZICE

2.1 Vymezení pojmu hereze

Na počátku odmítnutí a pronásledování čehokoli vybočujícího, a tím pádem i potenciálně nebezpečného pro jakoukoli sociální skupinu v lidských dějinách, existují dva základní předpoklady – za první musí být přesně definováno „to správné a pravé“, aby bylo možno jej odlišit od „nesprávného a nepravého“, a za druhé musí být k takovému odmítnutí a pronásledování společenská vůle. V křesťanském náboženství je toto „nesprávné a nepravé“ charakterizováno řeckým pojmem *haeresis*, jehož rozboru byla církevními teology věnována velká pozornost především v době 4. století, kdy křesťanská obec získala v římské společnosti rozhodující vliv a s ním i mnoho nových členů. S nimi ale bohužel získala zároveň mnoho různých, často protikladných výkladů Ježíšova učení.⁹

Křesťanská víra prošla v prvních třech staletích své existence bouřlivým a složitým vývojem, ve kterém Kristovi následovníci řešili zásadní otázku – co je vlastně obsahem jejich víry. Vše bylo ztíženo také tím, že sám Ježíš Nazaretský po sobě nezanechal žádný spis, který by na mnohé sporné otázky jistě uvedl náležitě odpovědi. Dlouhou dobu nebylo jasné, který výklad víry v křesťanském učení nakonec zvítězí. V popředí sporů předních teologů spočívala otázka samotné podstaty Ježíše Krista.¹⁰

Názory na Kristovu podstatu se mezi jeho následovníky zásadně rozcházely. Někteří z jeho následovníků, především Židé, ho považovali „jen“ za duchovního vůdce s lidskou podstatou, tedy dokonce odmítali Kristovu božskou podstatu jako takovou. Pro mnoho Řeků byla nepřijatelná představa vtělení nesmrtelného Boha do smrtelného těla, a proto tvrdili, že Ježíšova tělesná schránka byla pouze projekcí, zpřístupňující lidem porozumění jeho učení. Oba tyto extrémní názory ale byly a zůstaly spíše okrajovými, protože jejich hlasatelé a příznivci vždy zůstali v menšině.

⁹ Srovnej: Evans, G. R.: *Stručné dějiny kacířství*. Praha: Volvox Globator, 2006.

¹⁰ Srovnej: Češka, J.: *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000.

Největší spor se nakonec rozhořel díky presbyterovi Arciovi a jeho výkladu Ježíšovy podstaty. Areios považoval Ježíše za podřízeného Bohu otci a tvrdil, že jeho podstata je Bohu otci pouze podobná. Vlivná skupina biskupů v čele s Athanasiem zastávala názor, že Syn je Otci roven a že jejich podstata je stejná. Na prvním ekumenickém koncilu v Nikaji, svolaném Konstantinem Velikým roku 325 n. l., Areios přednesl svůj výklad Ježíšovy podstaty koncilu k posouzení. Areiovo učení bylo za přispění vlivných západních biskupů odsouzeno, sám Arcios byl exkomunikován a poslán do vyhnanství. Poté byl přijat a schválen tzv. Symbolon, v češtině známý jako Nikajské krédo (neboli vyznání). V něm jsou jasně a srozumitelně formulována základní dogmata ortodoxní křesťanské věrouky:

Věřím v jednoho Boha,
Otce všemohoucího,
Stvořitele nebe i země,
všeho viditelného i neviditelného,
věřím v jednoho Pána Ježíše Krista,
jednorozeného Syna Božího,
který se zrodil z Otce
přede všemi věky,
Bůh z Boha,
světlo ze světla,
Pravý Bůh z pravého Boha,
zrozený nestvořený,
jedné podstaty s Otcem,
skrze něho všechno je stvořeno.
On pro nás a pro naši spásu
sestoupil z nebe.
Skrze Ducha svatého
přijal tělo z Marie Panny
a stal se člověkem.
Byl za nás ukřižován
za dnů Pontia Piláta,
byl umučen a pohřben.

Třetího dne vstal z mrtvých
podle Písma.
Vstoupil do nebe,
sedí po pravici Otce.
A znovu přijde ve slávě,
soudit živé i mrtvé
a jeho království bude bez konce.
Věřím v Ducha svatého,
Pána a dárce života,
který z Otce i Syna vychází,
s Otcem je zároveň oslavován
a mluvil ústy proroků.
Věřím v jednu svatou,
všeobecnou, apoštolskou církev.
Vyznávám jeden křest na odpuštění
hříchů.
Očekávám vzkříšení mrtvých
a život budoucího věku.
Amen.¹¹

¹¹ Evans, G. R.: *Stručné dějiny kacířství*, str.35.

Jakmile existovala definice toho, co je v otázkách křesťanské víry „správné a pravdivé“, bylo možno zavrhnout, pronásledovat a trestat to, co takové nebylo. Ještě dalších padesát let trvalo, než bylo ariánství v rámci Římské říše poraženo a ortodoxní křesťanství stalo v upadající Římské říši jediným povoleným státním náboženstvím.

Každý kdo by se schválenými dogmaty od nynějška nesouhlasil, nebo křesťanskou víru chápal a vykládal jinak, mohl počítat s tím, že bude označen za heretika, tzn. odchýleného od pravé (ortodoxní) víry a že bude vystaven pronásledování.

V počátečních stoletích upevňování apoštolské církve bylo nejčastějším trestem za herezi vyobcování z církve (exkomunikace) doprovázené často vyhnanstvím, což se s pozdějšími krutými tresty nedá srovnávat.

Herezi se ve svých spisech věnoval například Isidor ze Sevilly (560 – 636), který kladl důraz na to, že být heretikem znamená především dobrovolné odpadnutí z lůna církve.¹² Tedy že je na každém jednotlivci, zda se rozhodne pro následování pravé víry, nebo zda se ze své svobodné vůle od ní odchýlí. Pak samozřejmě musí počítat s následky svého jednání, za které je z jeho samotné podstaty morálně i intelektuálně odpovědný.

Nástup tvrdého a nesmiřitelného postupu proti heretikům v oblastech západní Evropy nastává v období těsně po roce 1000 n. l. a to z mnoha důvodů – středověká společnost dosáhla jistého bodu zlomu, ve kterém se deziluze z nenaplněných očekávání konce světa dostala do konfrontace s rozmařilým životem kněží a mnichů, který se zásadně rozcházel s původními křesťanskými ideály chudé církve.

Tyto skutečnosti si uvědomovali především žebraví mniši, z nichž mnozí hlásali příchod Kristova království s přelomem letopočtu. Když se jejich očekávání nenaplnila, začali veřejně vystupovat proti rozmařilostem vrcholných církevních představitelů.

¹² „Heretici jsou ti, kteří zastávajíce zvrácené dogma rozcházejí se s církví ze své svobodné vůle... (heretici) nejen špatně myslí, ale s tvrdší zlovolností (peccinaci pravitate) ve špatném myšlení setrvávají. Důležité je, že svobodnou volbu uplatňují, když se rozhodují pro špatná stanoviska: jejich pochybení je morální i intelektuální. Naopak pravověrec (orthodoxus) je „člověk bezúhonný ve víře“, který také žije dobrým křesťanským životem.“
Evans, G. R.: *Stručné dějiny kacířství*, str. 6.

Jejich aktivita vedla na jedné straně k velkému rozhojnění heretických myšlenek v celé středověké společnosti, na druhé straně vedla také snahám o reflexi a nápravu církve samotné zevnitř.

Clunyské hnutí¹³ hlásající návrat k chudé církvi prvních století nakonec nenaplnilo do něj vkládaná očekávání, protože vrcholní představitelé církve se nehodlali vzdát svého okázalého luxusu a hnutí v jeho aktivitách zcela nepodporovali. Přesto si uvědomovali nutnost nějak řešit společenskou krizi, která vedla ke vzniku autonomních křesťanských sekt, a rozhodli proti odpadlíkům od církve tvrdě zakročit. Podle zásady, že církve nebaží po krvi, začali ve spolupráci s feudálními pány prosazovat proti heretikům nejtvrďší postihy. Nad Evropou se rozhořely hranice s odsouzenými kacíři. První hromadné upálení zbloudilých odpadlíků od víry nařídil v roce 1022 francouzský král Robert II.

¹³ Viz Duby, G.: *Věk katedrál. Umění a společnost 980-1420*. Praha: Argo, 2002.

2.2 Instituce inkvizičního soudu a její pravidla

Další posun v pronásledování heretiků nastává za pontifikátu papeže Inocence III. (1198 – 1216). V jeho osobě vstoupil na papežský stolec osmatřicetiletý muž se skvělým vzděláním, bytostně přesvědčený o výlučnosti papežské světské moci, navíc extrémně ctižádostivý, schopný a plný elánu. Od počátku se střetával především s nutností vyřešit odpadlictví Languedoku, kde stále sílilo tzv. katarské hnutí. Katarské hnutí,¹⁴ které existovalo již několik desetiletí a stále získávalo nové a nové přívržence.

Podstatou katarského učení bylo přísně dualistické vidění světa – duše je sídlem Boha, tělo sídlem Satana. Kataři hlásali návrat k prvotnímu křesťanství, odmítali soukromý majetek, násilí a také podřízenost autoritě římské církve.¹⁵ Tím, že získali podporu, nebo alespoň toleranci i nejvyšších feudálních pánů, hrabat z Toulouse, se zcela vymanili ze sféry papežské kontroly. Nic nepomáhaly hrozby ani sankce katolické církve, a tak Inocenc III. nakonec sáhl k věci do té doby nepředstavitelné. Poté, co byl 12. ledna 1208 zabit jím vyslaný papežský legát Petr z Castelnau, vyhlásil křížovou výpravu proti neposlušným souvěrcům.

Do jejího čela se postavil zkušený a bezohledný válečník Šimon z Monfortu. Tato křížová výprava se odlišovala od všech předchozích křížových výprav v jedné zásadní věci – pávě té, že byla vedena proti souvěrcům, kteří odpadli od pravé víry. Útočící křížácká vojska si počínala s takovou krutostí, že to vyvolalo pobouření a znepokojení v celé tehdejší společnosti. Výsledkem tažení byla spálená a vydrancovaná krajina, rozvalená města a tisíce hromadně upálených obyvatel. Například ve městě Béziers se několik set lidí skrylo v poslední naději na azyl před rabujícími křížáckými vojsky do místní katedrály, ani to je však nezachránilo.¹⁶

¹⁴ Viz Evans, G. R.: *Stručné dějiny kacířství*. Praha: Volvox Globator, 2006.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ „Katedrála byla křížáky zapálena, a když papežskému legátovi Arnouldu Amalrikovi oznámili, že uvnitř se nacházejí i věrní katolíci, pronesl svůj památný výrok:“ *zabte je všechny, Bůh už si je přeberé.*“

Chalupa, J.: *Inkvizice*, str. 27.

Sám papež Inocenc III. se definitivního vymýcení katarského hnutí nedočkal, poslední katarská pevnost Queribus byla dobyta až 30 let po jeho smrti v roce 1246. Po zkušenostech s takto zatvrdělým odporem heretiků dospěl k přesvědčení, že jejich pronásledování bude úspěšné pouze tehdy, když mu dá pevný řád.

V roce 1215 tedy Inocenc III. svolal IV. lateránský koncil, na kterém byla přijata základní usnesení umožňující zřízení inkvizičních tribunálů. Byla to převratná novinka na poli procesního práva, která zásadně racionalizovala soudní řízení. Byl vydán zákaz tzv. Božích soudů – ordálů,¹⁷ které nahradilo vyšetřování a vyhledávání. To bylo rozděleno mezi moc církevní - soud v čele s biskupem, který rozhodoval o vině podezřelého a moc světskou, které byl odsouzený odevzdán k potrestání. Základy nového pojetí boje s heretiky byly položeny v třetím článku nazvaném *De hereticis* (O hereticích).¹⁸

Papež touto bulou zahájil nekompromisní potírání všech osob podezřelých z kacířství, církevní osoby nevyjímaje. Majetek odsouzených byl zkonfiskován, v případě osob duchovních propadal církvi. Tato bula také obsahuje důležitou právní definici, že sám obviněný musí prokazovat svou nevinu, což ho stavělo do nerovného postavení vzhledem k žalobcům.

Pro moderního člověka 21. století, který žije v prostředí, ve kterém je celé právní prostředí postavené na principu opačném – že žalobce prokazuje obviněnému vinu a dokud jí neprokáže, je obviněný považován za nevinného, je tento stav velmi těžko pochopitelný. Jedná se o jakousi „presumpci viny“. U každého, kdo byl obviněn z kacířství, byla jeho vina automaticky předjímána a byl považován za vinného.

Bohužel pro obžalovaného si soudci mohli obvinění vymyslet podle svojí libosti a sehnat i libovolné svědky, zatímco obžalovaný byl držen v izolaci od okolního světa. V praxi tyto zásady znamenaly pro obžalovaného (i podezřelého), že byl plně v moci soudu, nejvyšší světské a církevní osoby nevyjímaje.

¹⁷ Srovnej: Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka publishers, 2007.

¹⁸ Viz Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*. Praha: Svoboda, 1973.

Šindelář, B.: *Hon na čarodějnice*. Praha: Svoboda, 1986.

Proč byly podmínky inkvizičního soudního řízení nastaveny tímto způsobem? Protože zřízení instituce inkvizičního soudu přišlo v době velkého ohrožení společnosti heretickými myšlenkami, což si vyžadovalo mimořádné řešení. Inkviziční tribunál byl vybaven velkými pravomocemi, které posloužily svému účelu téměř dokonale. Kacířská hnutí byla zničena a heretické myšlenky byly na dlouhou dobu potlačeny. Inkviziční soudy nefungovaly jen represivně, ale jejich samotná existence a přítomnost působily na prosté věřící jako velmi účinná prevence proti herezi.

V počátcích pracovaly inkviziční soudy hlavně jako jakási ruka nápravy mezi věřícími – poté, co byla zahájena činnost inkvizičního tribunálu, byla zveřejněna lhůta, po kterou se kající věřící mohli sami dostavit a vyznat se ze svých vin – ti samozřejmě mohli počítat s nejmírnějším uloženým pokáním. Když se inkvizitor od těchto dobrých kajících dozvěděl na někoho udání, byla posouzena velikost jeho pochybení, poté byl zatčen, byla mu sdělena obvinění, byl vyslýchán a nakonec většinou zjistil bezvýchodnost své situace a přiznal nějaké pochybení – čím dříve, tím lépe pro něj.

Nakonec mu byl uložen trest odpovídající jeho provinění a uloženo pokání. Náklady na proces byly hrazeny z peněz či majetku obžalovaného a bývalo praxí, že hříšník si „udobřoval“ svou farnost nějakým peněžním darem i po svém propuštění. V praxi měl dozor nad církevními statky a zasedáním inkvizičního tribunálu zajišťovat příslušný biskup nebo arcibiskup osobně nejméně jednou do roka, pokud by se v jím spravované diecézi objevilo jakékoli podezření na výskyt kacířství.

Dalším důležitým nařízením IV. lateránského koncilu bylo zavedení povinnosti zpovídat se alespoň jednou za rok a ke svatému přijímání se dostavit také nejméně jednou ročně – před Velikonocemi. Tím byla utužena disciplína řadových věřících a také to posloužilo k získávání informací o dění ve farnostech. Kdo k přijímání a zpovědi jednou ročně nepřišel, byl automaticky prohlášen za kacíře.

Do IV. lateránského koncilu bylo církevní soudní řízení zahajováno pouze na základě obžaloby – *per accusationem*. IV. lateránský koncil přijal usnesení, podle kterého mohl být zahájen církevní soudní proces také na základě udání – *per denunciationem*, nebo vyhledání – *per inquisitionem*. Díky tomu se před inkvizitorem ocitla velká většina podezřelých.

Praxe několika dalších desetiletí ukázala, že svěření boje s heretiky do rukou biskupů nepatřilo mezi dobrá rozhodnutí. Místní biskupové byli v těsných kontaktech a místními feudální pány, se kterými se často dokázali dohodnout na co nejmírnějším postupu proti kacířům. Nadto byli mnozí biskupové pro vedení inkvizičního vyšetřování zcela nevhodní a nekompetentní, a navíc velmi špatně kontrolovatelní. V roce 1231 zřídil papež Řehoř IX. (1227 – 1241) římský inkviziční úřad a rok poté císař Fridrich II. odsouhlasil působnost římské inkvizice pod císařskou ochranou pro celou svatou říši římskou. V roce 1233 pak Řehoř IX. vydal dvě buly (*Ille humani generis a Licet ad capiendos*), ve kterých pověřil úkolem pátrat po kacířích a potírat je dominikánský řád, o něco později byli tímto úkolem pověřeni také řád menších bratří. Od této chvíle byli příslušníci obou řádů vysíláni jako inkvizitoři - zvláštní papežovi legáti, do boje s heretiky a ze své činnosti byli odpovědní opět pouze papeži. Proti rozsudkům inkvizičního tribunálu bylo možno se odvolat jedině do Říma. Z pravomoci inkvizičních soudů byl vyňat pouze papež, biskupové, papežští legáti, oficiálové a inkvizitoři, pokud byli jmenováni papežem nebo řádovým generálem. Tímto krokem vznikla papežská inkvizice jako instituce.

Spolu se vznikem římského inkvizičního úřadu bylo zpřísněno také trestání heretiků, tresty od nynějška oficiálně zahrnovaly i trest smrti. Tortura byla oficiálně schválena jako prostředek při vyšetřování až o něco později, roku 1252 bulou *Ad extirpanda* papežem Inocencem IV. (1243 – 1254), ve které byl zločin kacířství postaven na roveň pozdně římského *criminis laese maiestatis* (zločinu urážky majestátu) a kanonického *criminis maiestatis divinae* (zločinu urážky božského majestátu), při kterých bylo užívání tortury také povoleno. Užívání mučení a trest smrti byly nyní legalizovány a mohly být použity proti komukoli obviněnému z kacířství.¹⁹

¹⁹ Viz Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.
Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*. přel. Vlasta Boudyšová, Praha: Svoboda, 1973.

Protože se brzy ukázalo, že papež je neúměrně zatížen inkviziční agendou, rozhodl se v roce 1262 Urban IV. (1261 – 1264) zřídit funkci generálního inkvizitora, který celou inkviziční agendu převzal.

2.3 Inkviziční proces

Nyní se dostávám k popisu postupů a náležitostí inkvizičního tribunálu. Nejdříve k osobě a pravomocem inkvizitora. Úředníky inkvizice se mohli stát lidé věrně oddaní církvi, kteří museli pocházet z pravověrných rodin, vést slušný život, znát latinu, a vzájemně nesměli být příbuzní. Při nástupu do funkce skládali přísahu věrnosti, ve které se zavazovali k zachování absolutní mlčenlivosti o všem, co se v úřadě konalo. Také nesměli přijímat žádné dary, ani od ostatních inkvizičních úředníků, a také se nesměli podílet na konfiskování majetku. Měli jen to, co přímo a veřejně dostali. Inkvizitoři byli do své funkce jmenováni buď přímo papežem, nebo generálem dominikánského řádu.²⁰ Nejčastěji se jimi stávali příslušníci dvou nově vzniklých žebravých řádů, dominikánů²¹ a františkánů,²² které si v obsazování inkvizitorských postů konkurovaly.

Čas od času dokonce docházelo i k případům, kdy inkvizitor jednoho řádu obvinil z kacířství příslušníky řádu druhého. Tyto excesy nakonec vedli k zákazu vzájemného souzení příslušníků obou řeholí. Z poznámek, které jsem uvedl na této straně je jasné, jak hluboce se obě řehole odlišovaly.

²⁰ Pravidla inkvizičních tribunálů byla v době působení F. Bobliga mnohem volnější, a Boblig toho také velmi obratně využíval.

²¹ Doslova *ordo fratrum predicatorum* – řád bratří kazatelů, byl založen za účelem šíření a vykládání pravé církevní věrouky a potírání hereze Domingo de Guzmánem (1171 – 1221) roku 1216. Pro boj s heretiky byli skvěle vybaveni – řád kladl důraz na teologickou vzdělanost, rozum, schopnost působivého kázání a neokázalost – řádový oděv byl prostě bílý bez jakýchkoli ozdob. Řád byl organizován doslova jako vojsko, v jeho čele stál řádový generál. Dalšími požadavky řádu na své členy byla poslušnost a bezúhonnost. Dominikánům se podařilo sloučit neslučitelné – rozum s vírou. Z jejich řad pocházel nejen největší církevní teolog středověku Tomáš Akvinský, ale i autor smutně proslulé příručky pro Inkvizitory Heinrich Institoris. Během několika desítek let od svého založení se řád pevně usídlil v každém větším evropském městě, záhy měli dominikáni své vysoké školství a usídlili se na každé evropské univerzitě, kde měla své místo teologická fakulta. Domingo de Guzmán byl za své zásluhy o obrodu církve v roce 1234 svatořečen.

²² Doslova *ordo fratrum minorum* – řád menších bratří, byl řádem zcela jiného zaměření než dominikáni. Řád byl založen roku 1209 *Františkem z Assisi* (1182 – 1226), který hlásal svým následovníkům že je nezbytné se odklonit se od dogmaty zatíženého chybného rozumu k citu (lásce), k harmonické přírodě, k prostotě, k pokoře před lidmi i před Bohem. Za hlavní ctnosti považoval František z Assisi pokoru, trpělivost a nezištnou pomoc chudým a potřebným.

To co oba řády naopak spojovalo, byl důraz na chudobu a odmítnutí majetku, což je mělo v očích věřících především morálně pozvednout a odlišit od starých upadajících řeholí. Svou obživu měli podle řádových pravidel hledat jen ve službě církvi a věřícím. Také je spojovala lokace jejich konventů uvnitř městských hradeb, zde ovšem podobnost mezi oběma řády končí.

Inkvizitor, který předsedal tribunálu, měl výsadní postavení. Dříve soudní iniciativa vycházela při podání žaloby nebo udání jako podkladu z vnějšku, avšak při inkvizičních procesech vycházela iniciativa od soudce samotného. Inkvizitor nejen přijímal udání, ale sám viníky vyhledával, obžalovával a soudil.

Stejně výsadní postavení měli inkvizitoři v oblasti autonomie moci – jejich působení a rozhodování nespádalo pod kontrolu místních biskupů, pokud byli řeholníky, ani jejich řádových představených. Jediný, kdo hodnotil inkvizitorovu práci a mohl inkvizitora odvolat či potrestat, byl sám papež, později generální inkvizitor. Dalším znakem inkvizitorovy autonomie bylo, že celý inkviziční tribunál byl podřízen přísaze mlčenlivosti a všechna jeho jednání byla tajná.²³

Funkce inkvizitora nebyla snadná a pohodlná – inkvizitor nejen řídil celý inkviziční tribunál, ale také vedl výslechy, vynášel rozsudky, většinou byl také přítomen při mučení a byl v neustálém ohrožení života ze strany příbuzných vězňených a odsouzených.²⁴ Díky mimořádným pravomocem a zároveň malým možnostem kontroly se mnoho inkvizitorů rychle dostalo na scesti – přesvědčení o absolutnosti své moci a svojí nedotknutelnosti začali hromadit majetek odsouzených a prahnout po dalších obětech tak očividně, že to vyvolalo živelný odpor obyvatel, někdy doslova vzpouru. V některých případech byl inkvizitor i přes všemožná bezpečnostní opatření zabit rozzuřenými pozůstalými.

²³ V 17. století byl model inkvizičního soudu používán jako obecný model v soudní praxi při vyšetřování všech těžkých zločinů. „Čarodějnické delikty“ do nichž spadala řada skutečných (travičství, úkladná vražda) i domnělých zločinů (čarodějnické sabaty atp.), byly často vyšetřovány městskými soudy. Zřídit speciální tribunál k vyšetřování čarodějnictví mohla jak světská, tak církevní vrchnost (např. biskup). V době konání losinsko – šumperských inkvizičních procesů již nespádaly pod jakoukoli kontrolu římské kurie.

²⁴ Viz Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*. Praha: Svoboda, 1973.

Chalupa, J.: *Inkvizice*. Praha: Skřivan, 2007.

Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*. Praha: Horizont, 1973.

Častou snahou inkvizitorů proto bylo zajistit si biskupské obročí, které skýtalo jistý a stálý zdroj obživy a jeho výnosy nebyly podmíněny podstupováním žádného nebezpečí.

Pro vedení vyšetřování měl inkvizitor velké množství přísedících a pomocníků. Celý inkviziční tribunál financovala místní světská vrchnost, většinou přímo z obstaveného majetku obviněných a zkonfiskovaného majetku odsouzených. Na prvním místě mohl mít inkvizitor kvalifikovaného poradce, druhého inkvizitora, kterého jmenoval papež. K poradě měl dále inkvizitor tzv. kvalifikátory nebo konzultory, znalce práva, kteří mu pomáhali určit, jak těžké je kacířovo provinění. Ve všech svých rozhodnutích byl ale inkvizitor zcela samostatný a záleželo jen na jeho vůli, jak kauzu obviněného rozsoudí.

Dále ve svém úřadě zaměstnával notáře, který potvrzoval svým podpisem výpovědi svědků a obviněných, často také několik exekutorů, kteří prováděli přímé příkazy inkvizitora – zatýkali a předváděli vězně. Důležitá byla také ozbrojená garda, chránící zdraví a život členů inkvizičního tribunálu. Dále inkviziční soud platil vězeňské dozorce, tajné udavače, sluhy a jiný pomocný personál. Tito všichni byli placeni z obstaveného majetku obviněných.

Na zasedáních tribunálu byl často přítomen biskup či představený řádu, na jehož území se vyšetřování kacířů vztahovalo. Na zaměstnance inkvizičních tribunálů se vztahovala osobní beztrestnost a ochrana. Jen pouhá jejich urážka mohla vést přímo do inkvizičního vězení.

Protože pojem kacířství nebyl nijak přesně definován, zahrnovalo předvolání k inkvizičnímu soudu mnoho rozdílných a různě závažných přestupků – inkvizitor rozhodoval, o jak závažný přestupek se jedná a proto byli obvinění zatýkáni již pro podezření z kacířství. Při procesu byl nejprve určen druh a závažnost přestupku – zda se jednalo o rouhání, zneužívání svátosti, křtu, eucharistie, nebo svěcení atd.

Mnoho provinění se také vztahovalo k napadání činnosti inkvizičního soudu – padělání inkvizičních listin, útok na úřad inkvizitora, neuposlechnutí předvolání, zneužití přísahy před inkvizičním soudem a vědomě falešné obvinění.

Zvláštním proviněním s velmi tvrdým postihem bylo odpadnutí od víry, nebo opuštění řehole. Před inkvizičním tribunálem měli být vyšetřováni také ti, kteří se zasloužili o papežské schizma.

Vlastní proces začínal tedy fakticky již v okamžiku udání. To bylo rozděleno v zásadě na dvě kategorie – na konkrétní obvinění z kacířství a na podání hlášení o podezření z kacířství. Rozdíl byl v tom, že v prvním případě museli denuncianti předložit důkaz, jinak jim hrozil jako falešným svědkům trest.

Druhé kategorii denunciantů tento trest nehrozil, protože pouze předkládali svá podezření a nehodnotili je. Ke zřeknutí udání ve prospěch obžalovaného nebylo přihlíženo, v úvahu se brala jediné předchozí výpověď zaměřená proti obžalovanému.

Udavači i obžalovanými mohli být oficiálně chlapci od 14 let a dívky od 12 let, v praxi se však využívala i svědectví zcela malých dětí, které byly rovněž z kacířství obžalovávány²⁵.

Jména udavačů stejně jako svědků se obviněným většinou záměrně neuváděla, později jim byla úplně zamlčována, stejně tak jako přesné znění obvinění a čekalo se, zda se obviněný nezačne ke svým pokleskům přiznávat sám.²⁶

Důležitá zásada uplatňovaná při všech středověkých inkvizičních procesech byla zásada dodržování co největšího utajení – všichni členové a zaměstnanci slíbovali pod přísahou inkvizitorovi mlčenlivost, vztahující se na jakékoli jednání při inkvizičním soudu. Mlčenlivost museli samozřejmě dodržovat i po skončení své spolupráce s tribunálem a také ji ve svém zájmu většinou dodržovali.²⁷

²⁵ Tento trend přetrvával až do pozdních čarodějnických procesů v 17. století, i když losínsko – šumperské procesy jsou z něho výjimkou. Naproti tomu v tzv. slezských procesech ze čtyřicátých a padesátých let 17. století bylo upáleno mnoho dětí, často i batolat mladších tří let.

²⁶ Viz Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*. Praha: Svoboda, 1973.

Chalupa, J.: *Inkvizice*. Praha: Skřivan, 2007.

²⁷ Fr. Boblig si počínal zcela opačně – záměrně rozšiřoval pomluvy, obvinění, i výpovědi obžalovaných, aby tak nahnal strach svým odpůrcům.

Jak ale inkvizitoři získávali své informátory a udavače? Jejich síť si začal inkvizitor budovat už v okamžiku příjezdu na místo určení.²⁸ Předtím většinou zpravil místního biskupa, aby mu bylo připraveno slavnostní přivítání a byl mu vybrán obsluhující personál. Také žádal, aby na jeho počest byla sloužena slavnostní mše, jíž by se zúčastnili všichni farníci, za to jim byly slibovány odpustky.

Během mše biskup představil farníkům inkvizitora a ten pronesl kázání, v němž vyzval ty, kteří o kacířích vědí, aby mu podali zprávu, zároveň také vyhlásil tzv. lhůtu milosti, ve které se ze svých hříchů mohli dobrovolně vyznat a smířit se s církví. Těm, kteří se sami přihlásili v této lhůtě, byl zpravidla ukládán mírný trest – například pokání, menší pokuta nebo příspěvek na chudé. Za utajování kacířů a neochotu spolupracovat s inkvizicí byl věřící automaticky vyobcován z církve, čehož ho mohl zbavit pouze inkvizitor, jemuž musel viník samozřejmě prokázat nemalé služby.

Nejvíce ceněným způsobem jak usvědčit kacíře z jeho prohřešků nebylo jeho vyhledání nebo udání třetí osobou, ale jeho udání sebe sama. V ideálním případě udal další tápající hříšníky (často příslušníky téže sekty) ze svého okolí na důkaz své upřímnosti a oddanosti církvi.

Tak to bylo především v počátcích fungování inkvizičních tribunálů, kdy církev bojovala se skutečným ohrožením v podobě kacířských hnutí. Udání sebe sama mělo často přesně opačný výsledek, než v jaký „sebeudavač“ doufal. Jeho chování mohlo být vyloženo jako pokus o zastření mnohem závažnějších prohřešků, které z něj pak byly pomocí tortury vynucovány a většinou také vynuceny. Především z něj byla vynucována jména ostatních heretiků.

Zajímavým faktem je, že velmi málo lidí ohrožených zatčením (i skutečných příslušníků kacířských sekt) zvolilo útěk. Mnozí z nich prostě nevěřili, že by mohli být mezi obžalovanými. Především byl útěk automaticky kvalifikován jako příznání viny a inkviziční soud neznal termín promlčení.

²⁸ Fr. Boblig byl natolik schopný, že žádnou síť udavačů nepotřeboval, stačilo mu donutit vyslýchané k výpovědím proti jím vybraným budoucím obětem a ty poté zatknout.

Pokud by se dotyčný kdykoli potom dostal před inkviziční tribunál, mohl počítat s jistým odsouzením. Proto mnozí volili raději cestu udavačů, díky níž mohli získat imunitu. Ti, kteří se snažili zachránit pasivním setrváním na místě, pak často skončili jako „sebeudavači“.

Podkladem pro zahájení vyšetřování bylo tedy udání (i sebe sama) nebo výpověď vyšetřovaného zaměřená proti třetí osobě. Na základě jednoho z těchto dokumentů zahájil inkvizitor předběžné vyšetřování. Volal k výslechu svědky, kteří mohli potvrdit obžalobu, a posílal důkazy o jeho vině k posouzením jiným inkvizičním tribunálům. Pak veškerý shromážděný materiál konzultoval s kvalifikátory, a pokud dospěl k závěru, že se obviněný provinil, dal jej zatknout a zahájil inkviziční proces.

Zatčený byl umístěn v tajném vězení inkvizice, kde byl držen v izolaci od okolního světa, zpravidla ve vlhké a zatuchlé cele. Mnoho zatčených se v inkvizičním vězení pomátlo na rozum, nebo zemřelo, což ovšem nebyl důvod k ukončení procesu, a tito byli dále souzeni a samozřejmě také odsouzeni.²⁹ Podezření, tzn. nedokázané obvinění z kacířství, založené na dohaděch, předpokladech a nepřímých důkazech, stejně tak jako udání nebo kontakt s usvědčeným kacířem, byly inkvizicí pokládány za dostatečný důvod k zatčení.

Cílem vyšetřování nebylo prověřovat pravdivost udání, ale vynutit na obžalovaném doznání viny, jeho pokání a smíření s církví. Podle výkladu církve inkvizitor pracoval v zájmu obžalovaného, neboť se snažil o očištění provinilcovy duše od hříchu, a jednal tedy v zájmu její spásy. Zachránit svou duši a někdy i život mohl obžalovaný jedině úplným a bezvýhradným doznáním své viny, tzn. vlastně uznáním opodstatněnosti žaloby.³⁰ Důkazy v podobě svědeckých výpovědí, ať už pravdivých či nepravdivých, měly zlomit vězně, zbavit ho odhodlání klást odpor a donutit ho vzdát se na milost a nemilost inkvizitorovi.

²⁹ Tyto praktiky využíval hojně i Fr. Boblig. Nejenže spoléhal na dlouhé věznění v otřesných podmínkách, ale také neváhal posmrtně odsuzovat a ilustrativně spalovat ostatky ve vězení zemřelých.

³⁰ V případě losinsko – šumperských inkvizičních procesů to znamenalo automaticky rozsudek smrti.

Kdo mohl proti obžalovanému podat svědeckou výpověď? Prakticky kdokoli, včetně jeho nejbližších rodinných příslušníků. Ve středověkém inkvizičním procesu byla zakázána konfrontace se svědky³¹ a obviněný se dozvídal znění svědectví v pozmeněné formě při soudním líčení od inkvizitora. Za jediný důvod prohlášení svědectví za neplatné byla považována osobní zášť svědka nebo udavače k obviněnému.³² Proto bylo obviněnému před procesem umožněno sepsat seznam svých osobních nepřátel. Pokud byli mezi svědky, byla jejich svědectví z obžaloby vyškrtuta, obžalovaný však s touto skutečností nebyl seznámen. Inkvizitoři trvali na obžalobě i tehdy, bylo-li zřejmé, že se zakládá na pouhých pomluvách nebo výmyslech udavačů. Pokud obžalovaný projevil zájem, mohl být zastupován obhájcem, který ovšem neměl příliš možností k obhajobě – nesměl znát jména svědků, stejně jako obžalovaný, a v případě, že by se dostal do konfliktu s inkvizitorem, hrozilo mu také nařčení z kacířství. Pokud tedy obžalovaný obhájce skutečně měl, sloužil spíše jako jeho poradce.

Podle stejného principu byli i všichni svědci v procesu v podstatě svědky obžaloby, protože kdyby kdokoli z nich vypovídal ve prospěch obžalovaného, mohl být obviněn z napomáhání kacířovi a také souzen. Pokud svědek měnil svou výpověď, byly uznávány pouze změny prohlubující obvinění vůči obžalovanému.

Sami svědci byli zcela v rukou inkvizice – stejně jako ostatní účastníci inkvizičního procesu skládali slib mlčenlivosti, a byli díky tomu před inkvizitorem bezbranní. Mohli být obviněni nejen z napomáhání kacířovi, ale také z porušení slibu mlčenlivosti anebo z křivého svědectví. Pak mohli být podrobeni tortuře za účelem získání „pravdivého“ svědectví. Takovýto „neposlušný“ svědek mohl být odsouzen například k dlouholetému žaláři až doživotí, nebo k nošení potupného oděvu označujícího jej jako kacíře. Obviněný mohl být vězněn a vyšetřován jakkoli dlouhou dobu, a protože bylo vězení placeno z jeho prostředků, bylo vlastně výhodné věznit obviněného co nejdéle. Jestliže byl zatčený nemajetný, rozhodovalo se o jeho vině většinou bez dlouhých průtahů.

³¹ V době masových honů na čarodějnice v 16. století, kdy se inkviziční soudy s heretiky vymknuly papežské kontrole, byla tato praxe opuštěna. Fr. Boblig s oblibou používal konfrontační metodu k psychickému zlomení vězňů.

³² Proto si Boblig na obviněných vynucoval formule typu: „Nechci mu činit bezpráví“ apod.

Dlouhodobé věznění v izolaci bylo spolu s nedostatkem informací pro obviněné velmi drsnou a účinnou formou nátlaku, takže se po různě dlouhé době strávené v celách nakonec mnozí z nich ochotně přiznávali k čemukoli, jen aby unikli z vězení.

Pak byl obžalovaný předveden před inkviziční tribunál a vyslýchán. Inkvizitor se předtím pečlivě seznámil s jeho životopisem a snažil se v něm vyhledat místa, jež by mu umožnila zlomit odpor obžalovaného a donutila ho bezvýhradně se podřídit vůli tribunálu. Výslech začínal slibem obviněného pod přísahou, že se podrobí církvi a pravdivě zodpoví všechny otázky inkvizitorů, prozradí všechno, co je mu známo o kacířích a kacířství a podrobí se jakémukoli trestu, jenž mu bude uložen.

Při výslechu neformuloval inkvizitor konkrétní obvinění, protože správně předpokládal, že předvolaný přizná cokoli, jen aby se zbavil svého utrpení v inkviziční věznici a před soudem. Namísto toho inkvizitor pokládal desítky rozmanitých a často zjevně nesouvisejících otázek, aby zmátl vyslýchávaného a donutil ho přiznat se samovolně k malým hříchům a nepravostem.³³ Jakmile dostal inkvizitor z vyslýchávaného doznání k nějakému menšímu přestupku, začal ho zveličovat a nutit vyslýchávaného, aby se doznal i k jiným, nebezpečnějším prohřeškům. Umění vést výslech bylo považováno za hlavní inkvizitorovu přednost a velmi brzy vyvstala potřeba sepsání nějaké příručky, ve které by byla shrnuta dosavadní inkviziční praxe i doporučené postupy při výslechu. Autor nejproslulejší z nich Bernard Gui uvádí, že není možné jednou pro vždy sestavit přesné schéma výslechu, což zjistil při své inkviziční praxi sám, protože ďáblovi synové by si rychle zvykli na jednotný postup a snadno by se vyhnuli léčkám, které na ně nastražili inkvizitoři.

Pokud se takovým způsobem výslechu nepodařilo z obviněného získat přiznání, nastupovalo zvýšení tlaku na obžalovaného – inkvizitor například tvrdil, že přestupek obžalovaného dosvědčují četné svědecké výpovědi jeho spolupracovníků, nebo někoho z jeho nejbližšího okolí, rodiny, známých a přátel. K tomu vzápětí zpravidla dodával, že se jejich i svému nejvyššímu trestu může vyhnout jedině tehdy, když zcela a upřímně dozná svou vinu.

³³ Přesně tak postupoval i inkvizitor František Boblig z Edelstadtu.

Pak byl do jeho cely často umístěn školený provokatér, který se tvářil jako jeho souvěrec či příznivec a snažil se přátelskou konverzací dostat z obžalovaného nějaké nové informace o jeho „prohřeších“ nebo jeho doznání. Za dveřmi cely pak číhal připravený písař, aby vše zapsal a potvrdil.³⁴

Je až s podivem, jak velké množství obviněných tuto jednoduchou lest neprohlédlo, ovšem s přihlédnutím k jejich předchozím dlouhodobým trýznivým zážitkům (mohli být předtím v samovazbě i několik let) se jejich vstřícné a otevřené chování k „spoluvězni“, který trpí s nimi, jeví v úplně jiném světle. V případě neúspěchu provokatéra se k tomuto účelu používalo nejbližších rodinných příslušníků obviněného, nejčastěji jeho ženy nebo dětí.

Velmi oblíbené bylo také užití metody „cukru a biče“ - vězeň byl po výslechu přemístěn ze zapáchající kobky do pěkného pokoje, byl dobře nakrmen a bylo s ním jednáno laskavě, v očekávání, že to otupí jeho rozhodnost v odporu. Pokud se tak nestalo, bylo mu pohroženo návratem do kobky. Někdy byl inkvizitor tak rafinovaný, že zinscenoval vynesení falešného rozsudku a čekal, zda se obviněný v návalu zoufalství nepřizná ke svým prohřeškům sám. Když k doznání viny nevedlo přesvědčování, nátlak, hrozby ani podvod, bylo nakonec přistoupeno k tortuře – tedy mučení.

Užití tortury při inkvizičních procesech bylo povoleno již výše zmíněnou bulou Inocence IV. *Ad extirpanda* z roku 1252, ve které byl upraven i způsob,³⁵ jakým měli být obvinění mučeni. Na některé vězně zapůsobilo již oznámení o tom, že vůči nim bude použito práva útrpného jako rozhodující impuls k přiznání všeho, co jim bylo předkládáno. Jiní se zhroutili a přiznali při pohledu na mučicí nástroje. Pokud ne, bylo přistoupeno k mučení.

³⁴Tato metoda nebyla v losinsko – šumperských procesech použita. Inkvizitor Boblig používal ke zlomení vězňů kombinaci dlouhodobého věznění v hrozných podmínkách. To mu vyhovovalo především proto, že byl placen za čas v týdenních lhůtách, takže rozhodně neměl kam spěchat.

³⁵„Donucovat násilím, aniž se poškodí údy a ohrozí život, všechny polapené kacíře jako hubitele a vrahy duší, zloděje svátosti a křesťanské víry, aby nanejvýš jasně přiznali své omyly a prozrazovali jiné známé kacíře, věřící a jejich obhájce, stejně jako zloději a lupiči pozemských statků jsou donucováni prozradit své spolupachatele a přiznat své zločiny“
Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*, str. 106.

To mělo být podle papežských nařízení uměřené a neopakované, což ovšem řada inkvizitorů nedodržovala, například s poukazem na to, že mučení se neopakuje, ale bylo pouze přerušeno.³⁶ Praxí bylo, že mučený svou výpověď „dobrovolně“ (tedy bez mučení) stvrdil při dalším výslechu, což bylo zaprotokolováno, zpravidla druhý den po mučení. Když to odmítl, byl mučen znovu a jeho předtím vynucené výpovědi nebyly zaprotokolovány a byly zničeny.

Na rozdíl od světských soudů, kde bylo rovněž užíváno mučení, inkvizici záleželo na tom, aby vyslýchaný nezemřel, nýbrž aby svou vinu přiznal a přijal. Především tomu mělo posloužit papežské nařízení, aby mučení bylo uměřené a neopakovalo se. Mučení byli často také ošetřováni. Jestliže však vyslýchaný přece nevydržel a zemřel, byla jeho smrt na mučidlech interpretována jako dílo ďáblovo, který kacíři zacpal ústa nebo zlomil vaz, aby o něm nemohl vypovídat. Rejstřík mučících nástrojů nebyl příliš velký – kláda, lavice, dūtka, žebřík, časté bylo také mučení vodou. Později byly používány též palečnice a španělská bota.³⁷ Tresty byly odstupňovány podle výše prohřešku a tvrdošijnosti odporu, jaký odsouzený při vyšetřování kladl.

Odstupňování bylo velmi široké, v zásadě existovaly tři skupiny trestů – První skupinou jsou tresty, které si viník odpykával na svobodě – ty byly rozděleny od lehkých (odřikávání modliteb, přísné dodržování půstu, návštěvy kostelů, návštěvy svatých míst, příspěvky na dobročinné účely atp., přičemž všechny tyto tresty bylo možné uložit jedné osobě a při sebemenším porušení mohl být viník znovu vyšetřován.) až po tresty ponižující (např. nucené nošení potupného kacířského oděvu, který musel viník nosit po celý zbytek života neustále na sobě a byl předmětem posměchu všech lidí, nebo veřejné mrskání dūtkami, které pak musel podstupovat zpravidla každý měsíc).

Další skupinou byl trest žaláře, rozdělený na tři stupně – v nejlhčím byli vězňové ve společných celách a neměli pouta, v „přísném“ žaláři byl odsouzený v cele sám, se spoutanýma nohama a někdy i připoután ke zdi, a v „těžkém“ žaláři měl spoutány ruce i nohy. K jídlu dostávali odsouzenec jen chléb a vodu, spali na zemi na slámě. Byl jim zapovězen veškerý styk s okolním světem. A třetí skupinou byl trest nejvyšší – trest smrti (nejčastěji upálením).

³⁶ Patřil mezi ně i František Boblig z Edelstadtu.

³⁷ V losinsko – šumperských procesech je doloženo použití palečnic, španělských bot a rumpálu.

K trestu smrti mohl být odsouzen také ten, u něhož se kacířství opakovalo, a to i přesto, že odpřisáhl svou vinu a kál se. Záleželo na inkvizitorově názoru na důvody a upřímnost provinilcova přiznání. V lepším případě byl odsouzen k trestu doživotního vězení.

Trest doživotního vězení byl určen také všem duchovním, kterým bylo kacířství prokázáno – každý duchovní, který byl postaven před inkviziční soud, měl na výběr dvě možnosti – buď uznat svoji vinu a přijmout trest doživotního vězení, nebo trvat na své nevině a být upálen jako zatvrzelý kacíř.

Zde přicházela ke slovu světská moc – po přečtení rozsudku a udělení pokání se církve s kacířem demonstrativně rozešla a dala ho dopravit na místo, které určila světská moc k vykonání exekuce, zde byl odsouzený předán světské moci a upálen. V případě, že byl duchovního stavu, předcházelo popravě ještě potupné odsvěcení – odebrání církevní hodnosti, často v místním kostele, ve kterém po celý předchozí život působil. Zároveň s tím byl odsouzený zbaven také možnosti tyto hodnosti znovu získat, což se vztahovalo i na jeho potomky. Možnosti získat jakékoli světské i duchovní hodnosti a zbavení dědictví se netýkalo pouze přímých potomků, ale často i několika dalších generací. To v praxi znamenalo likvidaci celé rodiny.

Inkviziční soud neznal nejen promlčení a pokračoval v procesech i se zemřelými během procesu, které samozřejmě odsoudil, ale dokonce byli souzeni a odsuzováni i mrtví. Když byl obviněn z kacířství někdo zemřelý, byly jeho kosti vykopány, souzeny, odsouzeny a poté spáleny, jako by šlo o živého viníka.³⁸ Všechny náklady spojené s procesem samozřejmě hradili kacířovi dědici a ještě se mohli oprávněně strachovat, že jim bude zabaven majetek. Pokud si odsouzený odpykával svůj trest na svobodě, musel po vyslechnutí rozsudku složit přísahu,³⁹ jejíž přibližné znění uvádí již výše zmiňovaný inkvizitor Bernard Gui ve své příručce pro inkvizitory, kterou vydal v roce 1323 pod prostým a výstižným názvem – *Practica officii inquisitionis* – Příručka pro úředníky inkvizice, díky níž se velice proslavil.

³⁸ V losinsko – šumperských procesech byla takto posmrtně upálena Dorota Davidová.

³⁹ Viz následující strana.

Životní kariéra Bernarda Guiho byla pro člena dominikánského řádu přímo ukázková – řadový dominikán, který byl jmenován inkvizitorem a vyslán přímo do líhně heretiků, do Toulouse. Zde působil velmi dlouhou dobu (1307–1323) a byl ve stíhání heretiků natolik vytrvalý a úspěšný, že byl poté za své zásluhy jmenován biskupem v Lodéve. Sám dal řadu heretiků upálit a neváhal kacíře odsuzovat ani posmrtně, nechat vykopat jejich kosti a dodatečně je spálit. Jeho příručka obsahuje i výčet předních heretiků, mezi něž řadí katary, valdenské, falešné apoštoly, beghardy, židy, čarodějníky, a věštky. Jakoby tím naznačoval, na koho budou již zanedlouho inkviziční procesy zaměřeny. Zde uvádím znění výše zmiňované přísahy odsouzeného, odpykávajícího si svůj trest na svobodě:

„Přísahám a slibuji, dokud mi to bude možné, že budu pronásledovat, stopovat, odhalovat, napomáhat zatčení a předání inkvizici kacířů z každé odsouzené sekty, zejména jejich „věřících“, sympatizujících, pomahačů a obhájců, a rovněž všech, o nichž vím nebo se domnívám, že se ukryli a hlásají kacířství, jejich tajných emisarů, kdykoli je objevím“⁴⁰

Jediným, kdo mohl odsouzenému zmírnit, nebo prominout trest byl sám inkvizitor. Člověk odpykávající si trest na svobodě byl inkvizicí nadále sledován a musel být neustále ve střehu, protože kdyby byl obviněn z opakovaného kacířství, vedla jeho cesta rovnou na hranici. Inkvizice obžalovaného také nikdy formálně nezprostita obžaloby, v nejlepším případě zněl výsledek procesu: „obvinění nebylo prokázáno“. To ale neznamenalo definitivní ukončení procesu, neboť při objevení nových důkazů mohlo být obvinění dokázáno kdykoli v budoucnosti. Někdy byli tito obvinění propuštěni na velkou kauci, ale vždy s upozorněním, aby byli stále k dispozici, často se museli denně dostavovat ke vchodu do inkvizičního tribunálu a tam čekat, jestli nebudou předvoláni.

⁴⁰ Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*, str. 103.

2.4 Procesy s čarodějnicemi

Poté co byla na konci 14. století nekompromisním inkvizičním postupem zlikvidována nebezpečná kacířská hnutí a zbytky heretiků uprchly do nepřístupných míst, inkviziční aktivita na čas opadla. Do té doby, než se do popředí zájmu inkvizitorů dostal jiný druh hereze – čarodějnictví.

Protože zločin čarodějnictví zahrnoval větší množství deliktů (travičství, úkladná vražda atd.), byl záležitostí tzv. smíšené jurisdikce (*delictum mixti fori*) - soud s obviněným z čarodějnictví mohl tedy probíhat jak u církevních, tak u světských soudů. Dokud církvi hrozilo skutečné nebezpečí, byla pozornost inkvizitorů obrácena na pátrání a potírání falešných apoštolů a jejich následovníků (katarů, valdenských) a procesy s čarodějnicí byly papeži opakovaně prohlašovány za druhořadé a nedůležité. Inkvizitoři byli dokonce upozorňováni, že tyto procesy s čarodějí zbytečně zatěžují inkviziční tribunály. V roce 1260 papež Alexandr VI. (1254-1261) vydal nařízení, ve kterém⁴¹ vyzval inkvizitory k soustředění se na „opravdové“ nebezpečné kacíře.

Situace se ale změnila ve 14. a především v 15. století, kdy kacířská hnutí již byla potlačena a procesy s heretiky pomalu ustávaly. Církev si uvědomila, že je nutné přeorientovat aktivitu inkvizičních tribunálů na jiný druh hereze, na čarodějnictví.

Základním článkem, na kterém byla založena církevní teorie o existenci čarodějníků a čarodějnic, bylo tvrzení o existenci paktu - formální smlouvy mezi čarodějníkem a d'áblem, ve které čarodějník zapřel Boha, zřekl se Ježíše Krista, křtu a obrátil se k d'áblu jako ke svému nejvyššímu Pánu.

⁴¹ „Svěřená vám věc víry je tak důležitá, že se nesmíte rozptylovat pronásledováním jiných přestupků. Proto procesy s věšci a čarodějnicemi musí mít na starosti inkvizice jedině v těch případech, kdy v nich jde zcela určitě o kacířství; v ostatních případech je musí projednávat dříve k tomu zřízené soudy“

Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*, str. 137.

Za uzavření paktu získal čarodějník od d'ábla část jeho schopností a naučil se ovládat černou (tzn. škodící) magii. D'ábel si za to činil nárok na jeho duši. V očích inkvizitorů tedy d'ábel nahradil Boha a jeho „učedník“ mu projevoval bezvýhradnou poslušnost a poddanost, zdůrazněnou i formálními projevy holdování.

Vývody svých předchůdců týkající se čarodějnictví shrnul další proslulý dominikán Nicolaus Eymeric (1320-1399). Největší proslulosti dosáhla jeho příručka pro inkvizitory *Directorium inquisitorum* z roku 1376, ve které zdůrazňuje nutnost soudit zločin čarodějnictví před inkvizičním soudem, protože čarodějnice a čaroděje je nutno pokládat za „zrádce a odpadlíky od Boha“, jejich zločin se ve svých důsledcích rovná kacířství, a proto každá čarodějnice plný právem patří před inkviziční tribunál.

První inkviziční procesy zaměřené proti čarodějnictví se odehrály v Savojském vévodství v roce 1430 a byla při nich také rozšířena definice obsahu deliktu čarodějnictví, která zahrnovala již nejen škodlivá kouzla, ale také (teologicky nezbytný) pakt s d'áblem (úpis d'áblovi), tělesný (pohlavní) styk s démony, popř. s d'áblem a noční let na shromáždění čarodějnic (čarodějnický sabat, rej čarodějnic).⁴²

Inkvizitory důmyslně zkonstruované „spolčování čarodějnic“ vyvýšilo čarodějnictví na úroveň heretických sekt – čarodějnice a čarodějníci byli podle této představy o „tajné d'áblově sektě“ d'áblými vojáky, bezmezně mu oddanými a plnicími jeho odporne choutky. Podle mínění mnoha inkvizitorů byl zločin čarodějnictví dokonce ještě závažnější než příslušnost k heretické sektě, protože v případech čarodějnictví docházelo k veřejnému zřeknutí se Boha a víry, nahrazené vírou v d'ábla. První zmínky o tzv. „čarodějnické sektě“ se objevují ve spisech dominikánských mnichů kolem roku 1460 a toto téma je pak jejich následovníky dále rozšiřováno a propracovááno až do nejmenších odporne podrobností.

⁴² Srovnej: Chalupa, J.: *Inkvizice*. Praha: Skřivan, 2007.

Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.

Obviněných z čarodějnictví byli nuceni především k vyzrazení jmen dalších členů d'áblový sekty. Procesy se tak z několika prvních obviněných rychle rozrůstaly do obhludných rozměrů. Čarodějníkům a čarodějnicím byly připisovány snad všechny negativní jevy, které existovaly – od živelných pohrom (sucha, záplav, krupobití), přes úhyn dobytka, neúrodu, nejrůznější epidemie, neplodnost, impotenci, potraty, rituální vraždy atd.

Charakteristickým rysem raných čarodějnických procesů byl přibližně vyrovnaný počet odsouzených mužů a žen, což se později dramaticky změnilo,⁴³ především díky vydání spisu *Malleus Maleficarum* – Kladiva na čarodějnice. Zvrácená představivost inkvizitorů nakonec vedla k hrůznému vykreslení detailního obrazu reje čarodějnic: „*Na něm se nový člen sekty zřiká před d'áblem – chlupatou nestvůrou s kozími kopyty, křídly netopýra a dlouhým ocasem – Boha, Krista a všech svatých a slibuje, že bude chodit do kostela a ke svatému přijímání jen naoko a po straně je bude poskvřňovat; zde také rozdupává kříž a hostii, skládá před d'áblem přísahu věrnosti, líbá d'ábla na zadek a tím mu definitivně zaprodává svou duši. Démon pak nového člena obdaruje čarodějnickou schopností a splňuje mu jeho přání. Na reji čarodějnic je prý všechno jiné než u lidí; d'áblovi se klanějí otočení k němu zády a čarodějnice rovněž tančí zády k sobě. O půlnoci sed koná tradiční hostina, na níž jsou podávány jako oblíbené pokrmy čarodějnic žáby, játra, srdce a maso nekrtěňátek. Potom následují orgie, kde se čarodějnice a čerti oddávají nepředstavitelným neřestem. Rej čarodějnic končí „černou mší“. Slouží jí sám d'ábel, který se svatokrádežně vysmívá křesťanské mši, plivá na kříž a rozdupává ho.“⁴⁴*

Toto shromáždění čarodějníků, nazývané také čarodějnický sabat, se konalo zpravidla v noci z pátku na sobotu na vyvýšeném místě, nejčastěji na vrcholu hory. V každém kraji existovalo nějaké odlehlé a pusté místo, o kterém se věřilo, že je jeho dějištěm. Na nepřístupná místa konání sabatu se jeho účastníci dostávali letem - podle inkvizitorů se pomazali čarodějnou masťou a vyletěli komínem na koštěti, nebo se přeměnili v ptáky.

⁴³ Losinsko – šumperské inkviziční procesy představovaly výjimku. I přesto, že proběhly na konci 17.století, byl počet odsouzených mužů a žen oproti všem tehdejšími čarodějnickým procesům vyrovnaný. Důvodem k velkému počtu odsouzených mužů byl především jejich majetek.

⁴⁴ Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*, str. 139.

Jiná verze tvrdí, že na sabat odlétala pouze jejich duše, zatímco tělo leželo doma jakoby zcela bez života. Ráno se pak na těle samovolně projeví známky nočních orgií. Novicky, které ďábel do sekty přijímal, označoval vtlačením svého drápu na některém místě jejich těla. Tak vzniklo tzv. *signum diabolicum*, ďáblovo znamení, ve skutečnosti mateřské znaménko nebo bradavice. Jeho hlavní charakteristikou bylo, že mělo být dobře viditelné a zcela necitlivé. Ďáblovo znamení hrálo v čarodějnických procesech často velkou roli. Pokud se obžalovaný nepřiznal, vyhledával jej inkvizitor, což se mu téměř vždy podařilo. Vyšetřující se o pravosti ďáblova znamení přesvědčovali zvláštními ostrými jehlicemi. Nalézt nějaké „znamení“ na těle čarodějnice nebylo nesnadné, navíc si při tom někteří inkvizitoři počínali vysloveně podvodně. Užívali zvláštních dutých jehlic s pohyblivým hrotem, který se při dotyku s lidským tělem zasunul dovnitř. Zjišťování ďáblova znamení i mnohé způsoby mučení obviněných mají jasný sexuální kontext.

K rozšíření masového pronásledování čarodějnictví a především jeho zaměření na ženy asi nejvíce přispěl svým působením a dílem dominikánský inkvizitor Heinrich Kramer - Institoris (1430 – 1505). V roce 1479 byl papežem Sixtem IV. (1471 – 1484) jmenován inkvizitorem pro oblast Horního Německa, kde v letech 1484 – 1486 začal v Kostnické a Brixenské diecézi masově pronásledovat čarodějnice. V Innsbrucku se mu ale postavil na odpor místní biskup a tak Kramer podnítil nového papeže Inocence VII. (1484 – 1492) k vydání buly *Summis desiderantes affectibus*.

Celý text buly *Summis desiderantes affectibus* otiskl její iniciátor Heinrich Kramer – Institoris v preambuli svojí inkvizitorské příručky *Malleus Maleficarum*, která poprvé vyšla v roce 1487 ve Špýru. Toto „dílo“ si získalo velkou oblibu a bylo stále znovu vydáváno. O jeho rozšíření svědčí právě počet jeho vydání, v letech 1487 – 1669 vyšlo celkem osmadvacetkrát. Spis je rozdělen do tří částí, z nichž první dvě shrnují všechny oficiální názory na zločinný charakter čarodějnictví a čtenář je zde seznamován především s jeho rozličnými druhy a projevy, dokládány mnoha příklady z inkviziční praxe.⁴⁵

⁴⁵ Viz Šindclář, B.: *Hon na čarodějnice*. Praha: Svoboda, 1986.

Třetí část je v podstatě kriminálním kodexem, ve kterém jsou podrobně rozpracovány a vysvětleny řádné postupy inkvizičního soudu. Všechny tři části jsou napsány formou očíslovaných otázek a odpovědí. Celým spisem se prolíná autorova snaha přisoudit zločin čarodějnictví ženám – opírá se přitom o Bibli a církevní otce. O mužích – čarodějnicích se v knize téměř nezmiňuje. Když si čtenář přečte formulace jednotlivých otázek, je v nich mnohokrát skloňován pojem čarodějnice, ale pojem čarodějník se zde téměř nevyskytuje. Tvzení, že čarodějnictví se vyskytuje v mnohem větší míře u žen, než u mužů, se Institoris snaží podpořit a dokázat mnoha argumenty, například tím, že žena svedla muže k prvotnímu hříchu – je tedy zdrojem hříchu, k hříchu povolnější, slabší, ovládaná chtíčem, hašteřivá, lehkomyšlná, hloupější než muž, jednou provždy nedokonalá a náchylná k čarodějnictví:

„Přirozený důvod je ten, že je žena hříšnější než muž, je zřejmý z jejich mnohých hříšných ohavností. Mělo by být poznamenáno, že při stvoření první ženy došlo k závadě, protože byla stvořena ze zahnutého žebra, to je z žebra v hrudi, které je zahnuté jakoby směrem od muže. A pro tuto vadu bude vždy nedokonalým tvorem, vždy bude podvádět. A to všechno je naznačeno původem toho slova (čili femina) pochází od fe a minus, protože je vždy slabší v držení a uchovávání víry. Proto hříšná žena díky své přirozenosti rychleji zakolísá ve své víře a následně se rychleji zřekne víry, což je kořenem čarodějnictví.“⁴⁶

„A skutečně, právě tak, jako jsou kvůli své první vadě ve svém rozumu náchylnější zřeknout se víry, tak kvůli své druhé vadě (závistí) spočívají v neuspořádaných hnutích své mysli a vášních a vyhledávají, vymýšlejí a uskutečňují různé pomsty, buď za pomoci čarodějnictví, nebo jinými prostředky. Proto není divu, že v tomto pohlaví se vyskytuje tolik čarodějnic.“⁴⁷

Z Institorisovy argumentace je zřejmé, jak nenávistný byl jeho vztah k ženám. Do nejmenších podrobností rozebírá všechny vlastnosti, které ženám přisuzuje a nenachází mezi nimi ani jednu kladnou.

⁴⁶ Kramer (Institoris), II.: Malleus maleficarum – Kladivo na čarodějnice, str. 123.

⁴⁷ Tamtéž, str. 125.

Rozebírá například ženskou „tělesnou žádostivost“ a dokonce i ženský hlas(!):

„Uvažme její další náležitost, hlas. Protože je od přírody lhářkou, její řeč žahá, když nás chválí. Proto je její hlas jako píseň sirén, které svým sladkým hlasem omámí ty, kteří je miji, a zabijí je. Neboť je zabijí tím, že vyprázdní jejich měšce, spotřebují jejich síly, přivedou je k tomu, že opustí Boha.“ ... Svoji argumentaci pak shrnuje následujícím odstavcem:

„Uzavíráme. Veškeré čarodějnictví pochází od hříšného chťiče, který nelze v ženách nasytit. Tyto tři věci se nikdy nenasytí (ženský jazyk, srdce a ruce) a čtvrtá, která neřekne ne, to stačí, to je ústí lůna (Bible, přísloví, předposlední kapitola). Proto, aby uspokojily své žádosti, spojují se dokonce i s ďáblý. Mohlo být předloženo mnoho takových důvodů, avšak pro pochopení to je dostatečně jasné, že není proč se divit, že je shledáváno více žen než mužů nakažených kacířstvím čarodějnictví. A v důsledku toho je lépe hovořit o kacířství čarodějnic než čarodějů, neboť tento název vychází z té početnější části. A budiž požehnán Nejvyšší, který mužské pohlaví uchránil od takového velkého zločinu, neboť on si přál zrodit se a trpět pro nás a proto nadal muže takovou výsadou.“⁴⁸

Podle tvrzení Heinricha Kramera - Institorise se počet čarodějnic neustále zvyšuje a je nutné proti nim se vši tvrdostí zakročit. Značnou pozornost věnuje také pochybovačům o existenci čarodějnictví. Tvrdí, že nevěřit v činnost čarodějnic je největší kacířství, nebo že ten, kdo popírá čarodějnictví jako takové, je sám příslušníkem čarodějnické sekty a má být odsouzen a předán světskému rameni k nejpřísnějšímu potrestání.

Tak se Institoris vyrovnává s možnými odpůrci svých zvrácených tezí, kterým hrozí nejvyššími tresty. Přestože *Malleus Maleficarum* nedosáhlo v římské církvi formálně moci zákona a bylo pouze subsidiárním (podružným) pramenem práva, mnozí inkviziční soudci v něm hledali a nacházeli návod, jak správně vést inkviziční proces a také se na něj odvolávali a citovali z něho.

⁴⁸ Kramer (Institoris), II.: *Malleus maleficarum – Kladivo na čarodějnice*, str. 129.

Kladivo bylo později zatlačeno do pozadí dílem španělského jezuita Martina Deliria (1551–1608) *Disquisitionum magicarum libri sex*,⁴⁹ které poprvé vyšlo na přelomu let 1599 a 1600 v Lovani. První období čarodějnických procesů tedy započalo přibližně v polovině 15. století a skončilo s nástupem reformace.

Ve všech zemích, kde se reformace prosadila, ustala činnost římské středověké inkvizice a už v nich nebyla obnovena, a to ani na těch územích, která zůstala věrná katolické víře. Institut inkvizičního soudu a s ním spojené pronásledování čarodějnic zde postupně přešlo zcela do rukou světských soudů.

Od přelomu 15. a 16. století se začínají právní a procesní normy inkvizičního soudnictví stále výrazněji uplatňovat také v hrdelních řádech, vydávaných v některých teritoriálních státech římskoněmecké říše. Nejznámější z těchto teritoriálních zákonodárných děl je nepochybně bamberský hrdelní řád *Constitutio Criminalis Babengersis* z roku 1507, jehož tvůrcem byl bamberský hofmistr a předseda tamního dvorského soudu Johannes Friedrich von Schwarzenberg (1465-1528).

Tento hrdelní řád se stal základem a vzorem pro hrdelní řád císaře Karla V. *Constitutio Criminalis Carolina*, který byl schválen říšským sněmem v roce 1532. Vlivem Caroliny se inkviziční proces záhy prosadil jako forma řízení proti pachatelům závažných trestněprávních deliktů (hrdelních zločinů) u centrálních a vyšších soudů ve většině teritorií římskoněmecké říše. Přímou čarodějnickou se v Carolině věnuje článek 109.⁵⁰

⁴⁹ „Úspěch Delriova spisu v konkurenci s Kladivem na čarodějnice dokládá např. skutečnost, že zatímco Kladivo vyšlo po vydání *Disquisitionis* již jen sedmkrát, a to v Lyonu (1604-1620) a s velkým časovým odstupem naposledy v roce 1669, dosáhl počet latinských vydání Delriova spisu do roku 1755 čísla 25, čímž se přiblížil celkovému počtu všech známých vydání Kladiva (28). Není proto až tak překvapivé, že Jindřich František Boblig z *Edelstadtu* používal jako soudce ve velkolesinských a šumperských čarodějnických procesech coby příručku nikoli Kladivo, nýbrž v první řadě právě spis *Delriův*, zatímco o existenci Kladiva pravděpodobně věděl pouze na základě různých citátů v literatuře (mj. v *Delriovi*), ale z vlastní zkušenosti zřejmě *Institorisův* spis vůbec neznal.“

Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*, str. 19.

⁵⁰ „Jestliže někdo způsobí čarodějnickým lidem škodu nebo újmu, má být potrestán trestem smrti upálením. Když však se zabývá čarodějnickým a nikomu tím nezpůsobí škodu, má být podle uvážení soudců potrestán mírněji“

Kočí, J.: *Čarodějnické procesy*, str. 34.

Oproti Bamberškému hrdelnímu řádu zde byla vynechána také formulace spojující čarodějnictví s kacířstvím. V dobovém kontextu se jednalo o určitý pokrok proti postojům tehdejších církevních i světských teoretiků, avšak praxe zůstala nezměněna – v očích soudců i církevních představitelů byla skutková podstata čarodějnictví- odpadnutí od Boha, církve i společnosti tak závažná, že jí nebylo rovného. Říšští stavové si při schvalování Caroliny vymohli, že vedle ní mohou existovat i jiná městská a zemská práva a čeští stavové Carolinu nepřijali, takže u nás měla jen subsidiární platnost, kterou uznával i hrdelní řád Josefa I. z roku 1708. Tyto rozpory odstranil až zákoník Marie Terezie vydaný roku 1768.

V českých zemích se světský inkviziční proces začal prosazovat poměrně brzy, nejpozději ve 30. letech 14. století. U soudů českých a moravských měst spadajících do jihoněmecké právní oblasti se inkviziční proces jako forma soudního řízení proti pachatelům těžkých zločinů prosadil zřejmě již v době předhusitské. Nejpozději kolem poloviny 15. století zakotvil také v českých městech spadajících do oblasti severoněmeckého (magdeburského) práva. Až do přelomu 15. a 16. století se však inkviziční proces neprosadil v severomoravských městech, která také spadala do oblasti magdeburského práva. Tato právní roztržičnost vedla k dlouhodobé stagnaci ustanovení týkajících se inkvizičního procesu v českém městském právu.

První, kdo v českém světském právu definoval delikt čarodějnictví a jeho postih byl Mistr Pavel Kristián z Kolína (1530 - 1589), právník a vyučující na Univerzitě Karlově, který působil v radě Starého města pražského. Tzv. Koldínova městská práva (1570) byla v roce 1579 schválena zemským sněmem a dostalo se jim tedy obecné platnosti pro Čechy. Čarodějnictví je věnována poslední kapitola zákoníku, nazvaná *De Questionibus et tormentis* – O trápení aneb právu útrpném a popravách. Čarodějnictví je zde definováno jako užívání škodných kouzel (tj. škodlivých kouzel), za která se stanovuje trest smrti - stětí mečem nebo upálení pro muže, pro ženy pak zahrabáním zaživa nebo upálením.⁵¹

⁵¹ Viz Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.
Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka publishers, 2007.

Uplatnění inkvizičního procesu i mimo oblast městského práva umožnilo v českých zemích v letech 1627 a 1628 pro Moravu vydání Obnoveného zřízení zemského. Inkviziční proces v řízení proti pachatelům všech závažných trestněprávních deliktů zaváděl první specializovaný trestní zákoník platný na našem území, nesoucí název Nové právo útrpné a hrdelní pro Království české, markrabství moravské a Knížectví slezské císaře Josefa I., krátce zvaný Josefina, který vstoupil v platnost v roce 1708. Vycházel do značné míry z hrdelního řádu císaře Ferdinanda III. pro Dolní Rakousy zvaného *Constitutio Criminalis Ferdinandea*.

Z něho Josefina přebírala mj. i definici deliktu čarodějnictví, která je v zásadě shodná s definicí zavedenou již v 1. polovině 15. století a obsahuje vedle škodlivého čarodějnictví také pakt s ďáblem, smilstvo s ďáblem a účast na sabatu mající podobu orgiastické hostiny.

V této době již pronásledování čarodějnic v celé Evropě postupně sláblo a doznívalo. Ačkoli na území habsburské monarchie proběhly poslední čarodějnické procesy koncem 50. let 18. století, hrdelní řád Marie Terezie z roku 1768 – *Constitutio Criminalis Theresiana* se čarodějnictvím zabývá a také detailně upravuje užívání tortury. Ta byla zrušena až roku 1776.⁵²

⁵² Viz Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.
Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka publishers, 2007.

3. LOSINSKO - ŠUMPERSKÉ INKVIZIČNÍ PROCESY

3.1 Počátky inkvizičního procesu ve Velkých Losinách

Velké čarodějnické procesy se zemím Koruny české v podstatě vyhnuly, výjimku tvořily procesy ve Slezsku, které v 17. století ještě v celém svém náleželo k českému státu, a na severní Moravě. Vliv na propuknutí těchto procesů v těchto zemích měla pravděpodobně především sousedská těchto oblastí, kde čarodějnické procesy probíhaly ve velké míře, a stísněné ovzduší strachu z čarodějnictví a také mnozí uprchlíci vlivem. Slezské procesy probíhaly od konce 30. do počátku 50. let 16. století. Konkrétně ve Frývaldově (dnes Jeseník), v Cukmantlu (dnes Velké Losiny), Hluchohazích a jinde. Jejich hlavním rysem byla inkvizičních soudců spojená s touhou získat co nejvíce

František Jindřich Boblig z Edelstadtu jako inkviziční soudce v Cukmantlu, nazývaným pro své nerostné bohatství také Cukmantl. Lautner uvádí, že byl synem přední měšťanské rodiny, která se v Cukmantlu usadila okolo roku 1530. Jeho otec Jiří Boblig studoval na vídeňské univerzitě a v roce 1560 se stal purkmisterského v rodném Cukmantlu. V lednu 1591 byl povýšen na šlechtického stavu (odtud přídomek von Edelstadt).

Svým dvěma synům umožnil vysokoškolské vzdělání – starší David vystudoval ve Vídni teologii a stal se knězem, mladší František vystudoval práva, pravděpodobně také ve Vídni, ale doktorátu nedosáhl, získal pouze nižší titul *Iuris candidatus* - kandidát obojího (tj. kanonického a světského) práva, což mu ovšem dostačovalo pro funkci soudce i advokáta.⁵⁴

⁵³ Oběti ve slezských čarodějnických procesech bylo podle nejnovějších výzkumů Karen Lambrechtové z doložitelných rozsudků kolem 250 a mnohonásobně zde převažovaly ženy. Materiály byly z větší části zničeny za 30. leté války a tak je pravděpodobné, že počet obětí byl několikanásobný, někteří badatelé hovoří až o desetinásobku. Asi neotřesnějším faktem je to, že bylo upáleno i mnoho dětí – jen na Frývaldovsku jich bylo během čtvrt roku na přelomu let 1651/52 popraveno 23, z toho 21 mladších deseti let a dokonce i jedno roční batole.

Viz Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.

⁵⁴ Viz kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: MÚ Šumperk, 2000.

Podle olomoucké úmrtní matriky zemřel 27. ledna 1698 jako sedmaosmdesátiletý, narodil se tedy v rozmezí let 1611/1612. Při svém nástupu na losinském zámku se hraběnce z Galle vychloubal, že má více jak čtyřicetiletou soudní praxi, to znamená, že do slezských procesů se zapojil pravděpodobně někdy kolem roku 1638. Je možné, že studium práv přerušil právě díky vidině tučných zisků z účasti na tamějších čarodějnických procesech. Bobligova kariéra ve Slezsku vyvrcholila v letech 1651-1652, kdy byl v úzkém spojení s hlavním činitelem těchto procesů, krutým a hrabivým zemským hejtmanem Maxmiliánem Jiřím z Hodic, který se mu v tomto ohledu stal vzorem. Poté mizí Boblig ze Slezska a objevuje se jako advokát v Olomouci. Zřejmě se mu tam dobře nevedlo, víme například, že se neosvědčil jako právní zástupce synů tehdy již zemřelého Maxmiliána Jiřího z Hodic. Proto si v 70. letech otevřel v Olomouci zájezdní hostinec.

Situace na panstvích Velké Losiny a Vízemberk, která již od konce 15. století patřila rodu Žerotínů, nebyla po skončení třicetileté války nijak dobrá – kraj byl zpustošen dlouholetým drancováním, robotní povinnosti začaly neúměrně narůstat a vrchnost navíc nutila poddané přestoupit ke katolictví. Napětí dlouho narůstalo, až v roce 1659 vyústilo ve vzpuru. Ta se rozrostla do takových rozměrů, že muselo být povoláno vojsko, které vzpuru brutálně potlačilo. Tři hlavní vůdcové vzpoury (Kryštof Winter z Maršíkova, Mikuláš Patzold z Vikýřovic a Jan Jaschke z Velkých Losin) byli na příkaz císaře Leopolda I. v červnu 1662 popraveni na losinském zámku. V této tísnivé době byla obě panství spravována Angelinou Annou Sibylou, hraběnkou z Galle, rozenou Žerotínovou, která je spravovala jménem dosud nezletilých osiřelých synů svého bratra Přemka. Samotným impulsem pro zahájení losinského procesu byly události, které se staly o Velikonocích roku 1678 v sobotínském kostele. Místní žebračka Marina Schuchová šla ke zpovědi a svatému přijímání, posvěcenou hostii však nespokla, ale vyndala z úst a zastrčila do modlitební knížky. U toho ji viděl jeden z ministrantů a vše oznámil faráři Eusebiovi Leandrovi Schmidtovi, který o tom informoval vrchnostenského hejtmana Adama Vinarského z Křížova. Hejtman Vinarský o tom neprodleně zpravil hraběnkou z Galle a ta rozhodla, aby se celý případ zneuctění hostie pečlivě vyšetřil a potrestal.⁵⁵

⁵⁵ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: MÚ Šumperk, 2000.

Schuchová hned ochotně doznala, že hostii vzala na přání vernířovické porodní báby Doroty Gröerové, která ji chtěla dát sežrat krávé pro zlepšení dojivosti. O tomto „kouzelném“ postupu se prý dozvěděla od Doroty Davidové, zvané stará Davidka. Ke zneuctění hostie tedy přibýlo ještě čarování. Jako čtvrtá k nim zanedlouho přibyla ještě Mlynářka Marina Züllichová, taktéž obviněná z čarodějnictví.

Losinské panství ale nemělo kvalifikované úředníky pro vedení inkvizičního procesu, a tak hraběnka Angelina Sibyla z Galle pověřila hejtmana Vinarského, aby vyhledal nějakého zkušeného direktora inkvizice. Hejtman Vinarský se obrátil na Františka Jindřicha Bobliga z Edelstadtu, žijícího v Olomouci. Je pravděpodobné, že Vinarskému Bobliga někdo doporučil. V tom případě připadá v úvahu Bobligův dlouholetý přítel Karel Eusebius Kotulínský z Kotulín, vrchní správce biskupských panství Mírova a Svitav, u kterého Boblig na Mírově krátce před svým nástupem do funkce předsedy losinského inkvizičního tribunálu pobýval, a kam mu také hejtman Vinarský posílal některé své listy. Svě schopnosti, sebevědomí a povahu projevil František Boblig již při jednání o odměně, kterou mu měla vrchnost za jeho služby poskytovat.⁵⁶

Hejtman Vinarský byl překvapen Bobligovými přehnanými požadavky a v dopise z 27. srpna je odmítl, nabídl mu jen úhradu stěhovacích výloh, stravu i pro jeho služebníka, pohodlný byt v zámku a zaplacení cestovného, spojeného s výkonem jeho úřadu. Boblig s tím nehodlal souhlasit a slevil na čtyři říšské toлары při odjezdu a jeden říšský tolar denně, výplatu požadoval v týdenních lhůtách. Aby Vinarskému nahnal strach a zdůraznil nutnost zřízení inkvizičního tribunálu, poznamenal, že odkryté „maleficum“ se rovná tajné infekci zachvacující vše kolem sebe a je stále nebezpečnější.

⁵⁶ „Požadoval při odjezdu do Losin sedm říšských tolarů, denní plat tři zlaté rýnské, z nichž bude vyplácet svého pomocníka, volný a pohodlný byt pro své věci a spisy i pro časté tajné konference, které bude muset konat (proto neměl být ubytován daleko od hejtmana Vinarského, což znamenalo, že chtěl byt na zámku) a obvyklé stravné a cestovné při nutných cestách“

Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, str. 98.

Hraběnka z Galle navíc na hejtmana Vinarského naléhala, aby byl inkviziční tribunál ustanoven co nejdříve, a tak Vinarský s Bobligovými mírnějšími požadavky nakonec souhlasil. 13. září vyslal do Olomouce kočár se čtyřmi říšskými toлары a ujištěním, že pan Boblig bude jistě spokojen i s plněním jeho ostatních požadavků.

Stejně tak mohla být zpočátku spokojená hraběnka z Galle, protože zřízení inkvizičního soudu podléhalo jurisdikci pražského apelačního soudu a Boblig tam měl dobrého známého a spojence zřejmě už z dob slezských procesů, sekretáře a později radu Jakuba Weingartena, který souhlas pražské apelace pomohl prosadit. Jakub Weingarten se ve své době proslavil jako autor řady právních příruček, ve kterých doporučoval inkviziční soudní řízení nad osobami obviněnými z čarodějnictví a později uváděl dokonce losinské procesy jako příklad hodný následování.

Konečně byl tedy ustanoven ve velkých Losínách inkviziční tribunál, do kterého kromě Vinarského zasedli i další čtyři vrchnostenští úředníci. Byli to: rentmistr Kristián Meyer, purkrabí František Václav Vraný, správce panských hamrů Jan Richter a polesný Kryštof Zeidler. O jejich způsobilosti k účasti na inkvizičním procesu vypovídá losinský rodák, hejtman Jan Bedřich Kopp⁵⁷, který naštěstí pro něho v této době sloužil ve vzdáleném Kladsku.

Soud zasedal v soudním sále ve druhém patře losinského zámku. První výslechy se odehrály 19. září 1678 ještě bez užití tortury, ke které nedala hraběnka výslovný souhlas. K užití tortury byl také zapotřebí formální souhlas pražského apelačního soudu.

⁵⁷ „Soud nemůže podle předpisů postupovat s rozvahou, pečlivostí a opatrností, neboť hospodářský hejtman Adam Vinarský málo studoval a podobně i ostatní hospodářští úředníci, kteří jsou asesory soudu, jsou mladí a nezkušení muži, jak důchodní, stejně jako správce hamru. Purkrabí jako bývalý voják se vyzná jen ve vojenských věcech. Lesmistr, který se domýšlí, že bude hrát v tomto procesu mistra, neumí, jak je každému známo, ani slovo číst ani psát. Konečně ředitel jménem Jindřich František Boblig, rodilý v Cukmantlu, bývalý jezuita, nyní jurispracticus, je takového zrna, že jej pan Jindřich Kryštof z Dreslerů veřejně označil za taškáře“
Franček, J.: Čarodějnické příběhy, str. 156.

Dvě z obviněných, Marina Schuchová a Dorota Groerová, se ke všemu doznaly. Třetí obviněná Dorota Davidová však tvrdošijně zapírala vše, co jí bylo kladeno za vinu. Boblig se nyní snažil získat od hraběnky souhlas k užití tortury a přesvědčoval ji, že čarodějnice mohou být zapleteny i do předčasné smrti jejího bratra Přemka v roce 1652. Jak dokazuje hraběněin list z 25. února 1679, kdy pobývala v Praze, měla z použití tortury značné obavy. Bála se, že když již výslechy po dobrém odkryly tolik špatného, přísnost a užití tortury by odhalily mnohem víc, a proto přímý souhlas k mučení Doroty Davidové inkvizičnímu soudu nedala.

Čekalo se také na rozhodnutí pražského apelačního soudu, který měl užití tortury formálně potvrdit. Souhlas s užitím tortury vyjádřila pražská apelace v listu ze 7. května 1679, zaslaném hejtmanovi Vinarskému a hraběnkou se nakonec také podařilo přesvědčit. Inkvizitor Boblig tak mohl začít „vyšetřovat“ podle svých představ. Hned při prvním útrpném výslechu začal z obviněných mámit především jména dalších údajných čarodějnic. Jeho vyhlédnutým cílem bylo nedaleké a velmi bohaté šumperské panství, které bylo centrem tkalcovského řemesla a skýtalo vidinu mnohem většího zisku z majetku odsouzených než chudé vesnice v losinském panství. Dorota Davidová kruté mučení nevydržela a na jeho následky v inkvizičním vězení zemřela. Její ostatky byly katem Jacobem Hayem zahrabány na neposvěcené půdě ještě před vynesením rozsudku.

Rozsudek apelačního soudu z 13. července 1679 nařizoval upálení čarodějnic Doroty Gröerové, Mariny Schuchové a mlynářky Mariny Züllichové. Aby se dlouho netrápily, měl jim kat zavěsit na krk sáček střelného prachu. Před popravou měly být znovu každá zvlášť dotázány, zda chtějí „na tom umřít“, k čemu se přiznaly a co vypověděly proti svým „komplicům“ (jejichž jména ovšem nesměla být z pochopitelných důvodů zveřejněna). Tělo Doroty Davidové mělo být vykopáno a spáleno.

Rozsudek byl vykonán podle instrukcí 7. srpna 1679 a relace o popravě byla zaslána do Prahy 6. září. Pro pokračování procesu bylo důležité, že odsouzené tvářící v tvář smrti na hranici všechny odpověděly, že na tom co vypověděly, chtějí zemřít. Tím potvrdily „pravost“ svých výpovědí a stíhání jimi označených osob tak mohlo pokračovat. Apelační soud 19. září rozhodl o zahájení inkvizičního řízení proti osobám, které odsouzené čarodějnice označily jako svoje spoluviníky.

Mezi nově obviněnými už figurovaly majetné ženy: Zuzana Stubenvohlová, manželka správce Losinského zámku, Marie Peterová, správcová z Johrsdorfu a především Marie Sattlerová, žena jednoho z nejbohatších šumperských měšťanů, barvíře Kašpara Sattlera a také hospodyně děkana Lautnera Zuzana Voglicková. Z obvinění dvou posledně jmenovaných žen je patrné, že Boblig se již v této době (květen 1679) začal systematicky připravovat na zatčení samotného děkana Lautnera. Dalšími dvěma obviněnými byly Anežka Koppová a Anna Fabelová. Hraběnka z Galle tedy 28. září udělila hejtmanovi Vinarskému tyto pokyny – zatknout čtyři obviněné, spadající pod žerotínskou jurisdikci, návrh na zatčení Marie Sattlerové měl po poradě s Bobligem tajně oznámit šumperskému magistrátu. Na základě pokynů hraběnky z Galle byly tyto čtyři ženy v noci ze 4. na 5. října 1679 zatčeny a vyslýchány (později i za použití tortury) až do 17. listopadu téhož roku, o obvinění Marie Sattlerové byl 25. října informován kníže biskup Karel Eusebius Lichtenštejn – Kastelcorn, který byl ochranným pánem města Šumperka.

V průběhu výslechů byly tyto čtyři obviněné nuceny vypovídat nejen o zneuctění hostií a čarodějnických shromážděních, ale také o předčasné smrti hraběte Přemka, o krádeži srdce jeho ženy, které bylo uloženo zvlášť v kostele a o očarování vrchnostenského pivovaru. Zakrátko začali přibývat nově obvinění - zámecký správce Jan Stubenvohl, zámecká hospodyně Barbora Drechslerová a další. Jan Stubenvohl se 21. prosince se 1679 pokusil ve vězení o sebevraždu a Boblig o tom hned další den v dopise spravil hejtmana Vinarského – rozhořčoval se v něm nad „šelmou“ Janem Stubenvohlem a sliboval, že nejen jeho, ale i zámeckou hospodyně Barboru Drechslerovou dá ihned odvést k mistru Joklovi, jakmile obdrží hraběncin rozkaz k užití přísnějších prostředků.⁵⁸

⁵⁸ Viz Šindelář, B.: *Hon na čarodějnice*. Praha: Svoboda, 1986.

Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*. Praha: Horizont, 1973.

Boblig již od chvíle, kdy se mu podařilo do výsledkových protokolů dostat jméno Marie Sattlerové, vyvíjel velkou aktivitu, aby přiměl biskupa Lichtenštejna ke zřízení inkvizičního tribunálu v Šumperku. Kníže měl obavy především z nákladů spojených se zřízením inkvizičního tribunálu a vedením procesů, ze kterých ho Boblig vyvedl především ujištěním, že procesy budou vedeny z majetku obviněných. Kníže se tedy rozhodl tribunál zřídit a nabídl Bobligovi, aby se ujal jeho vedení, s čímž Boblig 21. prosince 1679 souhlasil za stejných platových podmínek, jaké měl předtím v Losinách.

Marie Sattlerová byla zatčena 27. listopadu 1679 a vyslýchána bez užití mučení. Všechna obvinění ale důrazně odmítala a žádala konfrontaci se čtyřmi ženami, které ji obvinily. Biskup souhlasil a svolil k převozu Sattlerové do Losin, po skončení konfrontace měla být neprodleně navrácena do Šumperku. Ke konfrontaci došlo 16. prosince 1679 a Marie Sattlerová všechna obvinění opět popřela. Inkviziční komise rozhodla o zapečetění a inventarizaci majetku barvíře Sattlera, protože je prý v mnohém podezřelý, zvláště z útěku. Sattler se snažil ze všech sil, aby svou ženu z vězení osvobodil a zasazoval se o to v Olomouci i a na vrchnostenské kanceláři. Výsledkem jeho snah bylo pozastavení procesu v lednu 1680. Biskup Lichtenštejn posléze požádal právníka Jana Paula z Gaaru o dobrozdání k případu.

Jan Paul z Gaaru vypracoval memorandum, ve kterém zdůraznil tezi, že kníže Lichtenštejn, pokud jde o soudní řízení na jeho moravských panstvích, není podle zvláštního privilegia závislý na apelačním soudě v Praze. V první instanci podléhá opavskému zemskému právu a v druhé přímo českému králi. Jan Paul z Gaaru doporučil biskupovi, aby se svých práv držel. Také prostudoval zápisy z výsledků losinských obviněných a shledal v nich mnoho nesrovnalostí, upozornil na to, že výpovědi nebohých žen jsou poznamenány jejich vědomím brzké smrti, a proto jim nezáleží na druhých.

Upozornil také na to, že výpovědi nebyly drženy v tajnosti – mnoho z jejich obsahu podle svých slov slyšel před čtyřmi týdny, když se procházel Olomoucí. Také navrhl, aby konfrontace byla zopakována v Šumperku za přítomnosti lichtenštejnského kancléře a ještě jednoho zkušeného rady, přičemž se sám nabídl k spolupráci.

Dále také, že by se v domě Sattlerové měla udělat prohlídka a vyslechnout čeled' ohledně kolesky a koně, s nimiž podle výpovědi Sattlerová jezdila na sabat a zjistit, zda byly přirozené či kouzelné a také, kdo dělal kočího. Boblig dostal Paulův memoriál od rukou a po straně připsal poznámky, že je to směšné. Jan Paul z Gaaru také navrhoval zjednat k procesu další právníky, protože Boblig sám byl podle jeho zjištění pro tuto zodpovědnou funkci nedostačující. Gaar upozorňoval i na to, že Sattlerová tvrdě popírá předložená obvinění, zatímco jiné obžalované spontánně přiznávají mnohé hrozné činy a pohrdají smrtí.

Biskup Lichtenštejn zůstal v nečinnosti a váhal o svém dalším postupu. Losinský inkviziční tribunál si 5. března stěžoval na průtahy hraběnce z Galle a žádal pražský apelační soud o rozhodnutí, jak dále postupovat. To bylo doručeno 14. března 1680 – Protože Sattlerová už byla s obviněnými konfrontována, má být rozsudek nad pěti odsouzenými neprodleně vykonán. Před popravou měly být odsouzené vyzvány, aby před svými spoluviníky, zvláště pak před barvířkou Sattlerovou, řekly pravdu. To, co přiznají a potvrdí svou smrtí, mělo být sděleno knížeti Lichtenštejnovi i s dodatkem, že se tak děje z nařízení královského apelačního soudu. Odsouzené měly být nejdříve s'aty mečem a jejich těla poté spálena. Poprava byla vykonána 5. dubna 1680. Před smrtí obvinily odsouzené další ženy: papírnici Barboru Göttlicherovou, lazebnici Dorotu Biedermanovou, jinak řečenou lázeňskou Tobiášovou a Kateřinu Rabowskou.

V jejich výslechových protokolech se poprvé objevuje obvinění šumperského děkana Lautnera a rýmarovského faráře Pabsta (Bapsta – údaje se různí), dvou hlavních odpůrců čarodějnických procesů a Bobligových metod. Že se od počátku stavěli proti inkvizičním procesům, bylo jistě způsobeno také tím, že s nimi měli své hrůzné zkušenosti a oba jimi byli osobně zasaženi - v dřívějších Niských procesech (kterých se Boblig podle svých slov také jako inkvizitor účastnil) byla jako čarodějnice upálena matka(!) Tomáše Babsta a teta (údaje, zda se jednalo o sestru otce či matky se různí) děkana Lautnera.⁵⁹

⁵⁹ Srovnej: kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: MÚ Šumperk, 2000.
Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*. Praha: Horizont, 1973.

Dne 8. dubna 1680 byl apelační výnos týkající se Marie Sattlerové zaslán lichtenštejské kanceláři. Ani tentokrát však biskup Lichtenštejn neustoupil a hned 19. dubna jeho hejtman napsal hejtmanovi Vinarskému, že kníže ve věci Marie Sattlerové ještě neudělal žádné rozhodnutí. Když pražský apelační soud zjistil, jak vypadá situace, obrátil se 3. června přímo na císaře s žádostí o rozhodnutí v tomto inkvizičním procesu.

Odpověď přišla až 1. února 1681, téměř po téměř sedmi měsících. Podle císařského výnosu se proti Marii Sattlerové, která byla obviněna z nejhroznějšího a výjimečného zločinu, má postupovat právem útrpným a objevit d'ábelská stigmata, o nichž vypověděly popravené losinské čarodějnice.

Tím bylo o osudu Marie Sattlerové de facto rozhodnuto. Kníže Lichtenštejn mohl nanejvýš odkládat provedení císařského výnosu, což také udělal – inkviziční řízení proti M. Sattlerové obnovil až 16. srpna 1681 a žádal Bobliga, aby i v tomto procesu stanul v čele inkvizičního tribunálu, do něhož delegoval Ferdinanda Františka Gaupa, dále jednoho svého radu a dva radní ze Šumperka, které měl určit sám Gaup. Kníže Lichtenštejn zaslal Bobligovi i seznam otázek, které měly být Sattlerové předloženy. Jinak ponechal Bobligovi volnou ruku.

Dopisem z 10. září 1681 slíbil Boblig knížeti, že vyhoví všem jeho přáním, jakmile vyřídí některé naléhavé záležitosti. Také žádal biskupa k souhlasu se zatčením některého z mnohých kompliců Sattlerové, což by usnadnilo další vyšetřování – navrhuje buď Zuzanu Voglickovou, Lautnerovu farskou kuchařku, nebo Marii Peschkeovou, manželku bohatého šumperského pláteníka Jindřicha Peschkeho. Kníže dal 25. září 1681 rozkaz k zatčení obou žen, čehož Boblig využil také k žádosti o zvýšení svého platu. Nedlouho poté, 7. ledna 1682, byl zatčen i nejbohatší šumperský měšťan Kašpar Sattler se svou osmnáctiletou dcerou Alžbětou.

3.2 Přípravy k zatčení děkana Lautnera

Boblig tak konečně dosáhl svého. Po všem úsilí, které musel vynaložit především kvůli opatrnému a nerozhodnému přístupu biskupa Lichtenštejna se mu nakonec podařilo získat pro působení inkvizičního tribunálu souhlas samotného císaře Leopolda I, čímž velmi vzrostlo jeho sebevědomí i prestiž. Tím upevnil ve svých rukou rozhodující moc nad oběma soudními tribunály a zároveň měl pravomoc k používání tortury k přiznání obviněných dle svého uvážení. Také se mu již podařilo obvinít a zadržet členy Sattlerovy rodiny, včetně samotného Kašpara Sattlera, kteří patřili nejen mezi nejbohatší měšťany, ale zároveň to byli jedni z Lautnerových nejbližších přátel. Navíc měl Boblig v žaláři zajištěnou i Lautnerovu kuchařku Zuzanu Voglickovou. Tito všichni a mnozí další byli inkvizitorovi Františku Bobligovi z Edelstadtu vydáni na milost a nemilost.

Boblig neustále stupňoval svou aktivitu a vyslýchal losinské i šumperské obviněné s cílem získat co nejvíce „přiznání“ proti děkanu Lautnerovi. Dokládá to například výtah z tzv. obecného a speciálního výslechu losinské papírnice Barbory Göttlicherové, Doroty Bidermannové, jinak řečené lázeňské Tobiášové a Kateřiny Rabowské, rovněž z Losin, které během výslechu vedeného od 28. února do 18. března 1680 obvinily z čarodějnictví děkana Kryštofa Aloise Lautnera a rýmařovského faráře Bapsta, kterého však ani neznaly jménem. Za jakých okolností byla tato obvinění z vyslýchaných získána, prozrazuje již úvod relace o výsleších, ve kterém sám Boblig uvádí, že: „*Třikrát dobrotivě, a kde bylo nutné, vážnými slovy (přičemž nebylo použito druhého stupně mučení), byly upomenuty na pravdu.*“⁶⁰

Z relace také vidíme, co ony nešťastné ženy o šumperském děkanovi a rýmařovském faráři vypověděly. Prý se zúčastňovali čarodějnických shromáždění na Petrových kamenech, nezřízeně tam pili, jedli, znesvěcovali hostie, šlapali po nich, tancovali a provozovali nemravné orgie.

Něco podobného se prý odehrávalo i v domě staré Koppové ve velkých Losinách a u Kašpara Sattlera, kde děkan Lautner provedl čarodějnou svatbu Kašparovy dcery Alžběty.

⁶⁰ Kol. autorů.: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č.1.

Zpočátku je v protokolech z výsledků uvedeno, že jejím ženichem byl jakýsi zlý duch. Později je však uváděn bohatý šumperský mydlář Přerovský, který se o Alžbětu skutečně ucházel. Mydlář Přerovský Bobligovým spárům díky svému bohatství také neunikl.

Fantastických líčení děkanových hrůzných činů v protokolech díky Bobligovým vyšetřovacím metodám stále přibývalo – například, že děkan Lautner korunoval čarodějnickou královnou Marii Sattlerovou, v dalších protokolech byla uváděna na jejím místě Magdalena Maixnerová z Olomouce, manželka tamějšího purkmistra, na kterou a jejího muže měl Boblig pro jejich bohatství také spadeno. Dále je v protokolech o děkanu Lautnerovi uváděno, že křtil novorozené děti ve jménu Satana, že sloužil na Petrových kamenech pohřeb staré královny čarodějnic, kterou byla manželka janovického hejtmana Haßnika. Samozřejmě také to, že smilnil s mnohými ženami, především s Marií Sattlerovou a její dcerou Alžbětou a také se svou kuchařkou Zuzanou Voglickovou.

Sebraný materiál zaslal Boblig na pražský apelační soud, kde měl již výše zmiňovaného spojence Jakuba Weingartnera. Odtud dostal 3. června 1680 doporučení, aby všechna obvinění, která vyznaly mučené a popravené ženy proti Lautnerovi, byla opsána a postoupena pod soudní pečetí olomouckému biskupovi. V Bobligově dopise biskupovi ze dne 14. srpna 1680 čteme:

„K našemu velkému zděšení jsou mezi jinými obviněnými z čarodějnictví jmenováni i pan děkan Lauthner z Šumperka a pan farář Jan František Pabst z Rýmařova, naši jinak dobří sousedé a známi“⁶¹

Při čtení těchto řádků až zamrazí onen až neskutečný stupeň cynismu od člověka, který vykonstruoval nejen celý inkviziční proces s děkanem Lautnerem, ale donutil obžalované na mučidlech vypovídat proti děkanu Lautnerovi odpornosti, které jim sám diktoval...

S obviněním děkana Lautnera neopomenul inkvizitor Boblig seznámit také moravského zemského hejtmana Františka Karla Libštejnského z Kolovrat, k němuž vypravil s příslušnými spisy losinského rentmistra Františka Václava Vraného.

⁶¹ Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, str. 110.

V tomto případě biskup Lichtenštejn vůbec neváhal a hned za 10. dní přišla Bobligovi odpověď. Biskup v ní Bobliga informuje, že hodlá zavést vyšetřování proti svým kněžím, mezi kterými se rozšířila odporná a hrozná neřest kacířství. Jejich vyšetřování chce opět svěřit do rukou Bobliga, který se již osvědčil.

Ještě téhož dne oznámil biskupský ceremoniář Petr Rehrmont z biskupského hradu Mírova Bobligovi složení nové komise – kromě Bobliga jako předsedy a Petra Rehrmonta osobně byl do ní jmenován mohelnický děkan a Lautnerův přítel z mládí Jiří Vojtěch Winkler a biskupský sekretář Eliáš Isidor Schmidt. Boblig samozřejmě souhlasil se svým jmenováním a stal se tak rozhodujícím předsedajícím již ve třetí inkviziční komisi.

Rozkaz k zatčení děkana Lautnera vydal biskup ještě před ustavením vyšetřovací komise, neboť proti němu „jednomyslně“ svědčila řada obviněných. Rýmařovský farář Bapst prozatím, vzhledem k „nejednoznačnosti“ výpovědi inkvizičnímu řízení unikl. Nasnadě je otázka, proč se dříve tak váhavý a rozvážný biskup Lichtenštejn rozhodl nyní jednat tak rychle – jistou roli tu pravděpodobně hrála autorita pražského apelačního soudu a dřívějšího rozhodnutí císařské kanceláře, o které se nyní mohl Boblig opírat. Důležitá byla také role dalšího Bobligova vlivného přímluvce, biskupského sekretáře Izidora Schmidta. Ten je také podepsán na zřizovací listině inkvizičního tribunálu, zatímco biskup k tomu přičinil v levém dolním rohu pouze svou parafu.

Izidor Schmidt byl bratrem sobotínského faráře Eusebia Leandra Schmidta, který stál na počátku těchto čarodějnických procesů. Pravděpodobně díky vlivu svého bratra se sobotínský farář Eusebius Schmidt stal po Lautnerově zatčení administrátorem šumperského děkanátu a po Babstově útěku z Rýmařova počátkem roku 1686 jeho nástupcem na rýmařovské faře. V roce 1692 bylo dokonce zřízeno samostatné rýmařovské děkanství jeho vydělením ze šumperského. Nejzávažnějším důkazem úzkých styků Bobliga s Izidorem Schmidtem je jejich zachovaná korespondence, ve které je Schmidt Bobligem nazýván „milým synem“ a Boblig pak neméně milým „panem otcem.“⁶²

⁶² Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, str. 17.

Další možností, proč se olomoucký biskup rozhodl nyní situaci řešit rychle a rázně, mohl být také fakt, že obvinění byli příslušníci duchovního stavu a navíc působili v neklidném regionu se silnou protestantskou tradicí (pro ilustraci dodávám, že od konce 30. leté války uplynula teprve tři desetiletí) – bylo tedy nutné demonstrovat sílu katolické církve nejen navenek ale i uvnitř.

Nyní už zbývalo jen provést Lautnerovo zatčení. Toho se Boblig pro děkanovu popularitu obával a přemýšlel, jak to nejlépe provést a nevzbudit při tom živelný odpor šumperských měšťanů. V biskupské kanceláři nakonec padlo rozhodnutí pozvat děkana Lautnera pod záminkou hodů do Mohelnice a tam ho dát zatknout. Tento úkol přijal Lautnerův přítel z dob studií a zároveň člen inkviziční komise, mohelnický děkan Jiří Vojtěch Winkler.

Děkan Lautner sice věděl, že inkvizitor Boblig proti němu intrikuje, nemohl ovšem tušit, že o jeho osudu biskup již bylo rozhodnuto. Pozvání na hostinu, konanou v neděli 18. srpna 1680, od svého dávného přítele s radostí přijal a s očekáváním příjemného posezení do Mohelnice dorazil. Na počátku hostiny nic nenasvědčovalo tomu, že se děje něco neobvyklého, všichni se dobře bavili, vesele jedli a konverzovali, až v pokročilé noční hodině náhle předložil mírovský hejtman Karel Julius Kotulínský z Kotulín překvapenému Lautnerovi zatýkací rozkaz a ihned ho přes jeho protesty zatkli a odvezli připraveným vozem na Mírov.

3.3 Proces s děkanem Lautnerem

Hned při prvním výslechu děkan Lautner rozhodně odmítl všechna obvinění, která na něj inkvizitor Boblig v Losinách připravil. Protože obviněný šumperský děkan kladl inkviziční komisi tvrdošíjný odpor, vynucoval proti němu Boblig stále nová svědectví a rozšiřoval tak množství lidí, kteří proti němu svědčili.

Zatčení děkana Lautnera vedlo ke zděšení mezi jeho kněžskými přáteli a následující události je dovedly k pokusu o Lautnerovu záchranu. Informace, které o děkanu Lautnerovi víme, pocházejí převážně z výslechových protokolů.⁶³ Většinu právě z prvního výslechu dne 30. srpna 1680 na Mírově. Kryštof Lautner zde uvedl, že mu je 58 let a narodil se v Šumperku rodičům Zachariášovi a Dorotě Lautnerovým. Ačkoli byl jeho otec voják, který podle Lautnerových slov sloužil v pluku hraběte Šlika, mladý Kryštof tíhnul od dětství ke kněžskému povolání. Po absolvování šumperské městské školy navštěvoval kněžský seminář v Olomouci, odkud v roce 1642 uprchl před švédskými vojsky. Nejdříve do bavorského Landshutu, kde začal studovat morální teologii, avšak po půl roce ho příchod Švédů opět donutil k útěku. Tentokrát se uchýlil do Vídně, kde studoval čtyři roky filosofii a práva a dosáhl titulu magistra. Další tři roky se věnoval studiu spekulativní teologie ve Štýrském Hradci. Poté se navrátil do Olomouce, kde v roce 1656 přijal kněžské svěcení. Dva roky zde působil jako kaplan a poté byl ustanoven farářem v Dolní Moravici na Rýmařovsku, odkud přešel roku 1663 do Osoblahy. Na pozvání svého přítele z mládí a šumperského radního Kašpara Sattlera se v roce 1668 vrátil do rodného Šumperka, kde působil po dalších 12 let až do svého zatčení.

Dne 5. září 1680 skončily na hranici čtyři losinské ženy, které jako první uvedly děkanovo jméno v souvislosti s čarodějnictvím. Byly to Barbora Göttlicherová, lazebnice Dorota Biedermannová, Kateřina Rabowská a Barbora Kranichelová.

⁶³ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č. 2, In: ZAO Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, kart. 372, 3 listy, něm.

Těsně před popravou přiznaly před přítomnými kněžími, losinským farářem Tomášem Königem, sobotínským Eusebiem Leandrem Schmidtem a rapotínským kaplanem Jiřím Antonínem Lachnitem, že ze strachu před mučením označily za čarodějníky nevinné:

„Násilím i ze strachu před mučením označily některé duchovní, zřejmě důstojného pana děkana šumperského a faráře šumperského, důstojného pana faráře v Rýmařově a důstojného pana faráře v Rapotíně, muže více jak osmdesátiletého, a jakési jiné světské (osoby) nevinné...“

a dále dotvrzovaly:

„Ježíši buď nám milostiv, neboť donuceny některé nevinné jsme udaly.“⁶⁴

Autor tohoto osvědčení farář Tomáš König tušil, jaké pobouření jeho psaní v olomoucké konzistoři způsobí, a proto hned vzápětí dodává, že zmíněné výpovědi žen mohou dosvědčit i oba olomoučtí kapucíni, kteří byli popravě přítomni, pokud jim to ovšem nebude od otce kvardiána zakázáno.

Farář König dobře věděl, co dělá – ještě téhož dne losinská inkviziční komise poslala dopis olomouckému kvadriánovi, ve kterém co nejdůrazněji žádala výslech obou kapucínů, otců Simpliciana a Klaudiána, aby odpověděli na sedm položených otázek. Hlavním účelem tohoto psaní bylo kvadriána zastrašit, farář König je v něm popisován jako člověk, který se „nejzlobněji a nejlživěji“ vyjadřuje.

List splnil svůj účel dokonale - kvadrián Paulinus Moravus napsal 15. září losinské inkviziční komisi dopis, ve kterém zdůrazňuje, že se nenechá zatáhnout do žádné soudní akce, a oba otce že vyslechl – na většinu otázek odpověděli, že nic nevědí a neviděli, ovšem i tak z odpovědi otce Klaudiána vysvítá, že nebohé ženy odvolaly faráři Königovi svá obvinění na děkana a další duchovní, ale neví, jestli to bylo před všemi přítomnými duchovními. Podle kvadriánova listu oba kapucíni vypověděli, že oba slyšeli, jak lazebnice a papírnlce před nimi prohlásily: „Nechte nás jít, máme co dělat se svou duší.“

⁶⁴ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, obět' čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č. 3, In: ZAO Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, kart. 372, 2 listy, lat.

Tak se Boblig zbavil dvou důležitých svědků, ale to ještě nebylo všechno. Mnohem horší muselo pro Bobliga být, že osvědčení podepsal sobotínský farář Eusebius Leander Schmidt. Boblig okamžitě intervenoval u jeho bratra Eliáše Izidora, který bratra zřejmě žádal, aby svůj podpis na osvědčení odvolal.

Sobotínský farář se ale zachoval čestně a ve svém dopisu bratrovi z 22. října znovu potvrdil pravdivost údajů v osvědčení, přičemž ještě sám dotvrdil, že z hranice slyšel nešťastné ženy volat, že jsou nevinné.⁶⁵ Je víc než pravděpodobné, že tento dopis uchránil od utrpení v inkvizičním vězení losinskému faráře Tomáši Königa, protože ten byl vzápětí z Losin přeložen a zanedlouho poté zemřel.

Jak velká byla Bobligova nenávist vůči Königovi dokazuje to, že navzdory jeho smrti Boblig i nadále sháněl „důkazy“ o jeho čarodějnictví. Farář König totiž navíc napsal biskupovi obsáhlou stížnost, ve které uvádí, že Boblig překračuje ustanovení hrdelního řádu. Také upozorňuje, že inkvizitor úmyslně rozšiřuje pomluvy a obvinění a tím šíří atmosféru strachu a nejistoty. Dále uvádí, jak Boblig vynucuje k přiznáním na určité vybrané osoby a vymáhá je krutým mučením.

Osvědčení a stížnost faráře Tomáše Königa zachránila i staříckého raportínského faráře Sartoria, který po 26 letech svého kněžského působení v Rapotíně v následujícím roce zemřel, a oddálilo i bezprostřední nebezpečí, které hrozilo i rýmařovskému faráři Bapstovi.

Na všechny tyto a mnohé další duchovní ze širokého šumperského okolí sháněl inkvizitor Boblig obviňující materiály a snažil se je ze všech sil obvinít a zatknout. Důvody jeho zášti jdoucí mnohdy až za hrob byly jednoduché – místní duchovní se Bobligovi postavili a byli pro něj tedy velmi nebezpeční, protože ho přímo ohrožovali. Byli vzdělaní, měli mezi sebou úzké přátelské kontakty a navíc byli v každodenním kontaktu se svými farníky a tedy i se všemi obviněnými. Netrvalo dlouho a Bobliga i jeho vyšetřovací metody prohlédli. Většina z nich se nenechala Bobligem zastrašit a svoje postoje dávali najevo zpočátku ve svých kázáních, což se Bobligovi samozřejmě doneslo.

⁶⁵ Později Eusebius Leander Schmidt toto své tvrzení odvolal.

Až zatčení děkana Lautnera nakonec pohnulo jeho kněžské spolubratry k rozhodnému odporu a intervenci u olomouckého biskupa. O tom všem se Boblig, především díky biskupskému sekretáři Izidoru Schmidtovi, dověděl a okamžitě na to reagoval. Díky svým kontaktům v biskupské konzistoři a na pražském apelačním soudu byl Boblig před svými kněžskými odpůrci vždycky o krok napřed.

Děkana Lautnera se přes všechny snahy jeho kolegů zachránit nepodařilo. Především proto, že biskup Lichtenštejn zůstal neoblomný. Pravděpodobně si uvědomoval, že kdyby dal za pravdu stěžovatelům a zasazoval se o Lautnerovo osvobození, revizi procesu či alespoň nepovolil užití tortury (což se stalo v prosinci roku 1681), mohlo dojít k popření a znevážení jeho zatýkacího rozkazu a autority. Lze říci, že v konečném důsledku i celé činnosti inkviziční komise. Bylo by to možné? V žádném případě, vždyť 36 osob pod svatou přísahou označilo děkana Lautnera za čarodějníka.

Díky statečnému odporu iniciovanému mladým farářem Tomášem Königem se podařilo uchránit mučení a potupné smrti alespoň ostatní bezprostředně ohrožené duchovní ze Šumperska – Bapsta, Sartoria a Lachnita. Tito čtyři nebyli jedinými duchovními, kteří se postavili Bobligovi na odpor a které pronásledoval svou nenávistí.

K dalším patřil například bludovský farář Jan František Czapek, který také poslal stížnost na Bobliga a jeho praktiky biskupskému oficiálovi. Boblig mu spílal do blbců a oslů a prohlásil, že neuznává nad sebou jinou vrchnost než pražský soud nad apeliacemi. I Czapek byl naštěstí pro něho roku 1681 přeložen a tudíž zachráněn. Ve vyšetřovacích protokolech z této doby čteme obvinění z čarodějnictví také na již zesnulého (!) faráře ze Zábřehu Jana Mihulu. Bobligovu hněvu neunikl ani šumperský kaplan Jan Jiří Řepa, který jím byl označen za lehkověrného protivníka inkvizice, který je pod Königovým vlivem.⁶⁶

⁶⁶Srovnej: kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: MÚ Šumperk, 2000.

Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*. Praha: Horizont, 1973.

Děkan Lautner byl nadále vězněn na Mírově a Boblig proti němu sháněl další „svědectví“. K dříve svědčícím přibyl 4. listopadu 1680 například již výše jmenovaný Jan Stubenvohl, který uvedl, že děkana Lautnera vídal na Petrových kamenech, obvykle v noci před svatým Filipem a Jakubem.

Podle jeho výpovědi děkan Lautner asistoval při zásnubách Alžběty Sattlerové se samotným d'áblem. Ani další Lautnerův výslech, konaný 6. prosince 1680, nepřinesl žádný posun, natož pak děkanovo přiznání, a tak biskup Lichtenštejn souhlasil s Lautnerovou žádostí, aby byl konfrontován se svědky svého čarodějnictví. Dne 3. ledna 1681 byly v Losinách zatčené osoby znovu vyslechnuty, aby potvrdily svá obvinění proti děkanu Lautnerovi, což také všechny učinily.

Lautner byl na Mírově znovu vyslýchán, ale na svém odmítání jakékoli viny trval. Nato byl 8. ledna 1681 odvezen do Losin ke konfrontaci. Šumperský děkan o konfrontaci požádal, protože se domníval, že lidé, kteří ho ani osobně neznají, ho nemohou obvinít z takovýchto činů v jeho přítomnosti. To ovšem netušil, v jakém psychickém a fyzickém stavu se nacházejí ti, na kterých byla svědectví proti němu po dlouhém věznění a mučení vynucena.

Už tato první konfrontace znamenala pro šumperského děkana obrovský šok. Ztýraní vězni, kteří ho většinou viděli poprvé v životě, před jeho očima jenom slepě odříkávali stejné formule, které už předtím uvedli a pro oživení paměti znovu stvrdili předcházející den ve svých výpovědích. Děkan Lautner všechna obvinění rázně popřel a byl poté znovu převezen na Mírov.

Po necelém měsíci, 4. února 1681 byl odvezen k další konfrontaci, tentokrát do svého rodného Šumperka. Tam ho čekalo soudní řízení s lidmi, které dobře znal, protože byli jeho farníky.

Obvinění, která se od nich v ohromení dozvídal, byla stejného charakteru jako na předešlé konfrontaci v Losinách. Znovu se dozvěděl, že znesvěcoval hostie, sloužil Satanské mše, na kterých oddával čarodějnice s démony i se samotným d'áblem, dále že křtil děti ve jménu Satanově, oddával se orgiím s mnoha rozličnými ženami atp. Jeho odpovědi na vznesená obvinění byly stále stejné. A tedy, že je nevinen a že nemůže svou duši zatížit nepravdivým přiznáním tak strašných vin. Téměř po celé další dva roky následovaly výslechy a konfrontace jak v Losinách, tak v Šumperku, ale stále bez výsledků. Děkana Lautnera nezlomily ani nelidské podmínky ve vězení, ani dlouhé a jistě trýznivé převozy a výslechy.

Boblig tedy nakonec přikročil ke konfrontaci Lautnera s jeho nejbližšími. Jaké ho k tomu vedly důvody? Snažil se děkana Lautnera psychicky zlomit a přimět ho k přiznání bez použití tortury. To by byl Bobligův úplný triumf. A jaký byl oficiální důvod nařízení této konfrontace? Sám inkvizitor to osvětluje v relaci olomouckému biskupovi – ke konfrontaci je nutné přistoupit proto, že tyto osoby (Marie Sattlerová a Z. Voglicková) již byly odsouzeny a rozsudek měl být v nejbližší době vykonán.

V jakém stavu se nacházely obě odsouzené, lze při znalosti toho, co od doby svého uvěznění prožily, celkem zřetelně usoudit. Marie Sattlerová byla Bobligově zvládnuta tři roky a Zuzana Voglicková více než rok. Zacházení s nimi bylo od počátku takové, aby byla co nejvíce pošlapána jejich lidská důstojnost. Ihned po zatčení a převozu do vězení byly ostříhány, svlečeny, navléknuty do šedých kuten a uvrženy ve studené kobce bez jakéhokoli zařízení a spojení se světem. Obě dvě zpočátku statečně vzdorovaly inkvizitorovým psychickým nátlakům, ale obě nakonec po dlouhém věznění podlehly (stejně jako všichni ostatní obvinění) fyzickému mučení. Obě v době konání konfrontace také již věděly, že o jejich osudu již bylo rozhodnuto a že nemají žádnou šanci na záchranu. Dokonce jim bylo sděleno, jak strašná smrt je za několik dnů čeká. Před popravou jim měl kat pro usvědčení ze znesvěcování hostií žhavými kleštěmi odejmout tři prsty pravé ruky, poté je stít a jejich těla spálit na hranici. V této situaci tedy došlo ke konfrontaci.

Tato konfrontace, od které si Boblig mnoho slíboval, proběhla 23. listopadu 1682 v Šumperku, pouhé tři dny před naplánovaným termínem popravou obou nešťastnic. Třetí konfrontovanou byla Alžběta Sattlerová, která ještě nebyla odsouzena. Nejprve byla děkanovi přečtena všechna obvinění, ze kterých byl nařčen, děkan však odpovídal znovu (pokolikáté už), že je nevinný a že by musel být Bohem navždy zavržen, kdyby řekl něco jiného.

Pak přišly na řadu konfrontace. Nejprve byl konfrontován s Marií Sattlerovou. Ta zcela zlomená trvala na svých obviněních a zopakovala je v děkanově přítomnosti s tím, že mu nechce činit bezpráví a chce na tom, co vypověděla žít a zemřít. Děkan Lautner nechápal a stále nerozuměl, co se s jeho přítelkyní Marií Sattlerovou stalo a jak ho může obviňovat z tak hrozných činů. Ještě totiž nebyl podroben tortuře a nevěděl, co s lidskou myslí dokáže udělat fyzické trýznění.

Myslel si, že ho Marie Sattlerová obviňovala proto, že nesouhlasil se sňatkem její dcery Alžběty s mydlářem Přerovským a také proto, že nerovný sňatek se starým mydlářem Sattlerovým rozmlouval. Marie Sattlerová mu na to odpověděla, že nemá kvůli tomu proti němu žádnou nenávist a závist, že totiž podle jeho rady svojí dceru neprovdala za mydláře, ale za zlého ducha.

Dále mu zopakovala mnoho dalších obvinění, která děkan úporně odmítal – že se zúčastňoval čarodějných sletů na Petrových kamenech, že mu zde sám Ďábel udělal na záda znaménko, že sloužil satanské mše, kde smilnil nejen s ní, její dcerou a svou kuchařkou, ale s mnohými dalšími čarodějnicemi, že se podílel na zabití beránka (míněn přeneseně Ježíš Kristus) atp. děkan na vše reagoval slovy:

„Já jsem nevinný, ona mi činí bezprávi.“⁶⁷

Marie Sattlerová zůstala pevná ve svých přiznáních a děkan ji nakonec popřál věčnou blaženost a aby jí Bůh odpustil, co proti němu nevinnému vypověděla. Poté byla Marie Sattlerová odvedena a přivedena byla Zuzana Voglicková – předtím byla podle Bobligovy relace vážně napomínána, aby šla do sebe, vypovídala tak jak má a nečinila děkanu Lautnerovi bezprávi. Slovní spojení „vážně napomínána“ užívá Boblig ve svých relacích pro užití tortury – to znamená, že Zuzana Voglicková se buď těsně před konfrontací vzpírala říct svá obvinění, na kterých nebylo zrno pravdy, děkanovi Lautnerovi do očí, nebo dokonce začala svoje dřívější výpovědi popírat a byla k jejich zopakování při konfrontaci mučením donucena.

Co se asi odehrávalo v mysli těžce zkoušené ženy? Asi se v ní vzepřelo svědomí a nebyla bez donucení schopna pronést odporná obvinění, znamenající jistou smrt na hranici, do očí muži, který byl nejen jejím dobrodincem a chleboďárcem, ale který i z vězení podporoval hmotně jejího syna na studiích.

Tomu také napovídá její chování při konfrontaci s děkanem. Poté co mechanicky zopakovala všechna tradiční obvinění shodná s oběma Sattlerovými a vlastně i s ostatními denuncianty, propadla hysterickému pláči, při kterém nad sebou ztratila vládu. Když byla Obligem dotázána proč pláče, odpověděla, že pláče z lítosti a zármutku nad svou nešlechetností – pravděpodobně nad tím, že byla donucena proti svému svědomí usvědčit nevinného.

⁶⁷ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č.8.

In: ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, kart. 372, 11 listů, něm.

Po tom všem děkan Lautner prohlásil, že je neviný a že žádný den svého života nezhrěšil čarodějnictvím. Potom k ní přistoupil a řekl:

„Mám Vás rád jako předtím a odpust' Vám Bůh, co jste proti mně vypověděla“⁶⁸

Poté podal Zuzaně Voglickové pravou ruku. Jako poslední byla přivedena Alžběta Sattlerová, která se podle Bobligovy relace chovala takto: *„Směle se dívala děkanovi do obličeje a všechny své články, které proti děkanovi vypověděla a přiznala po předcházejícím ostrém napomenutí (tedy po mučení), že má být toho pamětliva a nedopustit se bezpráví a mít před očima svou věčnou blaženost, znovu stvrdila svým ano, že tomu nebylo jinak a že týž byl na oněch dábelských shromážděních na Petrových kamenech, že ho viděla v tělesné podobě, načež děkan neřekl nic jiného než: „Kmotřenečko, uvažte, co mluvíte, já nemohu na to říci nic jiného než ne.“⁶⁹* Také jí byla Bobligem položena otázka, zda byla šumperskou inkvizicí dotazována speciálně na děkana Lautnera, na což odpověděla, že ne, že jen byla tázána, aby jmenovala každého, koho viděla na Petrových kamenech.

Znovu děkanovi zopakovala známá obvinění z rozličných čarodějnických skutků, děkan Lautner zůstal nadále neoblomný, načež byla konfrontace ukončena a Alžběta Sattlerová odvedena zpět do žaláře a děkan Lautner odvezen zpět do Mírovské pevnosti.

Zuzana Voglicková a Marie Sattlerová byly i přes prosby jejich ostatních potomků (dvou synů a dcery Marie) o zmírnění trestu popraveny 7. prosince 1682 přesně tak, jak jim bylo uloženo v rozsudku – před stětím jim byly horkými kleštěmi odštípnuty tři prsty na pravé ruce a jejich těla byla poté spálena. Nad krutostí tehdejších trestů zůstává člověku jednadvacátého století rozum stát...

Proces s děkanem Lautnerem se dále protahoval – Boblig také nijak zvlášť nespěchal, protože z vlastní zkušenosti věděl, co s člověkem udělá dlouhodobá izolace a věznění v otřesných podmínkách – inkvizitor stále doufal, že se mu podaří Lautnera zlomit psychicky. Tak uběhly další dva měsíce, než byl šumperský děkan znovu převezen ke konfrontaci do Šumperka. Tentokrát s Kašparem Sattlerem a jeho dcerou Alžbětou. Boblig doufal, že konfrontace s nejlepším přítelem Lautnera konečně zlomí a přiměje k přiznání.

⁶⁸ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č.8.

In: ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, kart. 372, 11 listů, něm.

⁶⁹ Tamtéž.

Bývalý šumperský radní a purkmistr Kašpar Sattler se za rok a půl trvajícím vězněním změnil k nepoznání. Byl nuceným svědkem odsouzení své ženy Marie, a když při konfrontacích viděl, jak vypadá jeho dcera Alžběta, dříve vyhlášená šumperská krasavice, ztrácel nad sebou kontrolu. Obvinění děkana Lautnera, losinského faráře Königa (ten byl již mrtev) a rýmařovského Babsta se Bobligovi podařilo vynutit na zcela zlomeném vězni Sattlerovi až po roce a půl vězněním a opakovaném užití všech stupňů mučení na konci ledna 1683. Hned nato nařídil jeho konfrontaci s Kryštofem A. Lautnerem.

K ní došlo 4. února 1683. Nejdříve byla děkanu Lautnerovi přečtena obvinění, obsahující již známé a donekonečna opakované sabaty na Petrových kamenech, kde děkan konal čarodějnický pohřeb zemřelé královny čarodějnic, manželky janovického hejtmána, staré Hašnikové. Také opět figuroval při korunovaci nové královny, kterou se stala Sattlerova žena Marie, dále sloužil satanské mše atp. Sattler se také přiznává, že spolu s děkanem a dalšími zbičovali a usmrtili beránka.⁷⁰

Na vznesená obvinění reagoval děkan velmi vznětlivě a mezi oběma muži se poté rozvinul rozhovor,⁷¹ v jehož průběhu děkan Lautner pochopil, co dohnalo jeho nejlepšího přítele k jeho výpovědím a nakonec prosil Kašpara Sattlera za odpuštění⁷² a usmířil se s ním. Dokonce i Boblig byl překvapen a poznamenává tuto scénu ve své relaci i s výmluvným dodatkem.⁷³

Konfrontace tedy dopadla pro inkviziční tribunál opět fiaskem a Bobligovi už zbývalo jen použít proti Lautnerovi tortury. Kašpar Sattler byl spolu se svojí dcerou Alžbětou a Marií Peschkeovou odsouzen 12. května 1683, vzhledem k bičování a umučení beránka v Pustých Žibřidovicích k utěti pravé ruky, stětí a poté spálení. Rozsudek byl takto vykonán 2. srpna 1683.

⁷⁰ (Kašpar Sattler:), „Nacházel jsem se v Žibřidovicích na losinském panství při jistém čarodějnickém shromáždění. Tam jsme za přítomnosti vrchního ďábelského knížete bičovali beránka k smrti a současně velikonočního beránka jako oběť satanovi usmrtili, čímž jsme zesměšlili svaté velikonoční obřady a postavu nevinného beránka Krista“

kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č. 9.

In: ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, 6 listů, něm.

⁷¹ Jeho znění je uvedeno v příloze.

⁷² Poté řekl: „Doufám, že se jednou spolu na věčnosti uvidíme.“

kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, str. 22.

⁷³ „I biskupská komise tím byla velmi pohmuta“, tamtéž.

Zatímco pro obviněné připravovali inkvizitoři peklo na zemi, pro sebe a své pomocníky pořádali obrovské hostiny, při kterých se na ničem nešetřilo, jak lze vyčíst z účtů inkviziční komise.⁷⁴ Při množství vybraných pokrmů je s podivem, že žádný z inkvizitorů nesešel z tohoto světa na následky svého obžerství.

Prvnímu náporu mučení byl Kryštof Lautner vystaven 8.3. 1683 v šumperském vězení. Předtím poprosil svého spolužáka a předsedu biskupské vyšetřovací komise mohelnického děkana Winklera, aby za něho sloužil svatou mší aby měl sílu od Boha neustoupit od pravdy.

Na počátku exorcismy vyháněli zlé duchy, pak mu kat představil mučicí nástroje a zdůraznil jejich účinek a poté, co Lautner nezareagoval, nasadili mu palečnice a půl hodiny mu střídavým povolováním a utahováním drtili palce na rukou. Přestál tuto strašnou bolest a nic nepřiznal. A tak po dvou dnech mučení pokračovalo. Nejdřív mu domlouvali, když to nemělo žádný účinek, nasadili mu španělskou botu a třičtvrtě hodiny mu drtili holenní kosti.

Třikrát se jim zdálo, že už se chystá promluvit. Nakonec skutečně promluvil, řekl ale, že vše poručil Bohu, v němž došel útěchy, protože je nevinný. 12. března následoval třetí stupeň mučení, natažení na skřípec.

Znovu ho napomínali, že nemá ccnu, aby zapíral. Vždyť proti němu svědčilo 36 osob. Marně. Ani po několikerém vytažení na skřípec, na kterém ho poté nechali asi čtvrt hodiny viset, se jim jeho statečný odpor zlomit nepodařilo. Podle platného hrdelního řádu císaře Ferdinanda III. měl být propuštěn jako nevinný. Boblig však nato prohlásil, že se jedná o zvlášť nebezpečného čarodějníka, kterému dává sílu sám ďábel.

Po přestálém mučení byl děkan Lautner odvezen zpět na Mírov. Ale ne nadlouho, protože olomoucký biskup se chtěl na pevný hrad uchýlit před hrozícím tureckým nebezpečím. Podle biskupské kanceláře bylo nepřipustné, aby biskup dýchal stejný vzduch jako čarodějník Lautner. Proto bylo v Mohelnici postaveno nové vězení, tzv. čarodějnický domek (Hexenhäusel), kam byl Lautner v červnu roku 1683 převezen.

⁷⁴Jen při konfrontaci Lautnera se Sattlerem si inkviziční komise pochutnala na pálce telete, půldruhém skopci, dvou telecích jazycích, 36 ptáčích, dále na šnecích, slepicích, kapounech, sýru, vejcích, citronech a k tomu vypílu 53 mázů piva.

Podmínky zde byly nesrovnatelně horší než v Šumperku nebo na Mírově. V létě zde panovalo nesnesitelné horko, v zimě bylo vězení téměř neobyvatelné. Kromě toho zde byl Lautner spoután železy na ruku i nohu, což jeho utrpení ještě více zvětšovalo. Boblig nezahlélel ani teď a dál sháněl udání na děkana Lautnera. O děkanových čarodějných praktikách vypovídaly další losinské oběti – manželka sobotínského rychtáře Axmanna, Christina Ottová z Vernířovic, Rozina Biedermannová a Alžběta Moserová, farská hospodyně v Losínách.

V listopadu pak byly v Šumperku zatčeny další čtyři ženy – Ester Rohnerová, Magdalena Peschkulinová, Zuzana Proisingerová a Anna Marie Weltzelová, které všechny po jistém přesvědčování (až na Z. Proisingerovou) a seznámení s mučičími nástroji ochotně obviňovaly děkana Lautnera z čarodějnictví.

Děkan se však nevzdával a snažil se poukazovat na rozpory ve výpovědích – například na to, že podle některých obviněných oddával Alžbětu Sattlerovou za zlého ducha, podle jiných za mydláře Přerovského. Boblig pohotově vysvětlil, že se prostě jednalo o dvě čarodějné svatby.

Podobně byl Lautner odbyt i v případě ostatních nesrovnalostí v protokolech. Poslední výslech roku 1683 skončil 10. listopadu Launerovými slovy: “ *O mně nemluvily pravdu, zda mluvily pravdu o jiných, nemohu vědět. Jsem nevinný.*”⁷⁵ Dalšího téměř půl roku nebyl děkan Lautner vyslýchán, zato biskup Lichtenštejn nezůstával v nečinnosti a žádal biskupskou konzistoř, aby byl Lautner již nyní zbaven benefícia, ať je vinný či nikoli, a aby byla šumperská fara přeočíslena.

Konzistoř však odmítla podniknout jakékoli kroky, dokud nebude proces doveden do konce. K této biskupově snaze se přidala i vyšetřovací komise, která také požadovala, aby Lautnerem pokřtěné děti byly znovu pokřtěny, což také musel po děkanově upálení udělat jeho nástupce Jan Bauch.

V květnu 1684 povolil biskup na Lautnerovu žádost poslední konfrontaci. Boblig byl přesvědčen o tom, že jím zpracované čtyři ženy a příslibem propuštění obelstěný mydlář Přerovský mu pomohou Lautnera konečně zlomit.

Ještě před odjezdem byly Lautnerovi přečteny výpovědi těchto posledních Bobligových obětí a on opět (pokolikáté!) prohlásil, že je nevinný.

⁷⁵ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, str. 24.

Nato mu bylo vyhrožováno nejtěžším mučením. Jeho odpověď byla stejně jednoznačná.⁷⁶ Při převozu do Šumperka se odehrála událost, která vylekala nejen Bobliga, ale celou vyšetřovací komisi. Došlo k velkému rozruchu a sročení lidí kolem kočáru, který měl sice zatažená okna a silnou stráž, ale i přesto se rozvášněný dav málem kočáru zmocnil. Ke kontaktu obyvatel s jejich oblíbeným duchovním a rodákem nakonec nedošlo.

Při své poslední konfrontaci zůstal děkan Lautner stejně neoblomný, jako při dřívějších výsleších. Nejvíce na něho vypovídala, či lépe řečeno útočila Zuzana Prosingarová. Pro tu jedinou nakonec Boblig žádal u biskupa milost, a to z velmi zajímavých příčin. Podle Bobliga si zasloužila propuštění na svobodu proto, že všechno dobře a dobrovolně vyznala a udala nadto i mnohé další, kteří by jinak inkvizici utekli. Hlavním důvodem žádosti o její propuštění byla asi její nemajetnost, protože svým nepořádným životem a opíjením přivedla sebe i svého muže do bídy a nebyla schopná vzniklé náklady hradit. Kdo by jí asi platil pobyt ve vězení a popravu?

Následující den převezli děkana Lautnera zpět do Mohelnice, kde bylo 14. června zahájeno další mučení. Na otázku, zda by se chtěl dobrovolně přiznat, odpověděl, že by se chtěl přiznat, kdyby byl vinen. Potom ho podrobili zkoušce d'áblova stigmatu (měl velké mateřské znaménko na zádech), která se prováděla tak, že do něj bylo píchnuto jehlou. Děkan Lautner se při tom modlil a Boblig k tomu poznamenal, že nevinný člověk by tu bolest bez křiku nevydržel. Další „důkaz“
děkanovy viny.

Pak byl Lautner upozorněn, že inkvizice nemůže ustoupit, a byl vytažen na skřípec a napomenut, že jestli se teď nepřizná, bude ho čekat mnoho dalších natažení. Kat vzápětí ke zvýšení bolesti děkana Lautnera několikrát rychle spustil a vytáhl. Nato obžalovaný zašeptal, že to nevydrží, že ještě cítí bolest z předchozího natažení a omdlel. Komise se obávala, že by mohl zemřít, a tak bylo mučení přerušeno.

⁷⁶ „Milý bože, nemohu jinak“

Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, str. 25.

Po jednodenní (!) přestávce bylo v mučení pokračováno. Děkan Lautner byl dotázán, zda přiznává, co na něj 25 mužů a žen, kteří jsou již mrtví a 5, kteří jsou ještě naživu, ohledně spáchaného čarodějnictví vypověděli.⁷⁷ Děkanova odpověď byla jako v předchozích případech záporná a statečná:

*„Doznávám, že na mne vypověděli, ale co na mě vypověděli, nedoznávám.“*⁷⁸

Dále byl tázán, jak má komise rozumět jeho výpovědi, že už to déle nevydrží. Řekl, že to mučení nebude moci snést, že zemře. Komise prohlásila, že ona slova jsou jí podezřelá a proto, aby vypudila lstivého ducha, znovu mu byly svázané vyvrácené ruce, byl vytažen a aby byl ještě víc napjat, přivázali mu na nohy těžká závaží. Na pokraji smrti zašeptal, aby ho sňali, že přiznává. Byl sňat a odvázan a byla mu položena otázka: *„Přiznáváš Kryštofe Lautnere, cos nyní na mučidlech a třikrát ano!ano!ano! přiznal, žes byl totiž od své bývalé hospodyně Zuzany Voglickové, která své právo v Šumperku vytrpěla, sveden k čarodějnictví?“* polomrtvý děkan zašeptal: *„Ano já to přiznávám.“*⁷⁹

Na všechny další otázky odpovídal jednoslovným souhlasem – že se odřekl Panny Marie, svatých a církve. Jediné co popřel bylo, že by se odřekl Boha. Boblig o Lautnerově přiznání ihned zaslal dopis olomouckému biskupovi (16. června 1684). Druhý den děkan Lautner všechno odvolal a prohlásil, že k tomu byl donucen mučením. Když mu torturou znovu pohrozili, vypovídal dál, co po něm chtěli. Na otázku, kdo s ním byl na Petrových kamenech jmenoval jen lidi, o kterých věděl, že jsou mrtví, nebo že uprchli, např. faráře Königa, který byl již mrtvý, ale ne Bapsta, který dosud nebyl zatčen. Boblig na něj naléhal, aby jmenoval další komplice, ale děkan začal znovu vzdorovat. Odmítal říci cokoli. Tvrdil, že nic neví ani na komplice ani na sebe, a že ztratí duši. Nato ho znovu položili na skřípec. Přes všechnu snahu z něj nedostali víc než větu: Ano, tak se to tedy stalo!

Další den výslech pokračoval, Lautner odmítl, že by cokoli dělal s hostiemi a že oddával Alžbětu Sattlerovou v kněžském šatě. Další den při výslechu opět odvolal svoje přiznání a řekl, že by nemohl být spasen.

⁷⁷ Počet těch, kteří na Lautnera vypovídali, kolísá - někde Boblig uvádí 30, jinde 36 odsouzených.

⁷⁸ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, str. 25.

⁷⁹ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, str. 26.

Byl znovu mučen, pak se podvolil a nakonec „přiznal“ i znesvěcení hostií a čarodějnou svatbu u Sattlerů. Přitom s bolestí vzpomínal, že se všemu mohl vyhnout, kdyby nebyl přijal pozvání Kašpara Sattlera k návratu do Šumperka a zůstal v Osoblaze.

Výslechy pokračovaly dalších deset dní. Dohromady byl tedy děkan Lautner nelidsky mučen a týrán 14 dní s dvoudenním přerušením.⁸⁰ Po celou dobu děkan Lautner statečně vzdoroval a na mučidlech neustále opakoval, že se přiznává jen z lidské slabosti a bolesti. Výsledkem tohoto odporného divadla byl sedmdesátistránkový (!) protokol, který zmučený podepsal.

Ani po tom, co na pokraji smrti prožíval, se nevzdal a zápasil dál. Ještě týž den napsal biskupovi dopis plný zoufalé naděje, ve kterém prohlašuje, že žádný zločin nespáchal a k přiznání byl donucen. Tento dopis zůstal bez odpovědi.

Dne 13. července píše generální vikář Breuner biskupovi Karlovi z Liechtenštejna – Kastelkornu na Mírov, že na konzistorním jednání byla dohodnuta Lautnerova degradace, odevzdání světské moci a znovupokřtění jím a Königem pokřtěných dětí. Jak daleko šla Bobligova nenávist proti Lautnerovi je vidět z toho, že ačkoli už bylo rozhodnuto o jeho osudu, Boblig proti němu dále horečně sháněl nová přiznání a v prosinci téhož roku (1684) z nich poslal biskupovi výtah.

Ještě 1. září, v den vynesení rozsudku⁸¹ nad děkanem Kryštofem Lautnerem zaslal šumperský tribunál biskupovi výtah z „přiznání“ šesti dalších obviněných žen na Lautnera. O ceně „důkazu“ svědčí, že např. Anna Kranichelová vypověděla, že viděla Lautnera na Petrových kamenech ještě o Vánocích 1684(!).

Na sklonku roku referuje Schmidt biskupovi, že by se mělo rozhodnout, zda bude nutné, aby Lautner, který vážně onemocněl, byl znovu vezen do Šumperka a na Losiny kvůli konfrontacím, protože všechno odvolal a jestli by neměl být znovu podroben přísnějšímu mučení, když byl usvědčen pěti novými doznáními. Je možné, že se Boblig se Schmidtem obávali biskupovy případné nerozhodnosti a také toho, aby si ještě nerozmyslel vynesení rozsudku.

⁸⁰ V době tohoto výslechu bylo děkanu Lautnerovi 62 let a byl v hrozných podmínkách vězněn téměř čtyři roky.

⁸¹ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č.11.

In: ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, kart. 372,21 listy, něm. a lat.

Dne 9. ledna 1685 poslal Schmidt Bobligovi zprávu, že biskup chce rozhodnout po svátku tří králů, a že se Jiří Vojtěch Winkler vzdává členství v inkviziční komisi a na jeho místo je jmenován přisedící konzistoře a notář Jan Bernard Mayer, tvrdý a nepřístupný člověk.

O pohnutkách Winklerova odstoupení z inkvizičního tribunálu lze jen spekulovat. Je možné, že byl k tomu dohnán výčitkami svědomí poté, co přihlížel Lautnerovu mučení a přičilo se mu podílet se na vynesení rozsudku nad přítelem z mládí, kterého nadto zradil svým pozváním do Mohelnice, kde došlo k Lautnerovu zatčení. Jak se Lautner k Winklerovi po svém věznění choval? Jako duchovní pastýř, kterým celý život byl. Nejenže mu jako příteli odpustil, ale ještě ho žádal, aby za něj sloužil mše a přimlouval se za něj u Boha – takovou míru odpuštění a pochopení od přítele, kterého pomohl usvědčit z čarodějnictví, zřejmě Winkler nebyl schopen unést.

Paradoxně tím děkan Winkler možná přispěl k vynesení nejtvrďšího rozsudku, protože na rozdíl od něho byl Mayer neúprosný a požadoval pro Lautnera trest smrti upálením, zatímco Izidor Schmidt v průběhu procesu částečně změnil svůj přístup k Lautnerovi a navrhoval na konzistoři trest doživotního žaláře. Je velmi pravděpodobné, že Winkler by se přikláněl také k doživotnímu trestu.

I tak trvalo dalšího půl roku, do 1. září 1685, než byl biskupskou vyšetřovací komisí nad děkanem Lautnerem v Olomouci vynesena rozsudek. Znovu se v něm vypočítávají všechny nesmysly, ze kterých byl usvědčen a odsuzuje se k potupné degradaci podle kanonických práv, tzn. zbavení všech duchovních hodností a poté bude předán do rukou světské moci a zaživa upálen.

Dne 8. září potvrdil olomoucký biskup Karel II. Lichtenštejn - Kastelkorn rozsudek, o dva dny později pověřil generálního vikáře a světícího biskupa Breunera provedením degradace. Inkviziční komise se 12. září odebrala do Mohelnice, kde příštího dne přečetli odsouzenému v přítomnosti mohelnických konšelů a úředníků v místní škole rozsudek.

Na začátku děkan se svolením komise promluvil a prohlásil, že je nevinný stejně jako ti, na které něco přiznal. Boblig mu nato odvětil, že je to jeho stará písnička. Byl mu přečten rozsudek, kterému se děkan Lautner bránil a stále tvrdil, že není žádný čarodějník. Nakonec se rozloučil se členy inkviziční komise i mírovskými úředníky podáním ruky⁸² a byl odveden zpátky do nedalekého vězení.

Hned nato napsal biskupovi ještě jeden dopis,⁸³ ve kterém se znovu snažil vysvětlit, že byl ke všemu donucen násilím a není ničím vinný. V závěru žádá alespoň o zmírnění strašného rozsudku. Bohužel i tento Lautnerův dopis zůstal bez odpovědi.

Na exekuci se do Mohelnice začali sjíždět lidé den předem, nakonec jich podle očitých svědků⁸⁴ bylo na 20 000. Samozřejmě zde nechyběla ani moravská šlechta, členové pražského apelačního soudu, a olomoucký biskup se svým doprovodem. Den před popravou se děkan Lautner odmítl zpovídat kapucínovi Crescentianovi a místo toho se ho zeptal, jak se daří paní Maixnerové v Olomouci,⁸⁵ a když mu onen nabízel, že u něj bude bdít celou noc, Lautner nato odvětil: „*A kdy bych potom šel spát?*“⁸⁶

Ráno 18. září byl za odsouzeným vyslán Jiří Vojtěch Winkler, který mu vyřídil biskupovým jménem, že kdyby se Lautner nyní kál a doznal se, že za jeho duši budou všichni přítomní kněží sloužit mše a orodovat za ni u Boha, a kdyby si to Lautner přál, přišel by za ní i sám biskupský oficiál. Lautner na nabídku odpověděl: „*Dávám se panu oficiálovi poroučet a děkuji mu, ale není to nutné, aby se za mne sloužily mše, nebo se za mne modlidlo. Budou to již jiní, kteří to zařídí!*“⁸⁷

Je pravděpodobné, že tím děkan Lautner myslel svaté a anděly. Z podobných příčin se předchozího dne odmítal zpovídat kapucínskému mnichovi. V průběhu svého věznění a mučení došel k přesvědčení, že jediné co mu nikdo nemůže vzít je víra v Boha.

⁸² Tento důkaz děkanovy nevšední ušlechtilosti uvádí Izidor Schmidt v relaci o Lautnerově popravě.

⁸³ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č.12.

In: ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, sign. Ba 772, kart. 372, 11list, lat.

⁸⁴ Tamtéž, příl. č.14.

⁸⁵ Proto ho kapucín Crescentianus pomluvil. Rozhlašoval, že mu děkan Lautner otrávil šňupací tabák

⁸⁶ Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, str. 117.

⁸⁷ Tamtéž strana 118.

Věděl, že všichni jeho blízcí, na kterých mu záleželo a které měl rád, byli nevinní upálení na hranici. Ze všech těchto důvodů nyní odmítal, aby se za něho modlili a přimlouvali u Boha ti, kteří to dovolili (a mnozí tomu napomohli). Poté byl odveden do Mohelnického kostela, kde byla provedena potupná degradace⁸⁸, v jejímž průběhu se děkan Lautner stále bránil a odporoval, až na konci musel být násilím vyveden, spoután a usazen na bryčku. Odtud byl pod silnou stráží stovky mušketýrů a za doprovodu dvou kapucínů odvezen na popravčí místo.⁸⁹

Když přistoupil k hranici, pronesl prý tento veš z Ovidia: „*Ad coelos prospero, superas volitabo per auras*“ (spěchám k nebesům, vynesu se hvězdami na nebesa)⁹⁰ Pak klidně a dobrovolně vystoupil na hranici a byl připoután ke kůlu řetězy a provazy. Když mu zavazovali ruce za zády, vykřikl bolestí a prosil, aby tolik neutahovali. Na biskupův rozkaz, jako důkaz zvláštní milosti, mu byl na krk přivázán pytlík se střelným prachem, který ho měl rychle usmrtit. Boblig, který stál dva kroky od hranice, dal pokyn zpovědníkovi, aby sestoupil. Pak zapálili hranici. Katův pacholek ale nešikovně zažehl pytlík horkým železem, a hořící střelný prach odsouzeného pouze zranil v obličeji. Kryštof Lautner se pomalu udusil v kouři, přičemž podle svědků v poslední chvíli volal jména Ježíš, Maria, Josef a vzýval Nejsvětější Trojici.

Průběh Lautnerovy popravky a jeho vystupování vzbudilo v mnohých přihlížejících rozpaky a někteří ho dokonce hned po popravě prohlašovali za mučedníka. Zuřící Boblig na to ve své relaci o popravě⁹¹ reagoval slovy, že i ďábel má své mučedníky.

⁸⁸ „Podle očitého svědka byl po dlouholetém věznění zarostlý a vousatý, oblečený v šedém potupném mezulánu a nesešitém klobouku. Biskup Breuner mu přes protesty vydřel do krve posvěcená místa – prsty a čelo a nakopl ho. Tím degradace skončila.“

Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, str. 119.

⁸⁹ Dnes je zde na okraji Mohelnice park, ve kterém byl roku 1930 odhalen Lautnerovi pomník.

⁹⁰ Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, str. 118.

⁹¹ Kol. autorů: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, příl. č.15.

3.4 Výsledky losinsko – šumperských procesů

Proces s Kryštofem Aloisem Lautnerem představuje nesporně vrchol losinsko – šumperských čarodějnických procesů. Bylo do něho postupně zapojeno na 36 obžalovaných, kteří také všichni byli odsouzeni a popraveni. Ačkoli měl inkvizitor Boblig spadeno na mnoho dalších odpůrců inkvizice z řad místních duchovních, shodou mnoha okolností byl děkan Lautner jediným, kterého se Bobligovi podařilo zatknout, donutit k přiznání a nakonec odsoudit k trestu smrti upálením.⁹²

Většina nejbohatších losinských a šumperských měšťanů vypovídala v procesu proti Lautnerovi a byla odsouzena před děkanem Lautnerem (Přerovský, Biedermannová, Peschkeová, Göttlicherová, Sattlerovi). Po děkanově popravě došlo k poklesu množství poprav, obě panství byla již Bobligovým řáděním značně vyčerpána a přestávalo být pomalu z čeho brát a koho obviňovat. V Losinách, kde Bobliga zastupoval místní rentmistr Vraný, dokonce došlo v roce 1787 k otevřenému odporu proti inkvizičnímu tribunálu. K odporu proti procesům se po dosažení plnoletosti a převzetí panství v roce 1792 připojili i bratři Jáchym a Maxmilián ze Žerotína, kteří napsali císaři stížnost, že čarodějnické procesy zcela zruinovaly jejich panství a nadále je připravují o zdatné a schopné poddané. Nebude-li Bobligovu řádění učiněna přítrž, hrozí vrchnosti nutně další pokles příjmů a tedy i berní, což povede k nemalé škodě státu. I přesto probíhaly procesy pod Bobligovým vedením až do roku 1696.

O jejich definitivní konec se nechtěně přičinil Boblig sám - již při procesu s děkanem Lautnerem hledal, kam by bylo možno inkviziční procesy rozšířit a systematicky se začal připravovat na zřízení inkviziční komise v samotné Olomouci. Z těchto důvodů nutil obviněné, aby vypovídali na známé a bohaté olomoucké měšťany, v protokolech se například mnohokrát opakuje, že čarodějnou královnou korunoval děkan Lautner ženu olomouckého purkmistra Magdalenu Meixnerovou.

⁹² Druhý nejvíce ohrožený duchovní, Jan František Bapst se zachránil v lednu roku 1686 útekem ze země poté, co ho před zatčením osobně varoval z vězení uprchlý Friedrich Kopp.

Když Boblig vznesl žádost na knížete Liechtensteina k rozšíření procesů na Olomouc, a ten o údajných olomouckých čarodějnických rejích zpravil samotného císaře, rozhodl se olomoucký purkmistr spolu s konšely k rozhodnému odporu.

Zaslali císaři memorandum, ve kterém podali velmi podrobnou a kritickou zprávu o nechvalně známém působení šumperského inkvizičního tribunálu pod Bobligovým vedením. Císař vyjádřil Olomouckým měšťanům rozhodnou podporu a šumperský inkviziční tribunál obdržel z císařské kanceláře příkaz, aby dodržoval přesně stanovený postup a nepřekračoval své pravomoci. Tak ztroskotala Bobligova snaha o rozšíření procesů. Když si i kníže biskup Lichtenštejn uvědomil hospodářskou škodlivost Bobligovy činnosti, rozhodl se v roce 1696 činnost tribunálu ukončit.⁹³

Losinsko – šumperské inkviziční procesy si v letech 1678 – 1696 vyžádaly celkem 104 obětí, z toho 56 v Losinách a 48 v Šumperku. Po výše uvedených, tzv. slezských procesech⁹⁴ to byly druhé největší čarodějnické procesy konané na území Českého státu. Neobvyklý je velký počet odsouzených mužů v těchto procesech. Zatímco obvykle se pohyboval okolo 5 až 10%, zde byl podíl upálených mužů téměř 50%. Z Bobligem zatčených nebyl ani jediný propuštěn,⁹⁵ všichni až na Friedricha Koppa, který z vězení utekl, byli popraveni.

Těžce zkoušený severomoravský region se ze ztrát spojených s čarodějnickými procesy vzpamatoval dlouhá desetiletí. Na procesech profitovala úzká skupina lidí, členové tribunálu a lidé spolupracující s Bobligem, kteří skupovali za velmi nízkou cenu nemovitosti odsouzených. Nejhamižnějším z nich byl František Ferdinand Gaup, který Bobligovi velmi aktivně pomáhal (získal např. Klugův dvůr po K. Sattlcrovi nebo dům na šumperském náměstí po J. Přerovském). Nejvíce majetku nahromadil inkvizitor Boblig sám. Po skončení procesů se odstěhoval do Olomouce, kde nakoupil několik nemovitostí a dožil zde jako zámožný měšťan. Zemřel 27. ledna 1698 jako sedmaosmdesátiletý.

⁹³ V té době bylo Bobligovi 85 let(!).

⁹⁴ Probíhaly od konce 30. do poloviny 50. let 17. století a vyžádaly si minimálně 250 obětí, tolik se dochovalo rozsudků. Kvůli neúplnosti dochované dokumentace se někteří badatelé domnívají, že počet těchto procesů byl až 10x vyšší (tedy 2500 obětí).

⁹⁵ Popravena byla i výše jmenovaná Z. Proisingerová, o jejíž propuštění žádal Boblig kvůli její nemajetnosti.

Zpracování losinsko – šumperských procesů:

4. ROMÁN VÁCLAVA KAPLICKÉHO: KLADIVO NA ČARODĚJNICE (1963)

4.1 Václav Kaplický a román Kladivo na čarodějnice v kontextu jeho tvorby

Václav Kaplický se narodil 28. srpna 1895 na samotě Červený Dvůr u Sezimova Ústí v rolnické rodině. Studoval gymnázium a reálku v Táboře. V roce maturitní zkoušky (1914) byl povolán do armády, narukoval na východní frontu, kde v roce 1916 upadl do ruského zajetí. V ukrajinském zajateckém táboře v Bardičevu se přihlásil do československých legií. V roce 1918 byl delegátem II. dobrovolického sjezdu, který se postavil ruskému vojsku. Byl zajat a vězněn na mysu Gornostaj u Vladivostoku. V roce 1919 byl poslán jako vězeň do Československa a po návratu propuštěn.

Od počátku 20. let zakotvil u nakladatelské práce. Jeho zaměstnavateli byli postupně Čin, Družstevní práce, Melantrich, sám založil nakladatelství Pokrok. V této době také přispíval do mnoha levicově zaměřených novin (mj. do Rudého práva) a redigoval několik nakladatelských časopisů. V roce 1950 odešel ze stálého zaměstnání a nadále se věnoval jen psaní jako profesionální spisovatel. Vrchol jeho tvůrčí práce spadá do 60. let 20. století, kdy napsal romány Kladivo na Čarodějnice (1963) a třídílnou Táborskou republiku (1969). Roku 1966 byl jmenován zasloužilým umělcem a roku 1978 národním umělcem. Zemřel 4. října 1982 v Praze. Je pochován na Slavíně, jeho náhrobní busta je dílem sochaře Břetislava Bendy.

Spisovatelskou dráhu začal vlastně již při svém zajetí na mysu Gornostaj, kde začal sepisovat svoje zážitky z východní fronty, legií i zajetí. Pod názvem Gornostaj ji dokončil těsně po svém návratu do Československa v roce 1920, ale na vydavatele čekal až do roku 1936. Jeho vydanou prvotinou se stal románový příběh Princezna z Košíř (1927), který vyšel nejprve na pokračování ve Večerníku Rudého práva. Vypráví o chudé dívce, která se v „lepší“ společnosti odcizí prostředí, ze kterého vyšla a později se opět chudá, opuštěná a zklamaná navrácí, ačkoli ji nikdo nečeká.

Charaktery postav jsou jen schématicky načrtnuté bez schopnosti vývoje, nebo vnitřních rozporů. Autor se svým satirickým podáním snaží zaujmout čtenáře a zároveň vyústěním celého příběhu podat nějaké poučení. Jakoby Kaplický svou prvotinou naznačil, jakým směrem se bude jeho další tvorba ubírat. Za použití schématicky zachycených postav a konfliktů kritizuje dění ve společnosti, které ho vlastně doopravdy zajímá, vnitřní charakteristika postav je u něj druhořadá. Autorka Kaplického biografie⁹⁶ J. Nejedlá hovoří o tzv. sociální próze.⁹⁷ Následuje několik knih s podobně vystavěným příběhem, např. Zrádná Obálka (1938), ve které bojuje mladý idealista Lutovský se zkorumpovaností okolního světa, kterou představuje a provádí jeho cynický strýc Brousil.

Za okupace se Kaplický zaměřil (lépe řečeno hledal únik z každodenní reality) na nezávadné příběhy plné idylického života a humoru na účet lidských slabostí – např. Pozor, zlý člověk, Červen v Pučálkách (obě 1941), Něžný manžel (1943). Po skončení druhé světové války se částečně vrátil k předválečným dílům, a to obsahem a naučností knih, nikoli však jejich formou. Rozhodl se zobrazovat aktuální společenské konflikty seriózněji, vážnější formou na pozadí historických událostí.

Z hlediska vzájemného poměru historických faktů a autorské fikce se v Kaplického díle jedná o tzv. projekční typ historického románu.⁹⁸ Historická fakta tvoří jakýsi rámeček, lépe řečeno zrcadlo, které spisovatel nastavuje tváří své vlastní epochy jako projekční plochu pro morální a ideové problémy současnosti. Společenská, ekonomická a politická realita minulosti většinou zůstává mimo zorné pole autora, lidské jednání je v dílech tohoto typu motivováno především individuálně morálními pohnutkami. Historické dění zde slouží jako zdroj morálních dilemat, která jednotlivé postavy řeší a zaujímají k nim postoje.

⁹⁶ Vyšla v roce 1975 a je nutno z ní čerpat s kritickým odstupem, publikace je plná dobových klíšé a upomínek typu „třídní společnost“, „třídní realita“ atp.

⁹⁷ Nejedlá, J.: Václav Kaplický, vypravěč příběhů z nedávné i dávné minulosti, str. 48.

⁹⁸ Dokoupil, B.: Historický román 1945 – 1965, str. 30.

Historická fakta si autoři upravovali tak, aby co nejvíce vyhovovala jejich naučnému, dalo by se říci didaktickému záměru zobrazení boje dobra se zlem. Nevyhnul se tomu přes dobrou znalost historických faktů V. Kaplický. Nutno dodat, že tím nijak nevybočoval z řady ostatních tehdy píšících autorů zabývajících se historickou prózou, kteří byli také dobře obeznámeni s fakty, ale záměrně je vykládali tak, jak se jim to v rámci jejich díla hodilo. V Kaplického poválečných historických románech se stále opakoval boj schématicky zachycených hrdinů a antihrdinů, autor tak zobrazoval gradaci příběhu na kontrastech dobra a zla, který střídal s mnoha popisnými pasážemi prostředí.

Do oblasti historické prózy vstoupil románem *Kraj kalicha* (1945), ve kterém ztvárnil stejné období jako Alois Jirásek v románu *Proti všem*. V knize je zobrazen počátek husitství – především boj poddaných proti šlechtě v Kaplického rodném kraji - táborsku.

V. Kaplický se ve svých dílech zaměřoval především na krizová období českých dějin, ve kterých bylo jeho ústředním tématem zobrazení boje vládnoucích s ovládanými. Dobovými slovy řečeno se ve svých dílech zabýval „třídním bojem“. Po této tématice byla po únoru 1948 z jasných příčin velká poptávka. Kaplický tedy píše volný cyklus obsáhlých románových kronik „o bojích za svobodu lidu v minulosti“.⁹⁹ Do tohoto cyklu patří román *Čtveráci* (1952), kde pojednává o selských bouřích (opět na táborsku) v prvních letech 30. leté války, dále dvoudílný román *Železná koruna* (1954), ve které se zabývá povstáním sedláků na Čáslavsku a Frýdlantsku na sklonku 17. století, také *Smršť* (1955) o povstání sedláků v severovýchodních Čechách v roce 1775, *Rekruti* (1956) o srocované vojenských zběhů za napoleonských válek a kronika revolučního roku 1848 *Zaťatá pěst* (1959).

Po vydání *Zaťaté pěsti* se v roce 1960 začal Kaplický věnovat nové látce. Tentokrát losinsko - šumperským inkvizičním procesům. Více než dva roky za pomoci Doc. Fr. Spurného pečlivě studoval archivní materiály v severomoravských archivech. Výsledkem dvouleté intenzivní práce bylo dílo, zřetelně vystupující z řady více či méně zdařilých děl z 50 let. Mnoha čtenáři i literáty je dodnes považováno za vůbec nejlepší Kaplického práci. Nese název *Kladivo na čarodějnice* (1963).¹⁰⁰

⁹⁹ Kol. autorů: *Čeští spisovatelé 20. století*, str. 259.

¹⁰⁰ Viz další kapitola.

4.2 Historický román *Kladivo na čarodějnice*

Kniha objemem odpovídá románovému formátu, má 331 stran textu.¹⁰¹ Text je rozdělen do 44 kapitol, jejichž názvy předjímají budoucí děj. To, že se Kaplického *Kladivo na čarodějnice* vymyká jeho ostatní tvorbě, je způsobeno především dvěma zásadními faktory: výběrem tématu, které bylo pro V. Kaplického netypické a také času, který psaní věnoval.

Téma čarodějnických procesů je velmi odlišné od ostatních Kaplického historických témat. V ostatní historické próze se autor věnuje především otevřenému boji mezi různými společenskými vrstvami; rebeliím, povstáním a revolucím. V případě losinsko – šumperských čarodějnických procesů je pro Kaplického ústředním tématem zneužití absolutní moci. Na rozdíl od předcházejících patnácti poválečných let, kdy napsal velmi mnoho děl s obrovským rozptylem od husitských válek až po rok 1848,¹⁰² se v letech 1960 – 1962 věnoval téměř výhradně tématu losinsko – šumperských čarodějnických procesů, které ho velmi zaujalo. Studoval v šumperském a olomouckém archivu za pomoci Doc. Fr. Spurného, kterého k této problematice přivedl, archivní materiály. Zápisy z vyšetřovacích protokolů a dobovou korespondenci.

Výsledkem bylo dílo, ve kterém autor mnohem lépe a poctivěji pracuje s historickými fakty a při charakteristice postav se snaží zbavit přebytečného schematismu,¹⁰³ podařilo se mu omezit zdouhavé popisné pasáže. Text je často oživován latinskými výrazy z archivních materiálů i latinskými promluvami a motlitbami kněží, také jsou v románu časté různé archaismy. Bohužel se ani v této knize Kaplický nevyhnul některým obvyklým dobovým klišé, i když jsou většinou jen naznačena a je jich zde pomálu. Například o špatnosti šlechty, také o tom jak se vrchnost snaží udržet lid v temnotě atp.¹⁰⁴

¹⁰¹ Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*. Praha: ČSS, 1987.

¹⁰² V době let 1945 – 1960 napsal V. Kaplický 11 románů a 3 drobnější práce.

¹⁰³ Bohužel se mu to spíše nepodařilo.

¹⁰⁴ Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*. Praha: ČSS, 1987, str. 23, str. 165.

Líčení dění na losinském a šumperském panství se Kaplieký věnuje velice zešíroka, zabíhá i do dějů o desítky let starších (např. selská rebelie v 60. letech, smrt Přemka ze Žerotína). Charakter postav poznáváme pomocí jejich postojů, názorů a způsobu řeči. Bohužel postavy v knize neprocházejí dramatickým vývojem. Jejich chování i názory zůstávají po celou dobu stejné, a tak je lze bez problémů rozdělit na kladné a záporné.

Na prvním místě mezi kladnými postavami¹⁰⁵ uvádím hlavního hrdinu děkana Kryštofa Aloise Lautnera. V románu vystupuje jako velice optimistický, neustále se usmívající, veselý a společenský člověk, který nevynechá jedinou příležitost k návštěvě sousedů či jiné společenské akci. Má malou statnou postavu, je při těle a krátkozraký. Další z kladných postav je jeho schovanka Zuzana Voglicková. V románu je líčena jako mladá a svobodná, je jí 23 let. Děkan Lautner se k ní chová jako starostlivý otec. Tvrdí, že ji přijal jako malé osiřelé děvčátko na faru a už u něj zůstala. Několikrát je popisována její nevšední krása.

Nejbližší Lautnerův přítel Kašpar Sattler je vyličen jako sebevědomý a přísný člověk. S tím přesně koresponduje i jeho vzhled - je vysoký, štíhlý a šlachovitý s ostrým pohledem. Druhým z Lautnerových blízkých přátel je bývalý knížecí soudce Kašpar Hutter, který je stále vážný, bez přestání radí a mentoruje. Třetím z jeho nejbližších přátel je mladý losinský farář Tomáš König, který nad Lautnera vyniká otevřeností a prudkostí, přiměřenou jeho věku. Další kladné postavy vystupující v románu jsou Marie Sattlerová, žena Kašpara Sattlera a jejich dcera Alžběta, pláteník Jindřich Pešek, Lautnerův kočí a bývalý voják Florián, šumperský mydlář Jan Přerovský. Ostatní postavy jsou vesměs epizodického rázu, např. švec Šimon, perníkář Fricke Winter¹⁰⁶ atd. Mezi kladné postavy patří samozřejmě také všichni odsouzení.

Mezi zápornými postavami zaujímá přední pozici inkvizitor František Boblig z Edelstadtu. Je vyličen jako nelítostný a zároveň vychytralý stařec, který jedná vždy jen ve svém zájmu a na nikoho se neohlíží. Jeho charakterovým rysům opět odpovídá jeho vzezření - je tlustý, olysalý, se supí hlavou a pohledem rysa. Své chování vždy dokonale přizpůsobuje požadavkům okolí a díky své nezdolnosti a absenci svědomí nakonec dosáhne svého.

¹⁰⁵ Rozpory se skutečností jsou dále popsány, jen pokud jsou doložitelné.

¹⁰⁶ Viz následující strana.

Jeho nejbližším spolupracovníkem je písař jménem Ignác. Vlastnostmi je podobný Bobligovi, což je ještě zvýrazněno jeho vzhledem. Vypadá jako čert, je hrbatý, odporný a zakrslý.¹⁰⁷ Boblig na něj nedá dopustit a o všem se s ním radí.

Další výraznou zápornou postavou je sobotínský farář Eusebius Leander Schmidt. Jeho jednání je na rozdíl od Bobliga a Ignáce, kteří sledují jen hmotné zájmy, motivováno fanatickou vírou v čarodějnice. Románový E. Schmidt je o jejich existenci bytostně přesvědčen. Působivá je také postava šumperského konšela Františka Ferdinanda Gaupa, který se Bobligovi ve všem podřizuje, pomáhá mu a neváhá zradit své někdejší přátele jenom proto, aby získal co nejvíce z jejich majetku.

Mezi další záporné postavy lze bez váhání zařadit biskupského sekretáře Isidora Schmidta, hejtmana Adama Vinařského, přisedícího pražského apelačního soudu Jakuba Weingartena, hraběnkou z Galle, mohelnického biskupa Jiřího Vojtěcha Winklera a také všechny ostatní členy inkvizičních tribunálů.

Zvláštní kategorii postav tvoří epizodické kladné figurky s „naučným posláním“. První z nich je Fricek Winter, řečený Kuchyňka. Vystupuje jako neškodný, chudý a veselý prodavač sladkostí na hodech. Objevuje se hned v první kapitole knihy, pak se několikrát mihne ve vypjatých situacích. V epilogu se čtenář dozvídá, že byl i přes svou nemajetnost upálen. Podle mého názoru je v románu pro ilustraci toho, že Boblig nakonec dostal opravdu každého, koho si zamlul.

Další epizodickou figurkou je šumperský švec Šimon. Je také chudý, upovídaný a k tomu vtípalék. Zároveň je jedním z nejhlasitějších reptalů na to, jak bohatí podnikatelé Sattler s Peškem špatně platí a odírají chudé. Po zatčení Peškovy ženy se s pláteníkem Peškem sblíží, ten se nakonec přestěhuje k Šimonovi do chalupy. Dokonce si začnou tykat.¹⁰⁸ Vztah ševce Šimona s pláteníkem Peškem ilustruje dobrotu chudých lidí.

¹⁰⁷ Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*, str. 51, 57.

¹⁰⁸ Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*, str. 306.

Losinsko – šumperské inkviziční procesy jsou v Kaplického knize zobrazeny po faktografické stránce věrohodně, autor mj. často cituje z výslechových protokolů a je zřejmé, že podklady prostudoval skutečně podrobně.

V. Kaplický ale nebyl historikem a nepsal literaturu faktu. Ačkoli se obšírně rozepisuje o skutečnostech pro děj nedůležitých, pouští se do popisů krajiny atd., některé důležité informace vědomě pozměnil a zjednodušil především proto, aby podpořil záměry svojí knihy.¹⁰⁹ Fakta z výslechových protokolů a korespondence předložil čtenáři románu v téměř nezměněné podobě, nedospěl ovšem k samotné podstatě čarodějnických procesů.¹¹⁰

¹⁰⁹ Viz další kapitola.

¹¹⁰ Viz závěry diplomové práce.

4.3 Historický román *Kladivo na čarodějnice* ve srovnání s procesy

Charaktery a charakteristiky některých osob se v knize od skutečnosti velmi zásadně liší. Nejvíce je v románu změněn charakter Zuzany Voglickové. Ve skutečnosti se jednalo o vdanou ženu ve věku mezi 35 a 45 lety, která měla v době začátku procesů jednoho dospělého syna. V Kaplického románu je vylíčena jako 23letá, svobodná a velice krásná děkanova schovanka. Jaký záměr tím autor sledoval? S největší pravděpodobností se snažil děkana Lautnera zobrazit v ještě příznivějším světle. Jako kněz byl vázán celibátem a neměl tedy rodinu, tu mu v románu supluje právě Zuzana, ke které se děkan Lautner chová s otcovskou láskou. Chce ji například zajistit věno, aby se mohla dobře vdát. Jednoduše řečeno necítí zodpovědnost jen sám za sebe, ale i za Zuzanu.

Dalším, kdo má velmi pozměněný charakter je sobotínský farář E. L. Schmidt. Podle pramenů byl váhavý a svojí vinu za počátek procesů si uvědomoval a snažil se nastalou situaci nějak napravit. Například připojil svůj podpis k listu dotvrzujícímu nevinu prvních upálených. Nakonec však podlehl tlaku okolí a svůj podpis po dlouhém váhání odvolal. V románu vystupuje jako nelítostný fanatik od začátku do konce. Jaký byl zde autorův záměr? Zobrazit nelítostného a neoblíbeného kněze v kontrastu s chápajícím a lidmi oblíbeným děkanem Lautnerem.

Velmi zajímavý je charakter ševce Šimona. V knize se vyskytuje hlavně v závěru v souvislosti s pláteníkem Peškem. Šimon je chudý, zábavný a zároveň veselý. Jaký byl ve skutečnosti se mi bohužel nepodařilo zjistit. Je možné, že tato postava je smyšlená,¹¹¹ vzhledem k jejímu naučnému poslání je to i velmi pravděpodobné. Chudý švec Šimon je tak dobrosrdečný, že k sobě přijme bydlet Jindřicha Peška, když se dostal do problémů. U obou epizodických postav (druhou je Fricek Winter) je zajímavé sledovat spojení charakteristik chudý – dobrosrdečný – veselý. V opozici k nim stojí charakteristiky bohatých podnikatelů Peška a Sattlera – ti jsou oba drsní a zároveň přísní a nepřístupní.

¹¹¹ Dokoupil, B. - Zelinský, M. a kol.: *Slovník českého románu 1945-1991, 150 děl poválečné české prózy*, str. 84. Hovoří zde o několika vedlejších smyšlených postavách, ale nejmenuje je.

Kaplický ve svém románu také redukuje charakterově podobné osoby. Především se to týká osob kladných, které obklopují děkana Lautnera. Jeho jediný kněžský přítel, který v knize vystupuje je losinský farář Tomáš König. Nevystupuje zde ani Bapst, ani ostatní kněží, kteří se dostali do křížku s Bobligem. O Bapstovi je zde několik zmínek, také o tom, že jeho tetu¹¹² byla upálena jako čarodějnice. Redukcí počtu kněžských postav podobného charakteru se Kaplický snaží zacílit čtenářovu pozornost na hlavního hrdinu K. A. Lautnera. Kaplický neredukuje pouze podobně vystupující kněze¹¹³, ale také některé další skutečnosti.

V knize např. Lautner podléhá při prvním mučení hned po užití prvního stupně tortury - palečnic. Ve skutečnosti vydržel všechny tři stupně mučení. Výslechový protokol podepsal až po druhé, čtrnáctidenní sérii mučení, přičemž byl opakovaně podrobován třetímu stupni tortury a ocitl se přitom na prahu smrti. Kdyby Václav Kaplický líčil průběh tortury tak, jak doopravdy vypadala, knihu by asi nikdo nedočel (spíše ani nevydal). Z podobných důvodů autor uvádí, že Marie Sattlerová se „přiznala“ ze strachu před mučením, i když jistě věděl, že to tak nebylo. Zjednodušeně ukazuje i průběh konfrontací. Z několika nezávislých konfrontací (se Z. Voglickovou, Marií, Alžbětou a Kašparem Sattlerovými) dělá v knize jedinou, ostatní méně zásadní konfrontace jsou z knihy vypuštěny.

Dalším, co Václav Kaplický podrobil svojí literární licenci a zjednodušil, je dobová komunikace mezi inkvizičními tribunály, olomouckým biskupem, pražským apelačním soudem i soukromými osobami. Oproti historické skutečnosti, ve které většina komunikace probíhala na dálku pomocí psaných listů, jsou tyto v knize z pochopitelných důvodů většinou nahrazeny osobním setkáním a dialogem – například setkání bratrů Schmidových nebo audience děkana Lautnera u olomouckého biskupa. Některé jiné dialogy si autor přímo vymyslel kvůli větší dramatickosti textu – např. návštěva inkvizitora Bobliga u Lautnera a jejich rozmluva není v pramenech nijak doložena.

¹¹² Např. na str. 144. Ve skutečnosti byla upálena jeho matka.

¹¹³ Kdyby to nedělal, čtenář by se nesoustředil na ústřední postavy (Boblig a Lautner). Při množství postav v knize vystupujících nebo uvedených se jeví plochost jejich charakterů v Kaplického podání jako nutnost.

4.3 Zhodnocení knihy

Kaplického záměrem nebylo podat čtenáři přesné a úplné informace o losinsko – šumperských čarodějnických procesech, ale zobrazit z vůli absolutní moci reprezentovanou inkvizitorem Bobligem. Je možné, že inspiraci k zpracování tohoto tématu našel Kaplický v politických procesech padesátých let, jisté to ovšem není.¹¹⁴ Václav Kaplický sám se k tomu nikdy nevyjádřil, možná proto, že zemřel v roce 1982. O. Vávra se po roce 1989 k inspiraci filmu politickými procesy přihlásil.

Je možné, že totéž bylo poté omylem přičítáno i autorovi literární předlohy. Podle O. Vávry mu V. Kaplický v rozhovoru řekl, že měl z politických důvodů problémy s vydáním knihy. Triumf zla je umožněn aktuálním společenským klimatem ve spojení s lhostejností či selháním konkrétních jedinců (hraběnka z Galle, rada apelačního soudu hrabě Šternberk), ústupností (písař Flade), slaboštvím (mohelnický děkan J. V. Winkler), kariérismem a úplatností (šumperský radní Fr. Gaup) a tichou rezignací většiny obyvatel, vystřídanou panickým strachem a patolízalstvím.

Autor se v celém díle snaží více či méně úspěšně skloubit do čtivé formy především velké množství faktů a příliš velkou šířku dějů. V mnoha pasážích ztrácí vyprávění v er-formě (provádějící Lautnerův vnitřní hlas) dynamiku. Tam si Kaplický pomáhá přirovnáními, příslovími, často i úryvky z korespondence, expresivními a archaickými výrazy.

Vypravování ožívuje také hovorovými výrazy německého původu (například veřtat, piterna, karcer). Často používá různá latinská zvolání a úsloví,¹¹⁵ vzápětí didakticky vysvětlená a přeložená.¹¹⁶ Jednotlivé postavy jsou jen zběžně a povrchně charakterizovány za použití jejich slovní zásoby a vyjadřování. Kaplický se v románu nezabývá motivací jednání postav, ani nerozebírá smysl dějových zvratů. Jednání postav vychází z jejich individuálních potřeb, přičemž u některých záporných postav jsou motivy zřejmě patrné, například snaha mít prospěch, co nejvíce se obohatit, nebo zbabělost.

¹¹⁴ Uvádí to např.: *Panorama českého filmu*, str. 254.

¹¹⁵ Většina z nich jsou citáty antických klasiků a Nového zákona.

¹¹⁶ Na některých místech ke škodě celistvosti textu a zbytečně.

Bohužel se Václav Kaplický nevyhnul zjednodušení ani tam, kde to nebylo pro záměry jeho románu potřebné. Kladiivo na čarodějnice se z ostatních Kaplického děl vymyká tématem, nikoli jeho zpracováním. To co čtenáře ihned zaujme je chybějící vývoj postav. Každá postava jedná od začátku knihy do jejího konce vlastně stejně, ačkoli její okolí se dramaticky mění – ocitá se v epicentru řádění inkvizitora Bobliga. Schématicky načrtnutý charakter postav ještě podtrhuje jejich vzhled, který s charakterem vždy přesně koresponduje.

Další velmi zajímavou otázkou je, nakolik je v Kaplického Kladiivu na čarodějnice akcentována otázka víry v Boha. Zde se zřetelně ukazuje, že se jedná o tzv. projekční typ historického románu. I přesto, že Kaplický používá často biblické citáty, činí tak z didaktických pohnutek, aby něco čtenářovi vysvětlil či ukázal poučný příklad. Otázka víry v Boha jde mimo jeho záměr.

Kaplický se snažil především zobrazit absurditu absolutní moci a její zneužití, ne zkoumat duševní pochody a hnutí mysli jednotlivých obviněných. Výjimku netvoří ani hlavní kladná postava knihy, děkan Kryštof Alois Lautner. Ten v knize vystupuje spíše v roli jakéhosi hodného, oblíbeného a váženého šumperského měšťana, než jako člověk plný obav a pochybností, který je nucen svou víru v Boha konfrontovat s realitou církve, jejímž členem byl a která ho inkvizičnímu tribunálu vydala a odvrhla ho.

Václav Kaplický v Kladiivu na čarodějnice zpracoval dle mého názoru svůj nejlepší román. I přesto zdaleka nedosahuje autentičnosti. Vyprávění je příliš obsáhlé a popisné pasáže okolí dávají textu romantizující nádech. Celkovému vyznění knihy také uškodil její „vše dovysvětlující“ epilog, který se odehrává osm let po Lautnerově procesu a je celý autorovou fikcí. Dozvídáme se v něm, kdo jak dopadl, co všechno se ještě událo atd. Epilog narušuje bezútěšné a pochmurné vyznění knihy a dává čtenářovi naději na obrát k lepšímu místo toho, aby byl ponechán prostor jeho imaginaci.

5. FILM OTAKARA VÁVRY: KLADIVO NA ČARODĚJNICE (1969)

5.1 Otakar Vávra a film Kladivo na čarodějnice v kontextu jeho tvorby

Na začátku kapitoly nejdříve stručně představím režiséra filmu O. Vávru a jeho filmovou tvorbu předcházející natočení Kladiva na čarodějnice. Narodil se 28. února 1911 v Hradci Králové. Jeho otec pracoval v bankovníctví, v době Vávrova narození byl ředitelem bankovního ústavu, který sám založil. Dětství a mládí prožil Otakar Vávra v Brně, kde vystudoval gymnázium. Pak zde nastoupil na architekturu, na které dokončil tři ročníky. Zde také s bratrem Jaroslavem a spolužákem Františkem Pilátem natočil svůj prvním (experimentální a krátkometrážní) film Světlo proniká tmou (1931), pod tímto projektem je podepsán jako producent. V roce 1932 přijal pozvání Emila Buriana do Prahy, aby zde vedl divadelní a filmovou skupinu v jeho divadle- kabaretu Červené eso. Vedle toho nastoupil na pražskou architekturu, ale studia nedokončil a začal se plně věnovat filmu.

Prvním filmem, na jehož režii se podílel (s Vladimírem Slavínským), byl poetický Listopad (1935), melancholicky laděný snímek o setkání dvojice starých lidí, kteří byli v mládí milenci. K tomuto filmu napsal i scénář podle vlastního námětu. Následovala režisérská spolupráce na snímcích Velbloud uchem jehly (1936 s Hugo Haasem) a Panenství (1937). Jeho první samostatný režisérský počín byla Filosofská historie (1937). Do počátku okupace natočil ještě dva filmy - Na 100% a Cech panen kutnohorských (oba 1938). V průběhu německé okupace natočil velké množství „ideově nezávadných filmů“, povětšinou komedií. V letech 1939 až 1943 to bylo dohromady celkem deset celovečerních snímků. Za dva z nich (Turbina a Pohádka máje) získal v roce 1942 národní cenu.

Na konci roku 1943 s ním Pragfilm, pod kterým točil, rozvázal pracovní smlouvu,¹¹⁷ byl vyškrtnut z Českomoravského filmového ústředí a až do konce války nedokončil jediný film. V roce 1945 vstoupil spolu s bratrem Jaroslavem do KSČ a dál natáčel v podobném tempu, někdy dokončil i dva filmy ročně.

Po roce 1948 byl několik let členem vedení znárodněného československého filmu, kde zodpovídal za výrobu (rozhodoval, co se bude točit). V roce 1955 spoluzaložil katedru režie na Filmové akademii múzických umění, kde dalších více než 50 let přednášel. (od roku 1963 jako profesor). V plodném období mezi lety 1945 – 1962 natočil celkem 17 celovečerních filmů. Ve své poválečné produkci reagoval na společenskou poptávku, zpočátku točil především filmy heroizující odboj hrdinných Čechů v protektorátu. Do tohoto okruhu patří – Cesta k barikádám (1946), Němá barikáda (1949) a Nástup (1953). Poté v 50. letech natočil Husitskou trilogii – Jan Hus (1954), Jan Žižka (1954) a Proti všem (1957), soubor tří epických velkofilmů, ve kterých v souladu s tehdejší oficiální interpretací české historie oslavil husity jako revolucionáře bojující za práva lidu.

Na začátku 60. let nastalo pro Otakara Vávru hluché období.¹¹⁸ Začala doba jistého rozvolnění, předznamenávající události pražského jara. Lidé se zajímali o jiná témata, než nabízely Vávrovy „oslavné velkofilmy.“ Tato aktuální témata divákům předložila nastupující nová generace mladých filmařů – Věra Chytilová, Jiří Menzel, Jan Němec a další. Byli sice mnozí Vávrovými žáky, ale jejich představy o námětech filmů a jejich zpracování byly zcela jiné. Ve své autobiografii režisér Vávra tvrdí, že ho na začátku 60. let odepsali i kritici. Otakar Vávra naštěstí nenatočil další film typu husitské trilogie nebo jiné oslavy odbojného českého lidu, který by se pravděpodobně setkal s úplným nezájmem diváků, ale místo toho se na několik let odmlčel a hledal nějaký námět, který by mohl mít úspěch a oslovit veřejnost.

V roce 1964 ho zaujala novela Františka Hrubína Zlatá reneta o sebezpytování člověka na prahu stáří nad vlastním promarněným životem. Scénář filmu napsal společně s jejím autorem Fr. Hrubínem a v následujícím roce ho natočil.

¹¹⁷ Vávra, O.: *Podivný život režiséra*, str. 131.

¹¹⁸ Vávra, O.: *Podivný život režiséra*, str. 213.

Film byl velmi divácky i mezinárodně úspěšný, získal i ocenění na mezinárodních filmových festivalech v San Sebastianu a Palenque. Domácí kritika tento film hodnotila kladně, někteří kritici také vyslovili myšlenku, že na Vávru inspirativně působili mladí režiséři nastupující generace. V následujícím roce 1965 natočil O. Vávra opět s Fr. Hrubínem podle jeho námětu film *Romance pro křídlovku*. Ačkoli mezinárodně nedosáhl takového úspěchu jako *Zlatá reneta*, s odstupem třiceti let ho Otakar Vávra zhodnotil jako svůj nejlepší film. Po něm následoval v roce 1969 další Vávřův zásadní film – *Kladivo na čarodějnice*.

Za téměř 80 let, kdy pracoval u filmu, napsal nespočet filmových scénářů a zrežiroval na 50 filmů. Natáčel za první republiky, za protektorátu a v nezmenšené míře i po únoru 1948. Při srovnání Vávřových filmů z první republiky se snímky z protektorátu, pozdějšími agitačními snímky oslavujícími hrdinnost a odvahu českého lidu let padesátých (zobrazující domácí odboj za protektorátu, husitská trilogie), vybočujícími snímky 60. let (*Zlatá reneta*, *Romance pro křídlovku*, *Kladivo na čarodějnice*) a snímky z období normalizace (*Dny zrady*, *Sokolovo I+II*, *Osvobození Prahy*), dochází divák k poznání, že Vávřovy filmy trpí především velkou nevyrovnaností.

Jeho filmy spojují postupy, jakými režisér pracoval, nikoli kvalita a osobitost. Taková osobitost, aby si předem neinformovaný divák po zhlédnutí filmu mohl říci: „to byl Vávra.“ O kvalitě Vávřových filmů rozhodovala především kvalita námětů a scénářů. To je zřejmé i na jeho nejlepších filmech z 60. let. Autorem námětu i filmového scénáře ke *Zlaté renetě* a *Romanci pro křídlovku* byl Fr. Hrubín, který byl přizván i k natáčení.

V *Kladivu na čarodějnice* čerpal Vávra z předlohy Václava Kaplického, navíc měl při výrobě filmu jako poradce Doc. Fr. Spurného, který pro V. Kaplického překládal výslechové protokoly z procesů. Jak sám režisér přiznal ve svých pamětech,¹¹⁹ filmovému umění se učil nekonečným opakováním významných filmů dokola a jejich rozboru po jednotlivých okénkách filmu. Díky svojí výdrži a pílí vydržel „pitvat“ film někdy i 16h denně, přičemž si o všem dělal podrobné zápisky.

¹¹⁹ Vávra, O.: *Zamyšlení režiséra*. Praha: Panorama, 1982.

Vávra, O.: *Podivný život režiséra*. Praha: Prostor, 1996.

Nikdy nebyl filmovým básníkem, ve svých filmech měl sklon k rozvláčnému epickému vyprávění. Kromě výdrže a pile disponoval Otakar Vávra také skvělou pamětí a cílevědomostí. Zároveň byla v jeho přístupu k filmování a vystupování velká disciplína, diplomacie a jistá bezohlednost – podřizoval vše natáčení filmů, které pro něj bylo posedlostí. Proto se není čemu divit, že ačkoli zažil v životě mnoho zvrátů, převratů a režimů, vždycky se dokázal nějak přizpůsobit a filmoval. To z něj dělá jednoho z nejkontroverznějších českých režisérů v historii. S úmyslem požádat O. Vávru o rozhovor na téma Kladiva na čarodějnice jsem v letošním roce navštívil jeho poslední filmový seminář na FAMU, bohužel to už však nebylo možné.¹²⁰

5.2 Historický film Kladivo na čarodějnice

Výrobní štáb:

scénář: Otakar Vávra a Ester Krumbachová

režie: Otakar Vávra

kamera: Josef Illík

hudba: Jiří Srnka

zvuk: František Strangmüller

kostýmy: Jarmila Konečná

výtvarník: Ester Krumbachová

architekt: Karel Škvor

vedoucí produkce: Jaroslav Solnička

zástupce vedoucího produkce: Ludmila Tikovská

pomocná režie: Milan Jonáš

II. kameraman: Adolf Hejzlar

odborní poradci: Doc. František Spurný

Prof. Václav Mencl

výroba: Filmové studio Barrandov, skupina Šebor – Bor

Československo, 1969, 103 minut

¹²⁰ Z pochopitelných důvodů - letos O. Vávra oslavil 98. narozeniny.

Scénář: Otakar Vávra – Ester Krumbachová

První verzi literárního scénáře¹²¹ dokončil O. Vávra v srpnu 1968(!), finální verzi technického scénáře¹²² ve spolupráci s E. Krumbachovou v únoru 1969. Scénář a následně i film čerpá v dialozích většinou přímo z Kaplického předlohy,¹²³ eliminuje rozvleklé líčení pocitů a okolí a zaměřuje se pouze na inkviziční procesy. Velká většina scén se odehrává v interiérech (některé i v autentických prostorech zámku ve Velkých Losínách), což ještě umocňuje pocit bezútěšnosti a stísněnosti.

Režie: Otakar Vávra

Působivost tohoto filmu spočívá v jeho stavbě – režisér zobrazil fungování inkvizičního tribunálu až naturalisticky s jistou plíživostí a pomalou dynamikou – nenápadný, banální začátek, poté pomalý, neustále se zrychlující koloběh výsledků, mučení, přiznání a poprav, které se valí jako ohromný stroj řízený inkvizitorem Bobligem, jenž nelze zastavit. Kladné postavy filmu se přes svoji veškerou snahu ocitají v roli jakýchsi statistů, čekajících na zatčení a popravu, i když si to do posledních okamžiků odmítají připustit.

V mnoha vypjatých okamžicích nezasvěcený divák váhá a říká si: teď se něco změní, přijde obrat k lepšímu. Nepřijde. Obludnost celé mašinérie je prohloubena použitím kontrastů – po krásné scéně (např. úvodní koupání v lázních) okamžitě přichází scéna odporující – mnich vypravěč s pahýly zubů a fanatickým pohledem recituje úryvky z *Malleus maleficarum*. Několikrát se objevuje statický záběr na popraviště s narůstajícím počtem kúlů. Film končí bezútěšným záběrem na hořící hranici a modlícího se Eusebia Leandra Schmidta.

¹²¹ Národní filmový archiv.: Kladivo na čarodějnice, S – 283 – LS.

¹²² Národní filmový archiv.: Kladivo na čarodějnice, S – 283 – TS.

¹²³ Ostatní případy jsou rozebrány v následující kapitole.

Kamera: Josef Illík

Černobílý obraz, který byl podle O. Vávry¹²⁴ jeho rozhodnutím, filmu rozhodně velmi prospěl a podtrhl jeho stísněnou atmosféru. Josef Illík, zkušený kameraman, který měl za sebou spolupráci s nejlepšími českými režiséry (např. s Karlem Kachyňou) exceloval především v záběrech detailů a zachytil dokonale obraz, ze kterého číší tíha a beznaděj.

Hudba: Jiří Srnka

Patřil k nejvyhledávanějším skladatelům filmové hudby 60. let, kdy napsal hudbu ke 14 celovečerním, 2 středometrážním a 2 krátkým filmům. S O. Vávrou spolupracoval již na filmech podle námětu Fr. Hrubína *Zlatá reneta* (1965) a *Romance pro Křídlovku* (1966). V *Kladivu na čarodějnice* použil zčásti hudbu historickou – Adama Michny z Otradovic a Antonia Vivaldiho, ale převážná část použité hudby je autorská. Dramatičnost scén je podtržena autorovou úvodní písní, jejíž motiv píšela a virblování bubnů, které jakoby doléhá z dálky a poté ustává, se objevuje v nejvypjatějších okamžicích filmu.

herecké obsazení:

Kryštof Alois Lautner - Elo Romančik

Ačkoli je tento herec původem ze slovenského Ružomberoku, s nástrahami role v češtině se vyrovnal velmi dobře a naštěstí nebyl předabován. Děkan Lautner v jeho podání je svojí knižní předloze dost nepodobný především fyzicky, takže jeho vystupování a vzezření spolu lépe korespondují – Romančikův Lautner je urostlý, štíhlý, s pevným a hrdým vystupováním. Také je plný vnitřních pochybností, ale ve filmu nemá prostor k jejich řešení. Mnoho vypovídá jen svými pohledy a tónem hlasu.

¹²⁴ Vávra, Otakar: *Podivný život režiséra*, str. 261.

Zuzana Voglicková – Soňa Valentová

Stejně jako Elo Romančík pochází ze Slovenska, ani její role nebyla předabována. V době uvedení vzbudilo Kladiivo na čarodějnice velký ohlas také zařazením drsných scén mučení a hledání *signum diabolicum* na Zuzanině nahém těle (naturalistické scény mučení a zobrazení nahoty nebylo v tehdejší době ve filmu obvyklé). Soňa Valentová v roli Zuzany působí velmi věrohodně, křehkým až éterickým dojmem, což dotváří také jejím jemným slovenským přízvukem.

Tomáš König – Jiří Holý

Tomáš König v podání Jiřího Holého vystupuje v knize jinak než ve skutečných procesech i v románu. Vypadá jako ustrašený padesátník (ve skutečnosti mu ubylo 28 let) se zničenými nervy. Jedinkrát se Bobligovi tváří v tvář postaví a vzápětí umírá na mrtvici poté, co nad ním hraběnka z Galle odmítla nadále držet ochrannou ruku.

Kašpar Hutter – Rudolf Krátký

Pojetí soudce Huttera vychází téměř dokonale z knižní předlohy. Vedle Lautnera a Königa působí Hutter v podání Rudolfa Krátkého trochu zakřiknutým dojmem. Je vážný a pedantský, neustále svoje přátele poučuje.

Eusebius Leander Schmidt – Eduard Cupák

Sobotínský farář, který stál na počátku losinsko – šumperských čarodějnických procesů, je ve Vávrově filmu v podání Eduarda Cupáka mnohem autentičtější a bližší skutečnému E. Schmidtovi, než je tomu v knižní předloze. Filmový Eusebius Leander Schmidt v podání Eduarda Cupáka je neustále zmitán pochybnostmi. Ačkoli sám stál na počátku procesů, neváhá se proti nim postavit. Když se tato jeho snaha setká se zdrcujícím nezdarem, upadá do depresí. Herecký výkon Eduarda Cupáka a rozporuplnost charakteru E. L. Schmidta, která je pro film nezvyklá, tuto postavu velmi zvýraznila.

František Boblig z Edelstadtu – Vladimír Šmeral

Na jeho výkonu stojí celý film. Podle mého názoru je to nejpůsobivější a nejlepší filmová role Vladimíra Šmerala. V ohromném rejstříku svých výrazů předvádí divákovi zosobnění zla v čisté podobě. Nejlépe se dá připodobnit k chameleonovi. Okamžitě rozpozná, jak má s člověkem jednat, aby z něj dostal přesně to, co chce. V jeden okamžik vypadá jako ošuntělý hospodský, ale vzápětí vystupuje před hraběnkou z Galle s takovou drzostí, že je jeho chováním naprosto vyvedena z míry a se všemi jeho podmínkami souhlasí. Jeho uchopení role bezcitného inkvizitora je dokonalé.

Ignác – Josef Kemr

Jedna z mála rolí, ve kterých Josef Kemr představuje ryze zápornou postavu. Oproti románovému hrbáči Ignácovi, je zrůdnost Kemrova Ignáce niterná. Je zesílena právě tím, že navenek působí zcela normálním, dalo by se říci až elegantním, dojmem. Ve skutečnosti je Bobligovi vyrovnaným spoluhráčem v jeho odpornostech, který za svým učitelem nezůstává v ničem pozadu.

František Ferdinand Gaup – Ilja Prachař

Jedna z nejodpudivějších postav filmu, kterou Ilja Prachař zahrál skvěle a také se velmi blíží knižnímu i skutečnému Gaupovi. Je to bezpátevní kariérista, který neváhá zradit své sousedy a dokonce je osobně zatýkat, aby získal jejich majetek.

Dále hrají: Lubor Tokoš (Kašpar Sattler), Jaroslava Obermaierová (Alžběta Sattlerová), Blažena Holišová (Marie Sattlerová), Štěpán Zemánek (Adam Vinarský), Blanka Waleská (hraběnka z Galle), Zdeněk Kryžánek (Kryštof Zeidler), Gustav Opočenský (Izidor Schmidt), Václav Lohniský (mnich vypravěč), Čestmír Řanda (Jiří Vojtěch Winkler), Miriam Kantorková (Dorota Biedermannová, řečená Tobiášová), Jiřina Štěpničková (Dorota Gröcrová), Lola Skrbová (Marina Schuchová), Martin Růžek (biskup Lichtenštejn), Josef Bláha (hrabě Šternberk), František Holar (Jakub Hay, řečený Jokl), Josef Mixa (Florian), Josef Elsner (hejtman).

5.3 Využití látky pro film, zhodnocení filmu

V rozhovoru pro filmovou revue *Záběr* ze 17. května roku 1969¹²⁵ O. Vávra říká, že konečná verze scénáře vychází sice z předlohy V. Kaplického, ale eliminuje vymyšlené epické části příběhu a románový život postav. Režisér dále tvrdí, že se po přečtení románu vrátil k archivním materiálům inkvizičních procesů, aby výpověď filmu byla co nejautentičtější.¹²⁶ Především s druhou režisérovou tezí nelze souhlasit.

Zda se režisér vrátil k původním archivním materiálům sice nelze popřít, protože složka materiálů k filmu *Kladivo na čarodějnice* v NFA obsahuje část výslechových protokolů,¹²⁷ ale jsou to jen útržkovité výtahy z výsledků, které navíc ve filmu použity nebyly. Nejpravděpodobnější verze je, že se režisér Vávra poté, co mu PhDr. F. Spurný dal nahlédnout do archivních materiálů, rozhodl přidržit se ve filmovém zpracování co nejvíce literární předlohy. Většina výpovědí obviněných i většina dialogů ve filmových scénách je téměř doslova převzata z Kaplického knihy, s jednou důležitou výjimkou. Výpověďmi farské kuchařky Zuzany.

Tato postava se ve filmu ještě víc vzdálila skutečnosti než v Kaplického románu. Zatímco ve skutečnosti to byla vdaná, asi čtyřicetiletá žena a v románu mladá Lautnerova schovanka, Vávra ji ve filmu zobrazuje nejen jako mladou Lautnerovu schovanku, ale také jako jeho bývalou milenkou, která je do děkana Lautnera stále zamilovaná. To se divák dozvídá v náznacích od začátku filmu (např. ve scéně, kdy Lautner a jeho přátelé muzicírují), přímo je to řečeno při výslechu děkana Lautnera:

Boblig: „*Kdo u ní poprvé vzbudil city dospělosti? Řekněte pravdu!*“

Lautner: „*Já*“

Boblig: „*A proč jste ji časem neodstranil?*“

Lautner: „*Chtěl jsem ji dřív zaopatřit, udělali jsme spolu dohodu a zanechali veškerého tělesného styku.*“¹²⁸

¹²⁵ NFA.: *Záběr* 2, 1969, č. 10, str. 6.

¹²⁶ NFA.: *Kladivo na čarodějnice*, referáty denního tisku, II a 2458 - tvrdí to i v několika dalších rozhovorech, odkud to přebírají recenzenti filmu.

¹²⁷ NFA.: sběr materiálů, S – 283/1, S – 283/2.

¹²⁸ Vávra, O.: *Kladivo na čarodějnice*. Filmové studio Barrandov, výrobní skupina Bor – Šebor, 1969; Státní fond ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, 2005, obraz 50.

Jaké důvody k tomu režiséra Vávru vedly, je na posouzení každého diváka. Podle mého názoru rozhodně nezamýšlel prostřednictvím mileneckého poměru mezi Lautnerem a jeho farskou hospodyní nějak kritizovat zkaženost církve nebo jejich představitelů, spíše se tím snažil představit divákovi děkana Lautnera hlouběji, protože v knižní předloze byl mnohem plošší, těžkopádnější a tím pádem i méně přitažlivý. Díky svojí lásce k Zuzaně, ke které se sám doznává, působí pravdivěji a upřímněji, ne jako světec, ale jako hluboce věřící člověk, vědomý si svých chyb.

Další postavou, jejíž charakter a vystupování se oproti knižní předloze zásadně liší je Eusebius Leander Schmidt. Jak již bylo výše řečeno, filmový E. Schmidt je mnohem bližší skutečnému sobotínskému faráři, než je tomu v knižní předloze. V knize váhá a zpytuje svoje svědomí biskup Lichtenštejn (to je Kaplického fikce), zatímco E. Schmidt je v rozporu s fakty Kaplickým vylíčen jako nelítostný a neústupný fanatik.

Jak režisér Vávra tvrdí v rozhovorech¹²⁹ i ve svých pamětech,¹³⁰ nejvíc ho zajímala samotná mechanika čarodějnických procesů, jejíž neúprosnost se ve filmu snaží zachytit. Vyrůstající Bobligovu moc zobrazuje schematicky pomocí narůstajícího počtu upálených a zrychlujícího se zatýkání, výslechů a mučení obviněných v závěrečných pasážích filmu, kde se ale také nejvíce rozchází se skutečnými procesy i knižní předlohou.

Režisérovou fikcí je např. scéna, ve které je Alžběta Sattlerová ve vězení znásilněna (nelze ovšem vyloučit). Mnohem většího a zásadnějšího rozporu se skutečnými procesy i knihou se Vávra dopouští, když nechává zatknout členy losinského inkvizičního tribunálu Š. Fladeho a K. Zeidlera. Když se proti tomu postaví hejtman Adam Vinarský, zatkne ve filmu Boblig okamžitě i jeho.

Ve skutečnosti byli všichni jmenovaní členy inkvizičního tribunálu v Losinách až do zastavení jeho činnosti, s výjimkou hejtmana Vinarského, který zemřel na následky nemírného požívání alkoholu v květnu roku 1686.

¹²⁹ NFA: Kladivo na čarodějnice, referáty denního tisku, IIa 2458.

¹³⁰ Vávra, O.: *Podivný život režiséra*, str. 260.

Stejně vymyšlená je i následující scéna smrti a pohřbu losinského faráře Tomáše Königa v losinském zámku. Na jeho pohřbu je ve filmu přítomen i děkan Lautner. Ve skutečnosti působil farář König v Losinách jen do konce roku 1680, poté byl přeložen a zemřel v následujícím roce ve svém novém působišti. V době Königovy smrti byl už děkan Lautner v mírovském vězení.

Bezvýchodnost situace zatčených a uvězněných dosáhl režisér Vávra také odsunutím všech odpovědných za čarodějnické procesy mnohem více do pozadí. Zatímco v knize je zejména biskup Lichtenštejn zmítán pochybnostmi a má poměrně velký prostor, ve filmu je jeho role zcela epizodická, stejně jako role hraběnky z Galle a rady pražského apelačního soudu hraběte Šternberka. Postoj všech těchto odpovědných a zodpovědných za čarodějnické procesy je možné popsat jedním výstižným slovem jako lhostejný.

Velmi zajímavá je otázka, co bylo pro Vávru motivací k zpracování tématu inkvizičních procesů. Sám režisér ve svých pamětech přiznává, že to byly politické procesy 50. let. Napovídá tomu i osud filmu *Kladivo na čarodějnice*. V době uvedení do kin bylo jeho promítání zakázáno v centru Prahy, a než byl v roce 1970 stažen, shlédlo ho přes 1,5 milionu diváků. Do roku 1989, kdy se snímek vrátil na plátna kin, nebyl vysílán. Režisér Vávra se díky natočení *Kladiva na čarodějnice* stal „nepohodlným“ a zanedlouho poté byl pod jinou záminkou donucen odejít ze všech funkcí, které na FAMU zastával. Jediné co mu bylo povoleno nadále učit, byla filmová teorie.

V první knize pamětí, která mu byla vydána pod názvem *Zamyšlení režiséra* v roce 1982, věnuje Otakar Vávra *Kladivu na čarodějnice* necelé dvě strany, zatímco pozdější prorežimní monstředila *Sokolovo I a II*, *Dny zrady* a *Osvobození Prahy* rozebírá na mnoha stranách do detailů i s příloženými dialogy z filmů a obsáhlým fotografickým doprovodem. V pamětech vydaných v roce 1996 píše o *Kladivu na čarodějnice* jako o svém posledním nejlepším filmu, i přesto mu však věnuje jen minimální prostor.

Podobné je to v cyklu rozhovorů, nazvaném století Otakara Vávry, kde režisér věnuje *Kladivo na čarodějnice* jen velmi stručnou poznámku:

*„Jo - 68! Bylo to jakési uvolnění, kdy vyšla spousta dobrých filmů, ale rychle to přestalo. Já jsem natočil v roce 69 *Kladivo na čarodějnice*, které bylo už zakázané promítat uprostřed Prahy. Tam už se začínal utahovat šroub, pak 70 – úplně utažený šroub a 71 malér, protože v Moskvě zjistili, že je to tady moc uvolněné. O všem rozhodovala Moskva.“¹³¹*

Z dochovaných informací se jeví, že režisér měl z událostí, které následovaly po natočení *Kladiva na čarodějnice* a pro něj znamenaly konec akademické kariéry, jisté trauma, a tak se k filmu nerad vracel. Následující prorežimní snímky z let 1973, 1974 a 1976 jakoby se přibližovaly k odkazu husitské trilogie a Vávra se jimi v očích režimu snažil rehabilitovat.

Film *Kladivo na čarodějnice* patří k nejlepším filmům režiséra Otakara Vávry. Nakolik byl ovlivněn režiséry nové vlny je těžké zhodnotit, v rámci české kinematografie 60. let patří podle mého názoru k tomu nejzajímavějšímu, co v tehdejším Československu vzniklo. Jeho nadčasové sdělení je varování před fanatismem a totalitou jakéhokoli druhu, jejíž nástup je vždy umožněn především lidskou lhostejností a slabostí.

¹³¹ Žantovský, P.: *Století Otakara Vávry*, str. 63.

6. ZÁVĚRY DIPLOMOVÉ PRÁCE

6.1 Zpracování látky Václavem Kaplickým

Václav Kaplický strávil přes dva roky přípravou a studiem materiálů k losinsko – šumperským čarodějnickým procesům a román, který poté napsal, v hlavních rysech zachycuje historickou skutečnost. Kdyby byl Kaplický historikem zabývajícím se raným novověkem a nenapsal román ale vědeckou publikaci, byla by jistě velmi kvalitní. Takto zůstal v textu někde na pomezí beletrie a literatury faktu (což mu činilo velké potíže a je to vidět i na uvádění a vysvětlování archivních pramenů a jejich zařazení do textu).

Kaplický nepracoval tak, jako někteří jiní beletristé (např. Loukotková, Šotola), kteří zacházeli s historickou látkou volněji a více ji přizpůsobovali potřebám svých knih. Například tak, že vedle historického hrdiny vystupovala v knize neméně důležitá, zcela smyšlená postava. Naopak se snažil zachovat co největší autenticitu historických souvislostí a u důležitých postav (tedy historických osob) upravoval pouze jejich jednání a vystupování, takže působily jinak než ve skutečnosti (biskup Lichtenštejn, E. Schmidt a především Z. Voglicková). To dělal Václav Kaplický samozřejmě proto, aby podpořil záměry své knihy.

Některé důležité historické osoby v Kladivu na čarodějnice nevystupují, aby nerušily čtenářovo soustředění na děkana Lautnera (jeho kněžští přátelé Lachnit, Sartorius, Bapst.)¹³² Pokud si nějaké postavy autor vymýšlel, byly v Kladivu na čarodějnice okrajové, jejich působení mělo pouze didaktický charakter a do událostí nijak zásadně nezasahovalo (např. švec Šimon).

Kladivo na čarodějnice patří v díle V. Kaplického k tomu nejlepšímu, co kdy napsal. Spadá do vrcholného období jeho tvorby, kdy kromě Kladiva na čarodějnice napsal ještě třídílnou Táborskou republiku (1969). V době kdy ho téma zvůle absolutní moci natolik zaujalo, že se losinsko – šumperským procesům věnoval téměř tři roky, byl již zkušeným spisovatelem na volné noze, s mnoha vydanými romány a látce se tak mohl naplno věnovat.

¹³² Farář František Bapst je v knize na několika místech jmenován (Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*, str. 153.), ostatní kněží nejsou zmíněni vůbec.

V díle V. Kaplického zaujímá Kladivo na čarodějnice mimořádné místo nejen proto, že bylo jako jediné autorovo dílo zfilmováno. Vymyká se především tématem, kterým se autor zabývá.

V ostatních poválečných dílech se Kaplický zabýval selskými rebeliemi nebo husitským hnutím, tedy násilnými vzpourami nespokojených obyvatel proti autoritám. Událostmi, které ve své době měnily politickou mapu Evropy, nebo nutily vládců k ozbrojeným zásahům. V době kdy se odehrávaly losinské a šumperské inkviziční procesy, byly díky tureckému nebezpečí zcela stranou veřejného zájmu, ačkoli to co se zde odehrávalo, mělo strašnější následky než mnohá selská rebelie.

Je dost dobře možné, že kdyby nebylo statečného odporu děkana Lautnera, nezbudily by žádný zájem veřejnosti ani tehdy ani později, a dnes by byly zcela zapomenuté. Kaplický pochopil, jak zásadní téma se mu nabízí a ve svém zpracování se zaměřil právě na hlavního odpůrce a zároveň oběť cynického inkvizitora Bobliga. Tím děkanu Lautnerovi složil posmrtný hold.

Bohužel se v románu nezabývá psychologizací děkana Lautnera, k čemuž téma duchovního obviněného z čarodějnictví vysloveně vybízí, ale popisem vzrůstu Bobligovy moci. Ačkoli tak činí zcela v souladu se záměrem svého díla, velmi tím škodí kvalitě knihy a její výpovědi o procesech. Místo aby řešil morální dilemata člověka bojujícího nerovný zápas o svou lidskou důstojnost, ukazuje čtenáři mnoho plochých, šablonovitých charakterů. Lze říci, že V. Kaplický přesně podle zásad projekčního typu historického románu využil losinsko – šumperské čarodějnické procesy k zobrazení problému jeho doby. Tím ubral knize autenticitu, jejíž zdání se snažil navodit citacemi dobových pramenů a co možná nejmenším překrucováním historických faktů, za kterými ovšem nehledal to nejdůležitější – jejich motivy.

6.2 Zpracování látky Otakarem Vávrou

Film *Kladivo na čarodějnice* Otakara Vávry je dílem, které lze popsat jako dílo výjimečné. Nejen díky tématu, ale také díky jeho drsnému a syrovému zpracování. Na začátku téměř chybějící dynamika postupně pomalu a o to hrozivěji narůstá. Fakta jsou divákovi předkládána bez jakýchkoli vedlejších odkazů, většina scén je velmi krátkých a jejich účinek je zesílen použitím šokujících kontrastů. Děj filmu je jednoduchý a o to drsněji na diváka působí. Inkvizitor Boblig od začátku vystupuje jako zkušený starý vlk, který nemá kam spěchat, protože je přesvědčen, že oběti mu neutečou. A má pravdu. Díky lhostejnosti všech odpovědných autorit se stává všemocným. Film končí naprostým Bobligovým triumfem.

Otakar Vávra našel v románu Václava Kaplického nejen inspiraci, jak tvrdil v dobových rozhovorech u příležitosti uvedení filmu do kin, ale velice přesně z Kaplického románu čerpal. Zvláště v prvních dvou třetinách filmu jsou dialogy filmových a literárních postav téměř totožné. A nejen dialogy, ale i další promluvy (např. když Boblig na hostině vypravuje veselé historky z čarodějnických výslechů). Je zřejmé, že O. Vávra při psaní scénáře i natáčení *Kladiva na čarodějnice* čerpal v mnohem větší míře (ne-li zcela) z Kaplického románu než z archivních materiálů, jak tvrdil.

Díky filmovým prostředkům a užitým postupům se Vávrovi podařilo zachytit atmosféru strachu, stísněnosti a nejistoty velmi přesvědčivě, pro diváka slabšího založení možná až příliš. I když například ve scénách mučení se Vávra dopouští faktické chyby (na rozdíl od Kaplického).¹³³ Ve filmu Vávra nepoužil Kaplickým vymyšlené, nedůležité vedlejší postavy.

¹³³ Při třetím stupni tortury nebyli mučení natahováni na žebřík, ale jak vypovídají výslechové protokoly, tažení rumpálem. Při tažení na žebřík je mučený napínán na žebříku, přičemž má nohy i ruce upevněné provazy. Při tažení rumpálem má ruce svázané za zády a je za ně vytahován do vzduchu, někdy i se závažím. Je pravděpodobné, že Vávra o tom věděl a žebřík použil ve filmových scénách proto, že natočit herce visícího se svázanými rukama za zády by bylo nemožné.

V poslední třetině filmu se ve snaze zesílit gradaci filmu Vávra rozchází s Kaplického románem i historickými fakty (smrt a pohřeb faráře Tomáše Koniga, Lautnerovy konfrontace, Lautnerův milenecký poměr se Zuzanou Voglickovou, zatčení členů losinské inkviziční komise). Ovšem žádná z těchto skutečností děj filmu de facto nikam neposouvá ani zásadně nemění. Tyto změny jsou zde pouze proto, aby režisér Vávra přesvědčivěji ilustroval Bobligovu rychle vzrůstající moc a sílu.

Po faktografické stránce je odpověď na otázku, kdo z těchto dvou autorů zachytil losinsko – šumperské inkviziční procesy, jednoznačná. Historických faktů se mnohem přesněji drží Kaplický, bohužel na úkor literární kvality románu. Interpretace faktů v knize V. Kaplického je ovšem stejně jako ve filmu O. Vávry účelová. Vávruv film se navíc zvláště ke konci s historickými fakty značně rozchází. I přesto se podle mého názoru podařilo O. Vávrovi zachytit atmosféru losinsko – šumperských inkvizičních procesů věrohodněji než Václavu Kaplickému.

Vávra oprostil film od všech rušivých a romantizujících složek, vysvětlování, retrospektiv děkana Lautnera ve vězení a nechal vypovídat uvězněné v krajních situacích, stroze a drsně sledované kamerou jako dalším vyslychajícím inkvizitorem. Nastavené nazírání udržel od začátku do konce filmu, čímž podtrhl jeho chmurné a bezvýhodné vyznění.

V díle O. Vávry zaujímá Kladio na čarodějnice ještě výjimečnější místo než je tomu v případě Václava Kaplického. Prvním čím se vymyká z řady předchozích i následujících režisérových snímků je kontroverzní téma kritizující praktiky KSČ v padesátých letech, druhým pak odezva a důsledky jeho uvedení do kin (jak kladná na straně diváků, tak záporná na straně vládnoucí garnitury).

I kdyby se režisér neinspiroval děním těsně po únoru 1948, byl by jeho film v tomto světle pravděpodobně nakonec stejně interpretován.¹³⁴ Téma monstrózního zneužití moci se v historii neustále v různých obměnách opakuje a nelze tedy než konstatovat, že v případě filmu Kladio na čarodějnice se jedná o dílo svým tématem nadčasové.

¹³⁴ Nabízí se otázka, zda se k inspiraci Kladiava na čarodějnice politickými procesy 50. let nepřihlásil až poté, co mu to bylo vyčítáno.

Jak již bylo výše řečeno, to co vyděluje *Kladivo na čarodějnice* Otakara Vávry z jeho ostatní tvorby, je především fakt, že inspirací k jeho natočení byly režisérovi, který předtím i potom natočil mnoho prorežimních snímků, politické procesy padesátých let, jeho slovy řečeno:

*„Film Kladivo na čarodějnice jsem natočil jako reakci na monstrproces se Slánským. Tenkrát mě zaujalo to, když jsem viděl...jaksi v kinech, v žurnálech, jak Slánský se obžalovává z věcí, které nikdy neudělal a vyžaduje pro sebe nejvyšší trest. Trest smrti, který pak dostal. To mnou hluboce otřásl.“*¹³⁵

Díky natočení *Kladiva na čarodějnice* se Vávra dostal do nemilosti tehdejšího stranického vedení a byl posléze nucen odstoupit z vedení katedry filmové režie na FAMU, kterou spoluzakládal. *Kladivo na čarodějnice* byl skutečně jediný Vávřův film, který se rozcházel s oficiálními postoji (tehdy již husákovského a normalizačního) stranického aparátu. K zamyšlení láká otázka, jaký by film *Kladivo na čarodějnice* vzbudil ve stranickém vedení ohlas, kdyby se neodehrála srpnová invaze vojsk a „socialismus s lidskou tváří po československém způsobu“ by zvítězil.

Bohužel se ani jeden z autorů nedostal k jádru losinsko – šumperských procesů a ani o to asi neusilovali. Oba dva použili tyto procesy k projekci aktuálních problémů do historického rámce, aniž by hluboce pochopili myšlenkový svět prostých lidí konce 17. století. Oba také koncipovali svoje díla jako boj dobrého Lautnera se zlým Bobligem a vše ostatní tomu podřídili a tím pádem zjednodušili (O. Vávra ještě ve větší míře než V. Kaplický). Náboženské motivy ustupují v obou dílech zcela do pozadí. Ve filmu vystupuje děkan Lautner jako bojovník proti pověře čarodějnictví, pro což neměl O. Vávra jakoukoliv faktografickou podporu. V díle obou autorů zaujímá *Kladivo na čarodějnice* výjimečné místo svoji tematikou, nikoli však jejím zpracováním, což je podle mého názoru škoda.

¹³⁵ Viz Vávra, O.: *Kladivo na čarodějnice*. Filmové studio Barrandov, výrobní skupina Bor – Šebor, 1969; Státní fond ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, 2005, bonusy, rozhovor s O. Vávrou.

Revize procesu s K. A. Lautnerem

Již v den konání exekuce dne 18. září 1685 mnozí přítomní svědkové prohlašovali, že děkan Lautner zemřel jako svatý mučedník. Bohužel uplynulo dalších téměř 315 let, než se Kryštof Alois Lautner dočkal alespoň oficiální církevní rehabilitace. Na základě výzvy papeže Jana Pavla II. k omluvě všem nespravedlivě odsouzeným inkvizicí ustavil v roce 1998 olomoucký arcibiskup Jan Graubner vyšetřovací komisi k zrevidování případu K. A. Lautnera. V jejím čele zasedl člověk nejpovolanější – historik František Spurný, dále Vojtěch Cekota, Miloš Kouřil a sekretářem byl jmenován páter František Jiří Holecěk.

Po necelých dvou letech zkoumání archivních materiálů k případu byla vydána zpráva, ve které bylo konstatováno, že děkan Lautner zemřel jako nevinná oběť inkvizičních procesů. Byl znovu zapsán do seznamu duchovních, ze kterého byl v den své popravy při degradaci vyškrtnut a byl prohlášen svědkem víry.

Dne 21. června 2000 mu byla odhalena pamětní deska na zdi bývalé fary na kostelním náměstí v Šumperku, kde většinu života působil. Olomoucký arcibiskup Jan Graubner pronesl při té příležitosti slavnostní řeč, ve které všechny tyto závěry arcibiskupské komise zdůraznil a děkana Lautnera ocenil.¹³⁶

Na podkladech zprávy byla členy komise napsána a městským úřadem vydána publikace nesoucí název Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů, která pro mě byla při zkoumání pravdy o losinsko – šumperských inkvizičních procesech důležitým materiálem.

¹³⁶ „Kryštof Alois Lautner, kněz čistého srdce i života, náleží jako svědek víry k lidem velkého ducha, opravdu svobodným a plným Boha. Chci vyjádřit hlubokou lítost nad jeho osudem“
SOA Šumperk, články k čarodějnickým procesům: *Kulturní Život Šumperka*, č.8/2000.

7. PRAMENY A LITERATURA

Prameny, tištěné edice, periodika:

Kaplický, V.: *Kladivo na čarodějnice*. Praha: ČSS, 1987

Vávra, O.: *Kladivo na čarodějnice*. Filmové studio Barrandov, výrobní skupina Bor – Šebor, 1969; Státní fond ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, 2005.

Státní okresní archiv Šumperk:

Fond AM Šumperk, materiál k čarodějnickým procesům, inv. č. 1114, poř. č. 170
tamtéž – články k čarodějnickým procesům:

Kulturní Život Šumperka, č.1/1999

Kulturní Život Šumperka, č.8/2000

Národní filmový archiv Praha:

Fond referáty denního tisku, sign. IIa 2458:

Svobodné slovo, ročník XXVI., č.25 (30.1 1970).

Svět práce, ročník III., č. 6 (11.2 1970)

Svět socialismu, ročník III., č. 6 (4.2 1970)

Rudé právo, ročník L., č. 18 (22.1 1970)

Vpřed, č. 8 (30.1 1970)

Zemědělské noviny, ročník XXVI., č. 2 (4.1 1970)

Filmové revue:

Záběr, ročník II., č. 5 (8.3 1969); č. 10 (17.5 1969); č. 12 (14.6 1969)

Kino, ročník XXIV., č. 17 (21.8 1969); ročník XXXIX., č. 9 (25.4 1989)

Film a doba, ročník XVI., č. 2 (8.1 1969)

Fond filmové scénáře:

literární scénář, sign. S-283-LS

technický scénář, sign. S-283-TS

sběr materiálu, sign. S-283/1 ; S-283/2

Národní knihovna Praha:

Katolický týdeník, ročník IX., č. 30 (26.7 1998).

Lidové noviny, ročník XI., č. 160, příl. orientace.

Arcibiskupská knihovna Olomouc:

Medek, V.: *Čarodějnické procesy a upálení děkana Kryštofa Aloise Lautnera*, přír.
č. 7444, sign. 11 168

Literatura:

- Češka, J.: *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- Dokoupil, B., Zelinský, M. a kol.: *Slovník českého románu 1945-1991, 150 děl poválečné české prózy*. Ostrava: Sfinga, 1992.
- Dokoupil, B.: *Český historický román 1945-1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- Duby, G.: *Věk katedrál. Umění a společnost 980-1420*, překlad Z. Jandová, Praha: Argo, 2002.
- Evans, G. R.: *Stručné dějiny kacířství*, překlad Robert Forberger, Praha: Volvox Globator, 2006.
- Francek, J.: *Čarodějnické příběhy*. Praha - Litomyšl: Paseka, 2005.
- Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka publishers, 2007.
- Grigulevič, I. R.: *Dějiny inkvizice*. přel. V. Boudyšová, Praha: Svoboda, 1973.
- Chalupa, J.: *Inkvizice*. Praha: Skřivan, 2007.
- Kočí, J.: *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.-18. století*. Praha: Horizont, 1973.
- Panorama českého filmu*. ed. Ptáček, L.: Olomouc: Rubico, 2000.
- Čeští spisovatelé 20. století, slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- Kramer (Institoris), H.: *Malleus maleficarum, Kladivo na čarodějnice*, překlad J. Lenková, Praha: Levné knihy KMa, 2006.
- Matzner, A. - Pilka, J.: *Česká filmová hudba*. Praha: Dauphin, 2002.
- Nejedlá, J.: *Václav Kaplický, vypravěč příběhů z dávné i nedávné minulosti*. Plzeň: Československý spisovatel, 1975.
- Skýblová, A., Hroch, M.: *Králové, kacíři, inkvizitoři*. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- Spurný, F., Cekota, V., Kouřil, M.: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: MÚ Šumperk, 2000.
- Šindelář, B.: *Hon na čarodějnice*. Praha: Svoboda, 1986.
- Vávra, O.: *Podivný život režiséra*. Praha: Prostor, 1996.
- Vávra, O.: *Zamyšlení režiséra*. Praha: Panorama, 1982.
- Žantovský, P.: *Století Otakara Vávry*. Praha, Votobia, 2001.

8. PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Údajná podoba K. A. Lautnera

Reverendissimo, ac Reverendissimo Domini Domini Caroli
 de Graa Episcopi Olomucensis, Ducis, S. R. Principis
 Regni Capitulare Bohemiae & de Liechtenstarna (autis) Dni
 archiepiscopalis nomine, quodam Consilio, consistorij, Hof-
 sen, utriusque, & feudali, Mandatario Reverendissimo Dno Joanni Hieronymo
 Springer J. D. intimatur, quod siquidem in processu magico con-
 tra scripsum Anglicum Presbyterum Christophorum Housum
 Lautner, hactenus heredeantes venerabiles, ac Reverendissimos
 Georgium Adalbertum Thacker Decanum Anglicensium, ac par-
 -tem Petrum Recharment emeritum (Prenominatum), Henricum
 Franciscum Boblij de Edelstadt J. V. L. & Elum Isidorum
 Schmidt J. V. L. Secretarium, eo usque deventum est, ut negoti-
 -um hoc executioni mandandum sit, & praefectus Decanus Ang-
 -licensis ob characterem suum sacerdotalem & abstrahere de-
 -beat, providere eidem committitur, quatenus quoad ultteriores ac-
 -tus, qui pro more, & ordine juris cum tali persona quomodocumque
 crimine infecta fieri debeat, ac seorsum illum cum
 reliquis praefectis duobus Coevis Consistorijs, & alijs quantum
 minus erit, usque ad hanc deducat. Ex Decreto Illius Reverendissimi
 Numburg, die 9° January, Anno 1685,
 Cancellaria Episcopalis Olomucensis Julica.

...
 ...

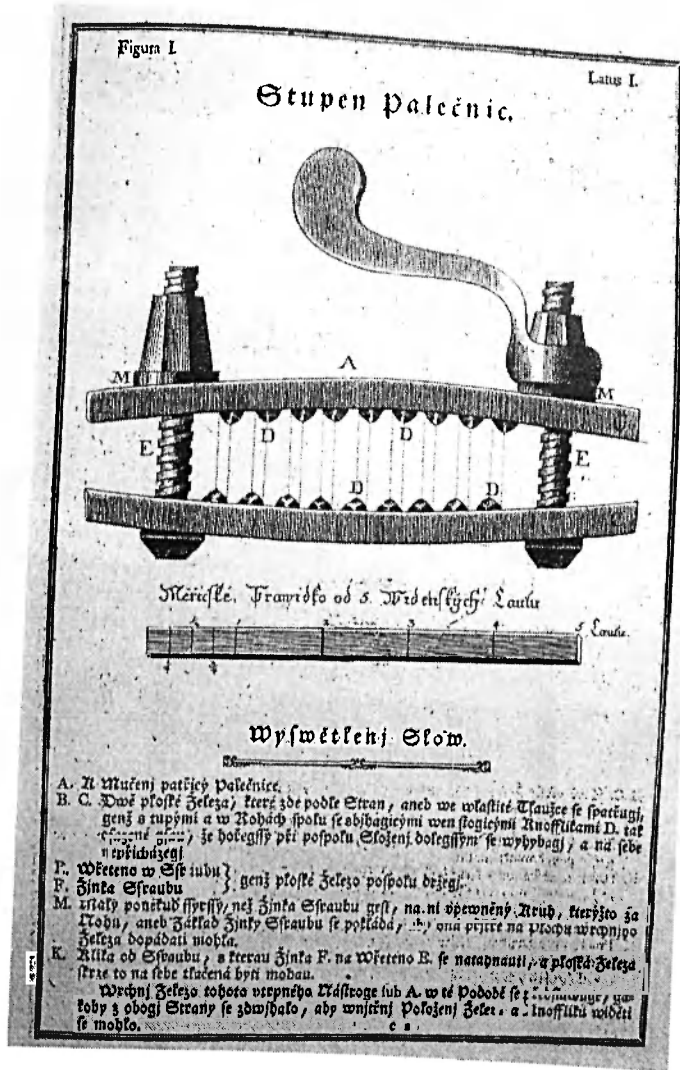
Ustavení inkviziční komise k vyšetřování děkana Lautnera – pozoruhodnou skutečností je, že tuto oficiální listinu, ve které jsou jmenováni členové tribunálu signoval sekretář Izidor Schmidt, olomoucký biskup připojil pouze svou pečeť.

Handwritten header text, possibly a title or address, in cursive script.

Main body of handwritten text in cursive script, containing several lines of text.

1/9. 1695

Rozsudek nad děkanem K. A. Lautnerem

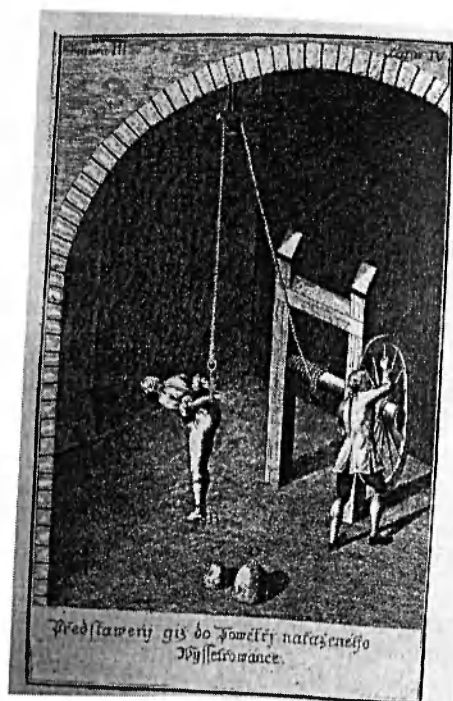

První stupeň tortury - palečnice a jejich užití

Druhý stupeň tortury – španělská bota při použití

Příloha č. 7.

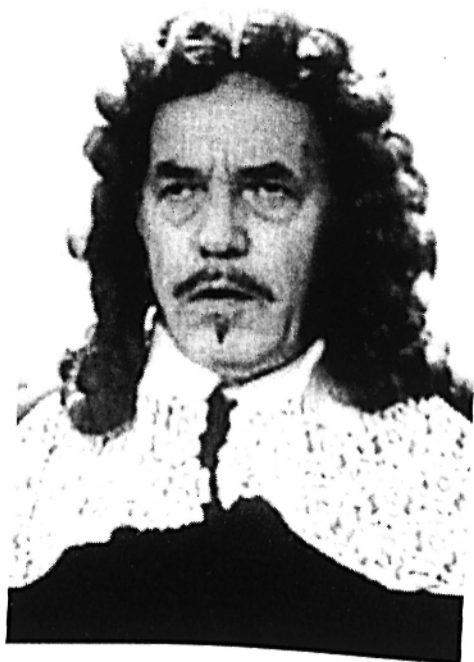

Příloha č. 8.

Třetí stupeň tortury - rumpál (č. 7.) a žebřík (č. 8.) při použití
V losinsko – šumperských inkvizičních procesech byl používán rumpál.

Příloha č. 9

František Boblig z Edelstadtu v podání Vladimíra Šmerala

Příloha č. 10

Kryštof Alois Lautner v podání Elo Romančíka po sejmutí ze žebříku

Příloha č. 11

Zuzana Voglicková v podání Soni Valentové

Příloha č. 12

Marina Schuchová v podání Loly Skrbkové

Zdroje příloh:

č. 1 až č. 3

Spurný, F., Cekota, V., Kouřil, M.: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: MÚ Šumperk, 2000.

č. 4 až č. 8

Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka publishers, 2007.
in: *Constitutio criminalis Theresiana*

č 9 až č. 12

Vávra, O.: *Kladivo na čarodějnice*. Filmové studio Barrandov, výrobní skupina Bor – Sebor, 1969; Státní fond ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, 2005.